

Forklaringer på romersk seier i Hannibalkrigen hos Polybios og Titus Livius

Johannes Ekjord Øyen

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2016

© Johannes Ekjord Øyen

2016

Forklaringer på romersk seier i Hannibalkrigen hos Polybios og Titus Livius

Johannes Ekjord Øyen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne oppgaven handler om hvordan romerne seiret i Hannibalkrigen (218-201 f. Kr.) på bakgrunn av forklaringene som presenteres av de to antikke historikerne Polybios og Titus Livius. Gjennom sine historieverk fortalte de om Romas vei til den dominerende makt i Middelhavet, men i Polybios sin sjette bok og i Livius sin niende tar de opp spørsmålet hvorfor romerne hadde suksess i krigføring. Forklaringene fra disse to bøkene tas opp i denne oppgaven og jeg ser på hvordan de illustrerer Romas evne til å holde ut sin største motgang og til slutt komme seirende ut av Hannibalkrigen.

Forord

Jeg må takke min veileder Knut Ødegård som har hjulpet meg med å forme oppgaven fra dets spede begynnelse og for å ha vært en uunnværlig støtte gjennom mange kontorbesøk og sendte e-poster. Jeg er også takknemlig for Det norske instituttet i Athen og Det nordiske biblioteket i Athen som har vært så gjestfrie og som har latt meg få tilgang til den kunnskapen og inspirasjonen som kun finnes i Athen.

En stor takk til hele min familie og min gode venn Long, som alle har vært der for meg i de vanskelige stundene jeg har opplevd den siste tiden, uten dem ville ikke det ha blitt noen masteroppgave. Takk til mine foreldre som har støttet meg fra jeg første gang begynte på universitetet og gjennom hele prosessen for oppgaven, og takk til mormor som har vært min største kilde for oppmuntring og som holder min glød for antikken levende.

Johannes

Innholdsfortegnelse

Forord	vi
Innholdsfortegnelse	viii
1 Innledning.....	1
1.1 Problemstilling	2
1.2 Metode og avgrensning	2
1.3 Disposisjon	3
1.4 Kilder.....	3
1.5 Språk.....	4
1.6 Tidsregning.....	4
2 Bakgrunn: Polybios og Livius	5
2.1 Polybios	5
Forfatterskap.....	7
Gresk historietradisjon og Polybios som historiker	8
2.2 Titus Livius	9
Forfatterskap.....	10
Romersk historietradisjon og Livius som historiker	11
3 Forklaringene til Polybios og Livius	14
Statsforfatningen	14
Allianser og menneskeressurser	14
Lederskap	15
Organisering og utrustning.....	15
Kultur og religion	15
Soldatenes kvaliteter	16
Storhetstid og Fortuna	16
4 Den romerske statsforfatningen.....	17
4.1 Statens oppbygging	17
Senatet	18
Konsuler og embetsmenn	19
Folkeforsamlingene	20
4.2 Republikkens fordel: statens ledere.....	22
4.3 Republikkens fordel: indre stabilitet	26

5 Allianser og mannskapsressurser	29
5.1 Alliansesystemet.....	29
5.2 Menneskeressursene.....	32
Hvordan menneskeressurser var utnyttet	35
Hvordan menneskeressursene bidro til romersk seier.....	37
6 Lederskap	43
6.1 Bakgrunn: hvordan ledere ble til.....	43
6.2 Generalene.....	44
Offiserene	46
6.3 Statsforfatning og lederskap.....	47
Romersk statsforfatning og lederskap	49
Senatet: god strategi og besluttsomhet	50
7 Organisering og utstyr.....	54
7.1 Bakgrunn	54
7.2 Organiseringen	55
Kartago	56
7.3 Utrustningen	57
Kartago	59
7.4 Hvordan organisering og utrustning gav romerne suksess i krig.....	59
8 Kultur og religion	62
8.1 Kultur som oppfordrer til krig og mot.....	62
Skikker i hæren.....	65
8.2 Kultur som skaper samhold.....	67
8.3 Religion	68
9 Soldatenes kvaliteter	71
9.1 Fysisk styrke.....	71
9.2 Mot, moral og kampvilje.....	72
10 Storhetstid.....	75
10.1 Storhetstid hos Roma og Kartago.....	78
10.2 Fortuna og Tyche	80
11 Oppsummering	84
Litteraturliste	87

1 Innledning

[T]he most admirable and educational part of my project was that it would let my readers know and understand how, and thanks to what kind of political system, an unprecedented event occurred - the conquest of almost all the known world in somewhat fifty-three years, and its submission to just one ruler, Rome. (Polybios, 6.2)

I am going to provide an account of the most momentous war ever fought. This is the war the Carthaginians, led by Hannibal, waged against the Roman people. For no other states or nations that have come into conflict had greater resources than these two peoples, nor had the combatants themselves ever been stronger or more powerful than they were at that time (Livius, 21.1)

Dette var to innledninger hentet fra historieverkene til de antikke historikerne, Polybios og Titus Livius, som skrev bøker om Romas historie; Polybios' "Historier" (*Ἱστορίαι*) og Livius' "Fra byens grunnleggelse" (*Ab Urbe Condita*). Polybios og Livius legger ikke skjul på at krigen som ble ført mellom Roma og Kartago var avgjørende for kontrollen over datidens kjente verden. Hannibalkrigen (218-201 f.Kr.) var et av de største krigene som ble utkjempet i antikken, som understreket her av Polybios og Livius. Roma og Kartago var i det tredje århundre f.Kr. to republikker som dominerte den vestlige delen av Middelhavet, men etter hvert som de vokste økte også spenningene mellom dem. En lokal konflikt på Sicilia trakk inn begge stormaktene på hver sin side og resulterte i den første puniske krig (264-241 f.Kr.). Romerne var en landbasert makt, men var allikevel i stand til å bygge flåter som kunne utfordre Kartagos maritime dominans og etter å ha kriget i årevis seiret til slutt Roma. Det ble mange år med fred, men spenningene blusset opp igjen da Kartago begynte å utvide sitt rike i Spania, og etter at Hannibal angrep byen Saguntum eskalerte konflikten til åpen krig i 218 f.Kr. da romerne utsendt til Kartago erklærte punerne krig.

Den andre puniske krig, også kjent som Hannibalkrigen grunnet den puniske lederens sentralitet, ble en krig av episke dimensjoner der titusener av soldater kjempet store slag på forskjellige fronter, fra Spania og Italia, til Afrika og Sicilia. Den inneholdt mange velkjente historier som Hannibals marsj over Alpene; hans store seier ved Cannae i 216 f.Kr. der de slåtte romerne fryktet at Hannibal skulle angripe selve Roma, *Hannibal ante portas*; Publius Cornelius Scipio som tok initiativet til å invadere Afrika og der beseiret Hannibal i slaget ved Zama 202 f.Kr. som gav ham tilnavnet *Africanus*. Seiersherren ville bli den dominerende stormakt i det vestlige Middelhavet, og da Kartago overga seg var Romas hegemoni over den

vestlige delen sterk nok til å begynne å utvide seg østover og dannet det som skulle bli det romerske imperium.

1.1 Problemstilling

Hannibalkrigen var som sagt en krig av en enorm størrelse, og Livius skriver som nevnt i innledningen at de to stridende parter, Roma og Kartago, var tilnærmet jevnbyrdige når det kom til styrke og ressurser (Livius, 21.1). Så hvorfor var det Roma som seiret til slutt? Både Polybios og Livius skrev om den romerske republikk sin historie, og begge avbryter på et punkt i sitt verk for å skrive om hvorfor romerne var suksessfulle i krig. Polybios gjør det i sin sjettede bok, og Livius i tre kapitler (17-19) fra hans niende bok. Her tar de opp forskjellige faktorer som de mener var viktige for den romerske suksessen. Jeg mener at det de tar opp er veldig likt og kan derfor omformes til en rekke felles punkter som forklarer romernes suksess. I denne oppgaven ønsker jeg derfor å se om disse punktene Polybios og Livius tar opp kan være med på å forklare hvorfor Roma vant Hannibalkrigen.

1.2 Metode og avgrensning

Opgaven skal handle om hvorvidt punktene Polybios og Livius tar opp kan forklare hvorfor Roma kom seirende ut av Hannibalkrigen. Disse forklaringene er basert på kun det som kommer frem i Polybios' sjettede bok og Livius sine tre kapitler (17-19) i niende bok. Jeg vil ta for meg forklaringene enkeltvis, selv om et kapittel kan referere til andre forklaringer funnet i andre kapitler. Deres andre bøker og moderne historikere brukes bare for å bistå for å se hvorvidt det Polybios og Livius tar opp kan forklare den romerske suksessen i Hannibalkrigen og vil ikke være opphav til innholdet i selve tesen.

Forklaringene er som sagt kun bygd på Polybios' sjettede bok og Livius' tre kapitler i niende, og deres forklaringsverdi baseres bare på Hannibalkrigen (218-201 f.Kr.). Det er fordi disse bøkene og kapitlene skiller seg ut fra de andre ved at de kun er der for å forklare og ikke å fortelle en historie, i tillegg skrev Polybios 40 bøker, mens Livius kom opp i 142 bøker, så en avgrensning er nødvendig. Grunnen til at Hannibalkrigen ble valgt var også for å avgrense oppgaven, men også for å belyse forklaringene bedre ved å ta dem i bruk i en konflikt som testet Roma til det ytterste. I tillegg var det en konflikt som markerte slutten på punisk tid som stormakt og begynnelsen på Romas dominans over hele Middelhavet, som gjør det til en konflikt av spesiell interesse og betydning.

1.3 Disposisjon

Jeg vil begynne oppgaven ved å ta for meg Polybios og Livius og deres verk i et bakgrunnskapittel. Der vil jeg skrive kort om deres liv og deres historieverk, men også historieskrivningstradisjonen de tilhørte. Dette er for å gjøre dem som historikere bedre kjent, som vil være nyttig med tanke på hvor sentrale de er for oppgaven. Deretter vil jeg bruke et kapittel til å kort presentere de forklaringer som Polybios og Livius kommer med i de utvalgte verkene.

Hoveddelen av oppgaven vil bestå av kapitlene som tar for seg de ulike forklaringene. Hver forklaring får sitt eget kapittel der det kommer frem hva Polybios og Livius anså som viktig ved denne forklaringen og det settes opp mot Hannibalkrigen for å se om den kan vise romernes suksess i denne krigen.

1.4 Kilder

Hovedkildene i denne oppgaven vil naturligvis være Polybios og Livius og de utvalgte delene av deres historieverk som tesene er basert på. Jeg har brukt nylige engelske oversettelser fra Oxford University sin serie "Oxford World's Classics", der Polybios er oversatt av Robin Waterfield og Livius er oversatt av J. C. Yardley. Fokuset har vært Polybios' sjettede bok og Livius tre kapitler fra hans niende, som utgjør grunnlaget for forklaringene, men grunnet begge forfatters relevans som kilder for denne perioden er det ikke til å komme unna at andre bøker og kapitler blir referert til i hoveddelen av oppgaven.

Fra mine år på universitetet med bachelor i antikk kultur og klassiske språk har gitt meg en innføring i latin, og mine flere opphold i Hellas har gitt grobunn for moderne gresk. Men ingen av dem er solide nok til å kunne hevde å være på et nivå som tillater meg å lese og forstå latin eller gammelgresk på en slik skala som kreves i en masteroppgave, så derfor benyttes engelske oversettelser.

Når det gjelder kunnskap og informasjon om krigføring og stater i antikken har bøker og artikler skrevet av de moderne historikerne Dexter Hoyos (*Mastering the West*, 2015; *A Companion to the Roman Army*, 2011), Jonathan Roth (*Roman Warfare*, 2009; *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, 2007), J. F. Lazenby (*Hannibal's War*,

1978), Philip Sabin og Philip de Souza (*The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, 2007) og vært til uendelig mye nytte for meg.

For informasjon om historikerne og antikk historieskrivning fikk jeg mye nytte av T. J. Luce (*The Rise of Rome*, 2008) og Gian Biagio Conte (*Latin Literature: A history*, 1999) for Livius, mens for Polybios kommer man ikke utenom Frank W. Walbank (*Polybius*, 1990), men jeg fikk også mye hjelp av Suzanne Saïd og Monique Trédé (*A Short History of Greek Literature*, 1999) om den greske historieskrivning som Polybios var en del av.

1.5 Språk

Å skrive en oppgave på norsk når så å si all informasjonen og alle oversettelser er på engelsk har gjort det vanskelig å uttrykke mange ord, termer og begreper på norsk. Mange av de norske oversettelsene av engelske, latinske eller greske ord har jeg basert på den hjelpen jeg fant blant de norske historikerne Johan H. Schreiner, Bjørn Qviller og Knut Ødegård.

I de fleste tilfeller av latinske eller greske ord, inkluderes originalen sammen med oversettelsen. Men oversettelser av engelske uttrykk forblir bare på norsk, slik som *embetsmann* for ordet *statesman*, med noen få unntak som i kapittelet om storhetstid der oversettelsen av det engelske begrepet *prime* blir forklart.

1.6 Tidsregning

Alle årstall i denne oppgaven er før Kristi fødsel med mindre noe annet er oppgitt.

2 Bakgrunn: Polybios og Livius

2.1 Polybios

Polybios var en historiker fra den greske regionen Arkadia. Selve fødselsåret er usikkert, men man regner med at det var rundt 200. Han vokste opp i et Hellas preget konflikter mellom Middelhavets stormakter. Roma og Kartago hadde allerede utkjempet to storkriger; den første og andre puniske krig. Hellas hadde selv vært åstedet for kriger utført av de hellenistiske kongedømmene Makedonia og Selevkideriket, mens hjemstedet til Polybios opplevde stadig gnisninger med Sparta og andre greske poliser.

Polybios var sønn av Lykortas, og familien tilhørte det politiske miljøet i datidens Hellas. Han fikk en utdanning som passet en ung mann av god familie på den tiden. Allerede som ung må den romerske republikken ha vakt interesse hos Polybios, for han levde i et Hellas preget av et stadig mektigere Roma og det store politiske stridsspørsmålet var hvilken innstilling man skulle innta når det gjaldt romerne (Walbank, 1990 s. 7). Dette spørsmålet ble avgjørende under den tredje makedonske krig (171-168), en krig som trakk inn store deler av Hellas. Krigen gikk ikke bra for Makedonia og dets støttespillere som led et avgjørende nederlag mot romerne i slaget ved Pydna i 168. Det ble alvorlige konsekvenser for de som ikke hadde gitt sin fulle støtte til Roma. I året 170-169 var Polybios leder for kavaleriet, og var derfor ikke nøytral i romernes øyne. I 167 sendte romerne Polybios sammen med tusen andre fra regionen i eksil som straff (Walbank, 1990 s. 7).

Grekerne ble sendt vekk til diverse landsbyer i Italia for varetekt og som gisler. Av en ukjent grunn ble ikke Polybios sendt til en avsidesliggende landsby, men fikk oppholde seg i rikets kjerne, Roma. Dette privilegiet kan muligvis skyldes at Polybios kanskje allerede i Hellas var blitt kjent med familien til Aemilius Paullus, den romerske seiersherren fra makedonerkrigen (Walbank, 1990 s. 7-8). Ingenting tyder på at Polybios under sitt tvangsopphold i Roma ble pålagt noen restriksjoner av romerne eller at de distanserte seg fra ham. Tvert imot virker det som at Polybios hadde muligheten til å reise fritt rundt i Italia, og senere til og med utenlands (Walbank, 1990 s. 8-9).

I Roma dannet Polybios et nært vennskap med Scipio Aemilianus, sønn av erobreren av Makedonia, Lucius Aemilius Paullus Macedonicus. Dette vennskapet gav Polybios en enestående mulighet til å observere romerske affærer på nært hold (Walbank, 1990 s. 8).

Scipio var nok ikke den eneste kontakten Polybios hadde blant innflytelsesrike romere, ettersom han ankom Roma som en ung man og oppholdt seg der i mange av sine år. Han tilbrakte nok også mye tid med andre grekere, enten det var andre i eksil eller sendebud fra Hellas (Walbank, 1990 s. 9). Ved å tilbringe tid med grekere fra nære og fjerne strøk, fikk han nyheter om hendelser fra hele den kjente verdenen. Innflytelsesrike romerske venner og greske kontakter gav Polybios en enestående mulighet til å få informasjon om ikke bare Roma, men også andre riker og stater. Slike kunnskaper ville han aldri ha tilegnet seg om han hadde levd i Arkadia og ikke i eksil i Roma (Walbank, 1990 s. 9-10).

Etter litt press fra Aemilianus, bestemte det romerske senatet seg for i år 150 å la grekerne få dra hjem. Det var bygget opp fiendtlige holdninger mot romerne i Hellas på denne tiden, og derfor egnet det seg ikke for Polybios å reise hjem. I stedet fortatte han å tilbringe de neste årene med noen omfattende reiser rundt Middelhavet og holdt seg like ved de viktige politiske og militære aktivitetene (Walbank, 1990 s. 10-11). Rundt 151, sammen med Scipio den yngre, reiste Polybios i embetsmedfør til dagens Spania og Nord-Afrika, hvor han blant annet møtte kongen av Numidia, Massinissa. På veien tilbake krysset han Alpene for å følge Hannibals fotspor (Walbank, 1990 s. 10-11). I 149 inviterte den romerske konsulen Polybios til byen Lilybaeum på Sicilia for å gjøre nytte av hans militære ferdigheter og kunnskap om Afrika, ettersom romerne forberedte seg på den siste krigen mot Kartago (Walbank, 1990 s. 10). Da krigen mellom romerne og punerne kom, dro Polybios sammen med sin venn Scipio og så med egne øyne ødeleggelsen av Kartago i 146. Etter dette fortsatte han å reise langs den Afrikanske kysten til Gibraltarstredet og videre langs kysten til dagens Portugal. Disse reisene han utførte ser ut til å overbevist ham om at det var hans rolle å åpne Vesten for det greske folk, og det påvirket hans tanker om hva hans historieverk skulle være (Walbank, 1990 s. 11).

De fiendtlige holdningene mot Roma hos grekerne, som hadde hindret Polybios i å reise hjem i 150, blusset opp til en krig i 146 som ble raskt nedkjempet av romerne (Walbank, 1990 s. 12). Deres ødeleggelse av Korint samme år markerte slutten på krigen og gresk uavhengighet. Like etter dro Polybios hjem og viet seg til arbeidet med å gjøre den nye tilstanden mer akseptabelt blant de greske byene. Sannsynligvis tilbrakte han meste av tiden sin i hjembyen Megalopolis, selv om han fortsatte å avlegge Scipio den yngre besøk i ny og ne. Polybios døde rundt 120 (Walbank, 1990 s. 11-13).

Forfatterskap

Polybios skrev flere historiske verk, men av dem er det kun "*Historier*" (*Ἱστορίαι*), som har overlevd og som jeg skal bruke i min oppgave. Den bestod av 40 bøker, men kun fem av dem er bevart i sin helhet og resten er satt sammen av hva andre historikere har nevnt og bevarte fragmenter. Den tar for seg den romerske republikkens erobring av Middelhavet i hans egen samtid (Saïd, 1999 s. 116-117). Polybios tilhørte en nasjon som ble underkastet romersk herredømme og tilbrakte store deler av sitt liv i kjernen av den nye stormakten og derfor var temaet for historieverket klart: Roma. Det han ønsket å besvare med sitt historieverk gjorde han helt klart i begynnelsen av verket:

[H]ow and thanks to what kind of political system almost the entire known world was conquered and brought under a single empire, the empire of the Romans, in less than fifty-three years (Polybios, 1.1)

Det er usikkert når Polybios begynte på selve skrivingen av historieverket sitt og når han skrev det ferdig, men deler av verket må ha vært skrevet før hans hjemkomst i 146, basert på språket og strukturen i verket. For eksempel er det flere steder tidlig i verket som nevner Kartago i presens, noe som ville tilsi at byen ennå ikke var ødelagt, noe den var da Polybios hadde vendt hjem (Walbank, 1990 s. 16). Han hadde først tenkt å ha sluttåret som 168, da den makedonske kongen Perseus ble slått av romerne i slaget ved Pydna, og man mener at Polybios hadde skrevet minst femten bøker før dette året (Walbank, 1990 s. 21). Men etter de dramatiske ødeleggelsene av Kartago og Korint endte Polybios opp med å utvide verket til år 146 (Walbank, 1990 s. 18).

Polybios inkluderer to bøker som introduksjon til romersk historie fordi han mente at grekere ikke ville være altfor kjent med deres historie. Mye av den nytten han mener bøkene vil gi er kunnskaper som det greske aristokratiet satte pris på, slik som lederskap i politikken og krigføring (Polybios, *The Histories* s. xxiv). Dette ville tyde på at leserne ville være grekere fra eliten. Polybios mente at romerne selv ville ha interesse av å lese verket om deres egne dåder. Derfor kan man strengt talt hevde at han skrev for personer som seg selv; den utdannede, velstående og gresktalende eliten fra Middelhavet (Polybios, *The Histories* s. xxiv).

Gresk historietradisjon og Polybios som historiker

Da Polybios begynte å skrive sitt historieverk om Roma, hadde grekerne allerede en lang tradisjon med historieskrivning. En av de store historikerne før Polybios, og som han selv lot seg inspirere av, var Thukydid (ca 460-400). Polybios deler mye med ham, både som person og som forfatter. Begge var godt utdannet, holdt militære verv og var en del av det greske aristokratiet. Både Thukydid og Polybios ble tvunget til et liv i eksil som gav dem muligheten til å samle inn informasjon som de ellers ikke ville ha hatt tilgang til om de hadde vært bundet til hjemlandet (Marincola, 2011 s. 41). Begge hadde metoder for å forklare hendelsene de beskriver i sine historieverk i stedet for å bruke det guddommelige som svar som var vanlig blant tidligere historikere. Samtidig gav både Thukydid og Polybios en udefinert rolle til hellet og skjebnen, kalt *tyche* (τύχη). De liker heller ikke helt bruken av taler, men gir dem allikevel plass i sine verk (Saïd, 1999 s. 66).

Historieskrivningen under den hellenistiske perioden hadde veket vekk fra metodene til Thukydid. Det ble lagt mer vekt på fornøyelse, underholdning og sensasjoner. Polybios kalte denne formen for historie for "tragisk" og kritiserte den sterkt (Polybios, *The Histories* s. xxviii-xxix). Dog mente Polybios at det var en klar forskjell mellom sensasjonalisme og dramatisk skrivning. For ham var sensasjonalisme det å feilaktig plassere dramatik. Drama og følelser var akseptable når det var på rett sted til rett tid (Polybios, *The Histories* s. xxviii-xxix). Akkurat som Thukydid, mente Polybios at hans historie ikke skal være ren underholdning, men nyttig (Saïd, 1999 s. 116-117). Historien gjør sin nytte ved å lære opp leseren til å akseptere skjebners hell og uhell, og viktigst; historie er en god lærer i politikk. Faktisk regnet han studier av historie som den beste måten å forberede seg på en politisk karriere. Derfor ville han at historieverket hans skulle være "pragmatisk" historie, som man i dag ville ha kalt politisk historie (Polybios, *The Histories* s. xxiv).

Polybios sammenlignet historiefaget med medisinfaget, for begge fagene består av tre deler som man må mestre for å bli dyktig (Polybios, *The Histories* s. xxii). For å bli en god historiker mente han at man måtte gjennom disse tre delene: studier av skrevne kilder, feltarbeid og politisk erfaring. Selv om det å samle informasjon gjennom tekster og feltarbeid ble ansett av Polybios som viktige aspekter ved en historikers arbeid, er det nytteløst om du ikke har politisk erfaring (Polybios, *The Histories* s. xxii). Polybios hadde hatt en lang og opplevelsrik karriere og levde blant eliten i Hellas og Roma, og han var godt bereist i

Middelhavet. Derfor anså han seg selv for å være vel skikket for å skrive historie (Polybius, *The Histories* s. xxi).

2.2 Titus Livius

Titus Livius var født rundt 59 i Patavium, en by det nordlige Italia. Vi vet veldig lite om Livius av to grunner: han hadde ingen offentlige embeter som kunne bli registrert og skrevet om av andre, og fordi han skrev lite om seg selv (Mellor, 1999 s. 49). Det vi vet er at han vokste opp i et romerrike preget av indre splid og stridigheter. Julius Caesar krysset Rubicon i 49 som ble starten på en borgerkrig, og drapet på ham i 44 ledet til en annen borgerkrig der Caesars støttespillere bekjempet hans drapsmenn. Et triumvirat bestående av Octavian, Lepidus og Antonius ble opprettet i 43, men indre stridigheter førte til at Lepidus ble sendt i eksil av Octavian og en krigserklæring mellom Octavian og Antonius. Etter å ha beseiret Antonius i 31, ble Octavian Romas nye leder og innledet sitt styre, kalt principatet, og i 27 tok han navnet Augustus.

Konfliktene innad romerriket gjorde at Livius ble hindret i å fortsette sin utdanning i Roma eller begi seg ut på en dannelsesreise i Hellas. Han kom ikke til Roma før rundt år 30, et år etter at Augustus hadde sikret freden innad romerriket (Livius, *The Rise of Rome* s. x). I motsetning til Polybios, som var en mann med erfaring fra både politikken og soldatlivet, ser ikke Livius ut til å hatt noen posisjoner eller embeter. Militære feilantakelser i sitt historieverk viser at han aldri var soldat. Livius søkte tydeligvis ingen karriere i statens tjeneste, men forble en del av den romerske ridderstanden (Ørsted, 1978 s. 110). Men han var godt utdannet i retorikk og filosofi, og skal ha hatt ressurser nok til å kunne leve et selvstendig liv og vie det til sitt forfatterskap. Livius var gift og hadde minst en sønn og en datter. Han døde i hjembyen sin Patavium år 17 e.Kr.

Historieverket til Livius gjorde ham berømt og populær allerede mens han levde (Conte, 1999 s. 374). Tydeligvis ble han kjent nok til få kontakter som gjorde ham bekjent med Augustus og keiserfamilien. Livius skal ha oppmuntret den unge Claudius, en fremtidig keiser, til å skrive historie (Livius, *The Rise of Rome* s. x). Styret til Augustus var kjent for å sensurere poeter, men var ikke like strenge i sin kontroll av historieskrivning. Det kan forklare hvorfor Livius fikk skrive positivt om Caesars motstandere (Conte, 1999 s. 369-370). Allikevel ser det ut som Livius støttet flere sider ved Augustus' styre, slik som politikken om

å gjenopprette samfunnets moral og religiøse verdier. Hvor stor sympatien var for Augustus eller republikken og dets idealer er vanskelig å si, ettersom bøkene som tar for seg senrepublikken og Augustus vei til makten ikke har overlevd (Conte, 1999 s. 369-370).

Forfatterskap

Av det han har skrevet er det kun hovedverket hans, *Ab Urbe Condita*, som har overlevd, og det er den jeg skal bruke i oppgaven. Livius begynte sannsynligvis å skrive rundt år 30 og publiseringen av den første boka dateres et sted mellom 27 og 25 (Livius, *The Rise of Rome* s. xii-xiii). Verket heter *Ab Urbe Condita* som betyr "Fra byens grunnleggelse" og tar for seg Romas historie fra dets grunnleggelse til Livius' samtid. Den består av 142 bøker, som gjorde den til et av antikkens lengste verk. Den dekker 744 år, med Romas grunnleggelse i 753 som begynnelsen og Drusus' død i år 9 som avslutning. Av dette enorme historieverket overlevde kun 35 bøker og noen fragmenter. Bøkene som overlevde er 1-10, som tar for seg årene 753-293, og bøkene 21-45 som tar for seg 218-167 (Livius, *The Rise of Rome* s. xi). Livius avslutter verket i år 9, kanskje med dødsfallet til Drusus, Augustus' stesønn, eller nederlaget ved Teutoburgerskogen som bakgrunn (Conte, 1999 s. 368). Allikevel virker det rart at noe så udramatisk som en stesønns død skulle markere slutten på et verk som har fortalt Romas storslåtte historie, og det å avslutte med et av romernes største nederlag ville være utenkelig for en patriotisk romer som Livius. Det mest sannsynlige er at han planla å skrive 150 bøker og avslutte verket med Augustus' død i år 14 e.Kr., men at Livius sin egen død like etter forpurret planene (Conte, 1999 s. 368).

Hovedvekten av verket handlet om den nære fortid. Helt siden Cato den eldre har romerske historikere hatt til vane å utvide historieskrivningen da man nærmet seg sin egen tid. Livius gjorde det samme; perioden som omhandlet Gracchus-brødrene og til Livius samtid, som utgjorde mindre enn 150 år, bestod av 85 bøker (Conte, 1999 s. 368). Grunnen til dette kan være at kilder, både skriftlige og muntlige, var mer tilgjengelig, men også at det var mer populært. Det var større interesse for nylige hendelser og den nære fortid. Spesielt i Livius sitt tilfelle, da folk ikke fikk nok om historien om de politiske og sosiale krisene som brakte Augustus og principatet til makten (Conte, 1999 s. 368). Forklaringen på hvordan man i dag kan vite hva de andre bøkene handlet om, til tross for at de ikke har overlevd, er fordi det ble skrevet sammendrag av bøkene. De færreste hadde midlene til å få alle 145 bøkene kopiert, og det var nok de færreste som hadde tiden eller viljen til å lese verket i sin helhet, derfor ble det produsert sammendrag av hver bok. Disse sammendragene kalles *periochae*, og kunne variere

i lengde, fra noen sider til bare noen setninger. De var godt utbredt og lest, som har gjort at flere har overlevd enn selve bøkene (Livy, 2008 s. xi).

Polybios hadde valgt å skrive om Romas historie grunnet sin tilstand som en fascinert fremmed, mens Livius begynte å skrive om byens historie av patriotiske grunner (Mellor, 1999 s. 49). Men historie var også noe man kunne lære av. Han var av den oppfatning at dyder ikke var medfødt, men må oppnås og holdes ved like. Slik som de greske historikerne, inkludert Polybios, mente Livius at gjennom studier av menn som var dydige eller slette kunne man selv lære hvilke handlinger og verdier som førte frem og hvilke som medbrakte undergang (Livius, *The Rise of Rome* s. xxiv). Han understreker at historie kan forbedre en persons liv, både i et embete og som privatperson. Han ser ut til å mene at det var mulig å kvitte seg med de slette verdier som plaget samtiden, og studier av historie kunne være en del av løsningen. Hans intenderte lesere ville derfor være intellektuelle og overklassen, de som hadde nytte av å lære av historien (Livius, *The Rise of Rome* s. xxv).

Romersk historietradisjon og Livius som historiker

Historieskrivningen hadde ikke like dype røtter hos romerne som den hadde hos grekerne. Lenge var korte beretninger i form av årbøker som var det nærmeste man kom romersk historieskrivning, og i tillegg man hadde gravtaler og diverse lister. Før det tredje århundre hadde romerne ingen historikere slik grekerne hadde sin Herodot (Dorey, 1966 s. 39-41). Romersk historieskrivning ble utviklet gjennom sin kontakt med gresk kultur. Kontakten ble muliggjort av den romerske ekspansjonen i greske områder fra det tredje århundret av, slik som i det sørlige Italia og på Sicilia, men også kontakt gjennom grekere som kom til Roma enten som slaver eller som lærere (Mehl, 2011 s. 9-11). Etter hvert som romerne ekspanderte og kom seirende ut av punerkrigene, oppstod det et behov for å skrive sin egen historie og presentere den på lik linje med andre nasjoner i den hellenistiske verdenen (Mehl, 2011 s. 41).

De første romerske historikerne gjorde som alle andre intellektuelle på den tiden og skrev sin historie på gresk (Ørsted, 1978 s. 92). Den som skulle bryte dette mønsteret og skrive romernes historie på deres eget språk var Cato. Hans fulle navn var Marcus Porcius Cato, også kjent som "den eldre", og levde fra 234 til 149. Han var kjent som en erkekonserverende romer og hovedmotstanderen mot de greskelskende tendensene samfunnet. Derfor gikk han imot strømmen og skrev, til tross for å beherske det greske språket, romersk historie på latin

(Ørsted, 1978 s. 95). Budskapet var at romerne ikke hadde noe å skamme seg over og at det ikke var noen grunn til å føle seg kulturelt mindreverdige (Dorey, 1966 s. 7-9). Catos største bidrag til romersk historieskrivning var at han brakte latin inn i faget, og ingen romersk historiker etter ham gikk tilbake til gresk. Etter Cato viste romerne verdenen at de hadde et språk og de intellektuelle ferdigheter som kunne være likeverdige med grekerne (Marincola, 2011 s. 260).

Polybios mente at en historiker måtte mestre studiet av tekster, men også drive med feltarbeid og ha politisk erfaring. Livius drev lite med de to sistnevnte, men i motsetning til Polybios dedikerte han seg fullt ut til historieskrivning. Selv om verket gir tegn på at han ikke har erfaringen til en senator eller en general, tjener verket på den store bredden og dybden som kun en heltidshistoriker kunne få til, som lot Livius skape en forbindelse mellom samtiden og den fjerne fortid som ingen annen historiker til da hadde vært i stand til å gjøre (Mellor, 1999 s. 49-50). For å skrive *Ab Urbe Condita* anvendte Livius i stor grad beretningene til andre historikere. Han brukte et rikt utvalg av kilder som var tilgjengelig i Roma, inkludert Polybios. Det er usikkert hva kriteriene til Livius var da han valgte de kildene han brukte (Conte, 1999 s. 367-369; Livius, *The Rise of Rome* s. xxi). Livius er i nyere tider blitt kritisert for å være naiv og ukritisk til kildematerialet sitt. Han kritiseres også for å være en patriotisk romer som forskjønner Roma og er mer interessert i å skrive god drama enn akademisk historie (Conte, 1999 s. 367-369).

Kritikken er ikke helt grunnløs for Livius skriver flere feilaktige opplysninger og kommer med fakta som ikke stemmer, og bruker mye dramatikk og taler. Allikevel kan kritikken anses for være litt vel hard. Ved flere av de feilaktige opplysningene han kommer med, virker det som om han ikke er klar over at det enten er feil er motsigende, ikke at han bevisst kommer med usanne fakta for å sette Roma i bedre lys (Livy, 2008 s. xxii). Livius stiller også spørsmål ved kildene flere ganger. I stedet for å la det være et hull i historien, tar han med beretningen, men understreker usikkerheten ved kilden. Dette gjelder særlig de mytiske og legendariske periodene av Romas historie, og Livius skriver om de påståtte bragdene at mye kan regnes som mer prisverdig enn sant (Livius, *The Rise of Rome* s. xvii). Han var heller ikke helt blindet av patriotisme og en ukritisk beundrer av fortidens romerske helter. Det er plass til feil og mangler, selv blant Romas største helter, og han gir ros til de som fortjener det, selv Romas fiender (Marincola, 2011 s. 285). For Livius skulle kildene gi historikeren fakta, slik som navn, steder og hendelser, men det var historikerens oppgave å omgjøre dette materialet

til en engasjerende fortelling som gir moralske leksjoner. Livius gir plass til en dramatisk fremstilling av historien uten at det overkjører fakta som rammeverk (Conte, 1999 s. 372). Ved å skape kontraster via reversering av for eksempel krigslykken som snur under et slag, skaper det dramatik i historien (Livy, 2008 s. xxi, xviii). Livius lever seg inn i hendelsene han beretter om, og beskriver ting som om han var et vitne. Beskrivelser og bruken av taler gir innblikk i sinnet til personen som taler og de som lytter (Conte, 1999 s. 372-373).

3 Forklaringene til Polybios og Livius

I Polybios sin sjette bok og Livius' tre kapitler i hans niende bok tar de et avbrekk fra sin historieskrivning for å diskutere romernes suksess i krig. Polybios tar opp flere ulike sider ved det romerske samfunnet knyttet til krig, for han ønsker å forklare Romas suksess. Livius ville også forklare romernes suksess i krig, men gjør det ved å beskrive en kontrafaktisk hendelse der Alexander den store etter å ha erobret perserriket invaderer Italia for å innlemme det i sitt rike. Livius tar opp flere årsaker til at romerne lykkes i å seire i krig og som ville føre til at selv Alexander den store ville bli nedkjempet.

Deres forklaringer er veldig like og jeg har tatt det de er enige om og satt dem punktvis etter tema. I dette kapitlet vil jeg presentere forklaringene, og i det påfølgende kapitlene kommer jeg til å fordype meg i disse og hvordan de passer inn i Hannibalkrigen for å forklare hvorfor Roma kom seirende ut.

Statsforfatningen

Den første er den romerske statsforfatningen (Livius, 9.18; Polybios, 6.11-18). Roma var en republikk hvor makten var fordelt mellom embetsmennene, Senatet og folkeforsamlingene. Dette gav Roma en dynamisk, men allikevel et stabilt politisk system. Dyktige romere fikk tilgang til makt hvor de kunne tjene fellesskapet og i møte med motgang i krig kunne ledere som døde eller feilet bli erstattet uten at det gikk utover staten som helhet (Livius, 9.17-19; Polybios, 6.18, 6.52).

Allianser og menneskeressurser

For Polybios og Livius hadde mannskapsressursene og alliansesystemet til Roma en sentral rolle i romernes suksess i krig. Livius sier rett ut at en fiende ikke bare møte Roma, men deres allierte også og på deres egen jord var det nok av menn til å verve til sine hærer (Livius, 9.17, 9.19). Polybios tar også opp mannskapsressurser og alliansesystemet, men ved å beskrive hvordan Sparta mislyktes på disse to frontene mens Roma lyktes (Polybios, 6.48-50). Romerne tapte mange slag, men allikevel holdt de ut og endte med å vinne selve krigen (Livius, 9.19). I en rekke kriger hadde romerne viste at de kunne miste flere flåter og legioner, men alltid være i stand til å utruste atter en slagstyrke av tømmer, jern og menn. Dette var takket være de store mannskapsressursene som var tilgjengelig for Roma.

Lederskap

Polybios og Livius tar opp lederskap som en forklaring på romersk suksess. Spesielt Livius anser lederskap som sentralt for å seire i krig og setter likhetstegn mellom en leder og de som blir ledet, for lederen vil påvirke sine omgivelser (Livius, 9.17-18). Roma produserte ledere med gode kvaliteter som mot, dristighet og en vilje til å kjempe. Også utenfor slagmarken var lederskap viktig der Polybios og Livius priser Senatet for deres lederevner i krig (Livius, 9.17-18; Polybios, 6.51, 6.58). Statsforfatningen i Roma, hevdet Polybios og Livius, tillot at flere gode ledere fikk tilgang til makt og gjorde erstatning av ledere over tid til en enklere prosess (Livius, 9.17-19; Polybios, 6.11-14, 6.51). Lederskap kunne være forskjellen mellom storhet og undergang og en solid klippe under en storm. Derfor er det ikke så rart at både Polybios og Livius vektlegger godt lederskap når de vil forklare Romas suksess, for lederne førte romerne gjennom mange harde prøvelser som ofte virket helt håpløse (Livius, 9.17-18; Polybios, 6.43, 6.51).

Organisering og utrustning

De romerske hærene var organisert på en måte som gjorde dem effektive og slagkraftige, og med rutiner for mønstring kunne romerne raskt rekruttere borgere til nye hærstyrker (Polybios, 6.19-21, 6.24-26). Den enkelte soldat var i tillegg godt utrustet for krig, der beskyttelse holdt soldaten trygg og våpen som brakte fienden død og lemlestelse (Livius, 9.19; Polybios 6.19-26). Polybios og Livius deler sin prisning av organiseringen og utrustningen av den romerske hæren og det er derfor forståelig at romerne hadde suksess på slagmarken (Livius, 9.19; Polybios, 6.22-24, 6.52).

Kultur og religion

Polybios og Livius er enige om at Roma hadde en krigerkultur som var en viktig faktor for at romerne beseiret sine fiender og erobret sine naboer (Livius, 9.17-18; Polybios, 6.52-55). Kulturens rolle ifølge dem er todelt. Den første delen er at kulturen skal oppmuntre til krig og fremme god moral og dygd, slik at man fikk borgere som var modige og villige til å krige (Livius, 9.17-18; Polybios, 6.52-55). Den andre delen er at et samfunn kan kun motstå ytre press om det er solid og stabilt innad, derfor trengte man en felles kultur som kunne forene innbyggerne og binde dem sammen (Livius, 9.19; Polybios, 6.46).

Soldatenes kvaliteter

Å være en folkerik stat og ha godt utrustet soldater har lite å si om de er feige og viker fra enhver konflikt. For å ha nytte av dem må de være modige og ivrige etter smak av den heder og ære krig kunne tilby dem. Livius satte soldatenes kvalitet som et sentralt element i krigføring. Gode soldater måtte være modige og hardføre, og den romerske soldat var begge deler (Livius, 9.17, 19). Polybios setter også romernes kvaliteter som soldater høyt. Mot, styrke og selvdisciplin er viktige sider hos en dyktig soldat, og med disse kvalitetene ville en stat være godt beskyttet. Han beundret den romerske soldats utholdenhet, som gav romerne et fortrinn der motgang og hardt arbeid kunne dempe moralen hos andre hærer, og selv om romerne kunne oppleve motgang i krig, ville tapperheten hos deres soldater sørge for at Roma kom seirende ut til slutt (Polybios, 6.42, 6.46, 6.52).

Storhetstid og Fortuna

Det var en gjengse tanke om at ting var organiske i den forstand at de vokste og visnet. Dette kommer også frem hos Polybios og Livius. For Polybios gjaldt det især stater. De hadde en spede begynnelse og vokse seg store før de ville oppleve en nedgang (Polybios, 6.4, 6.51). Livius går mer inn på personers vekst og fall, men grunnet en leders sentralitet for en stat ville lederens storhet eller undergang også påvirke staten som helhet (Livius, 9.17-18). Når noe hadde vokst til sin høyde og var inne i sin storhetstid ville ting gå naturlig dets vei. Stater ville ha institusjoner som fungerte og lederskikkelser ville være på sitt skarpeste og mest effektive, når noe opplevde sin storhetstid var nærmest ensbetydende med suksess (Livius, 9.17-18; Polybios, 6.51).

Av og til er det ikke bare nok å ha fungerende institusjoner, dyktige ledere eller godt utrustede soldater. Noen ganger må man rett og slett ha hellet på sin side eller at skjebnen står deg bi. Livius anser *Fortuna* som en elementær forklaring på fremgang i krig, mens Polybios legger ikke særlig vekt på det overnaturlige, men innrømmer at ved flere anledninger kunne det virke som om en overnaturlig skjebne brakte noen suksess og storhet, og andre motgang og katastrofer (Polybios, 6.43). Som det kom frem i delen om storhetstid var ikke Polybios hevet over eller benektende når det gjaldt det overnaturlige, men det har ikke en like sentral posisjon hos ham som det har hos Livius.

4 Den romerske statsforfatningen

[T]he constitution would have appeared monarchic (or a kingship), aristocratic, or democratic, depending on whether one focused attention on the powers of the consuls, the powers of the Senate, or the powers of the common people. (Polybios, 6.11)

4.1 Statens oppbygging

I bok 6 bruker Polybios mange kapitler på å omtale det romerske styresettet og grunnlover og sammenligne dem med andre. Måten samfunnet og dets innbyggere er organisert og engasjert i statens anliggender er et sentralt punkt hos Polybios for å forklare suksessen til den romerske republikk. I avsnittet som innleder bok 6 skriver han:

[T]hanks to what kind of political system [...] the conquest of almost all the known world in somewhat under fifty-three years, and its submission to just one ruler, Rome. (Polybios 6.2)

Ifølge Polybios finnes det syv former for politiske systemer: monarki, aristokrati og demokrati, og deres slette former; tyranni, oligarki og oklokrati. Til sist er det blandet styresett, som inneholder elementer fra alle de tre første styreformene (Polybios, 6.3-4). Ingen av styreformene er evige, men er stadig i utvikling og beveger seg i en syklus, men tidsspennet kan variere fra en mannsalder til generasjoner. Monarki oppstår og ledes av en konge, men monarkiet vil utvikle seg til tyranni, gjerne av noen inkompetente etterkommere i kongeslekten, som styrtes og erstattes av aristokrati (Polybios, 6.7-8). Statens beste menn leder nasjonen, men maktkonsentrasjonen hos en elite frembringer korrupsjon som skaper et oligarki. Korrupsjonen blir også deres forfall. Et bredere opprør i befolkningen blir begynnelsen på den demokratiske fasen. Noen leder denne fasen og oppretter demokratiske institusjoner og det er bred konsensus og man setter pris på den personlige friheten (Polybios, 6.8-9). Etter hvert vil det oppstå ulikheter og ambisiøse menn vil utnytte og bestikke folket for å fremme sin karriere og styreformene går over til oklokrati, pøbelvelde, der nasjonen splittes og alle kjemper for sine egne interesser. Det blir vold og sosial oppløsning, helt til en mann trer frem og løser krisen, og dermed opprettes monarkiet på ny og sirkelen er sluttet og den begynner om igjen (Polybios 6.4-10).

Ingen politiske systemer varer for alltid og ingen grunnlover forblir gjeldende og relevante i evig tid, men ifølge Polybios har den romerske forfatningen en lengre levetid enn de andre (Polybios, 6.10, 6.18). Dette kommer av at den romerske forfatningen ikke var skaperverket

til én mann, som det var tilfelle hos mange greske bystater, men derimot resultatet av en lang utvikling skapt av mange konflikter og prøvelser som gav romerne mulighet til å lære av sine feil og ta de beste valgene som gav romerne en blandet forfatning (Polybios, 6.10, 6.48-51). Polybios beskrev den romerske blandingsforfatningen slik:

[T]he constitution would have appeared monarchic (or a kingship), aristocratic, or democratic, depending on whether one focused attention on the powers of the consuls, the powers of the Senate, or the powers of the common people. (Polybios 6.11)

Denne forfatningen tar elementer fra de dydige forfatningene som var monarki, aristokrati og demokrati, og skaper en mer dynamisk stat som involverer hele befolkningen (Polybios, 6.10, 6.48-51). Så hva var denne blandingsforfatningen? Det var først og fremst en form for maktfordeling mellom embetsmenn, Senatet og folkeforsamlingene. Hvordan den fungerte vil jeg gå nærmere inn på nå.

Senatet

Den romerske republikken presenterte seg selv som senatet og det romerske folk, *Senatus Populusque Romanus*. Den hadde ingen regjering slik vi tenker i moderne forstand, politikken ble utøvd av folkevalgte embetsmenn som fulgte senatets retningslinjer (Polybios, 6.12). Senatet var Romas eldreråd og bestod av 300 medlemmer. Senatorene kvalifiserte seg ved å bli utpekt eller å ha utført et av de høyere embeter, og stillingen varte livet ut. Rundt år 300 ble det sensorenes jobb å utpeke kvalifiserte menn til senatet (Iddeng, 2014 s. 222-223). Senatets fremste oppgave var knyttet til finanser, det var senatet som kontrollerte statens inntekter og utgifter, som oftest i samarbeid med den aktuelle embetsmannen. I tillegg var utenrikspolitikken også under senatet. De var de som sendte utsendinger til andre land og kulturer for å gi råd, løse konflikter, akseptere underkastelser og krigserklæringer (Polybios, 6.13; Hoyos, 2015 s. 10-11). Deres kontroll over utenrikspolitikken var sterk nok til at Polybios bemerket at:

[...] a visitor to Rome who arrived when the consuls were away would think that the constitution was thoroughly aristocratic. And in fact this is exactly the impression that is prevalent in Greece and in the royal courts, because almost all their business is handled by the Senate (Polybios, 6.13)

Senatet hadde begrenset juridisk makt, men deres autoritet var høyt respektert og dets beslutninger, *senatus consulta*, ble nesten alltid fulgt og respektert (Polybios, 6.13, 6.15-17; Hoyos, 2015 s. 10-11).

Konsuler og embetsmenn

Den utøvende makt i Roma var dets folkevalgte embetsmenn, *magistratus*. Av alle embetene var ingen stilling som gav mer prestisje for en romersk mann og hans familie enn konsulembetet. Konsulene var den høyeste stillingen, alle andre embetsmenn var underlagt konsulene, med unntaket av folketribunen, og fulgte hans ordre (Polybios, 6.12; Hoyos, 2015 s. 10). Man ble valgt inn i embetet og det var alltid to av konsulene og perioden varte ett år. Konsulene hadde stor autoritet og respekt i senatet og folkeforsamlingen, og de kunne foreslå lover til folkeforsamlingenes vurdering. Konsulene og embetsmennenes var den utøvende makten i Roma og deres fremste sivile oppgaver var å utføre Senatets vilje (Polybios, 6.12; Iddeng, 2014 s. 217). Embetene hadde en høy status i republikken og var uten lønn, men gav innehaveren ære og en karriere innenfor embetene var ettertraktet (Iddeng, 2014 s. 216; Hoyos, 2015 s. 10). Erfaring fra en tjeneste i militæret var en forutsetning for en politisk karriere og ingen embeter var i realiteten åpne for de uten fullført militærtjeneste, men det å være utdannet i andre fag, slik som retorikk og historie, var ansett som viktig og nyttig for å stige på den politiske karrieren (Polybios, 6.19; Sabin, 2007 s. 486).

Med konsulembetet kom også myndigheten til å kommandere romerske styrker, *imperium*, og utskrive nye soldater (Polybios, 6.12; Iddeng, 2014 s. 216). Det var konsulene som var øverstkommanderende for hærstyrkene og som ledet romerne i krig. Konsulene hadde såpass utøvende makt, både i sine sivile og militære oppgaver, at Polybios skrev:

[...] if one focuses attention exclusively on this aspect of the constitution, one might reasonably conclude that it was pure monarchy or kingship (Polybios, 6.12)

Embetet gav dem rom for selvstendig initiativtakning og stor makt i utenrikspolitikk (Polybios, 6.12, 6.15; Iddeng, 2014 s. 217). Derfor ville militær erfaring være nyttig for Romas embetsmenn, for borgene som stemte på embetsmennene ville selv være soldater og tjene under den med *imperium*. Romerne verdsatte effektivitet som kommer sterkest til uttrykk gjennom deres særegne løsning på krisetider. Under en krise tillott romerne utnevnelsen av en diktator, som i prinsippet hadde ubegrenset med makt og var hevet over

vanlige embetsmenns begrensinger, men måtte gå av når krisen var over eller etter seks måneder i stillingen (Hoyos, 2015 s. 11-12).

Folkeforsamlingene

Polybios snakker om folket i sin sjette bok og nevner ingen folkeforsamlinger selv om han går noe inn på hvilke oppgaver forsamlingene hadde (Polybios, 6.14). Men for meg blir det viktig å distinktivere mellom de ulike forsamlingene, spesielt med tanke på at folket stemte ikke som individer som i Athen, men i avdelinger. Romerske borgere utøvde sin innflytelse gjennom folkeforsamlingene. I disse forsamlingene valgte man menn til årlige embeter, vedtok lover og for visse kriminelle handlinger kunne folkeforsamlingene fungere som domstol (Polybios, 6.14; Iddeng, 2014 s. 207-208). I folkeforsamlingene kunne man vurdere lovforslag, men også påvirke utenrikspolitikk ved å bekrefte eller avvise krigsdeklarasjoner, allianser eller fredsavtaler (Polybios, 6.14). Borgere stemte i avdelinger som var fordelt på *centurier*, etter formue, eller *triber*, etter bostedsregistrering. Hver stemmeavdeling hadde én stemme, og forslag eller kandidater som fikk flest stemmer innad en avdeling, fikk den avdelingens stemme. Størrelsen på stemmeavdelingene var forskjellige, så deler av borgernes stemmer veide tyngre enn andres (Iddeng, 2014 s. 207-208). Mellomrepublikkens Roma hadde ikke én folkeforsamling, men fire stykker: centurieforsamlingen, plebeierforsamlingen, tribusforsamlingen og kurieforsamlingen.

Centurieforsamlingen, *comitia centuriata*, var der man erklærte krig og sluttet fred, dømte i saker der straffen var døden og valgte embetsmenn med *imperium*, og hvert femte år valgte forsamlingen to sensorer (Schreiner, 2006 s. 115-116). Forsamlingen møttes på Marsmarken utenfor byen hvor de kunne bære våpen. Det var i alt 193 stemmeavdelinger, hvor borgerne var fordelt etter formue. De mer velstående ville også ha flere stemmeavdelinger med færre personer og det var deres stemmeavdelinger som stemte først, mens allmuen hadde færre stemmeavdelinger med flere personer (Lazenby, 1978 s. 3). Avstemningen ble avsluttet da et flertall av de 193 avdelingene var nådd, som førte til at det ikke var sjeldent at de fattigste ikke fikk stemt i det hele tatt. Dette gav Romas overklasse en stor fordel under stemmeprosessen (Hoyos, 2015 s. 12). Etter romernes mening var dette rettferdig, ettersom man finansierte sin egen utrustning ville de med en viss formue være de som kunne tjenestegjøre i krig og dermed ville bære mest byrde i krigen. Derfor skulle de ha mest å si i politikken i forsamlingen (Schreiner, 2006 s. 116).

I løpet av stenderkampene fikk plebeierne dannet sin egen forsamling som ble lagt til forfatningen. Plebeierforsamlingen, *concilium plebis*, og tribusforsamlingen, *comitia tributa*, ble organisert på lik måte og det var lite som skilte dem. De var ordnet etter tribussystemet, altså stedet man var registrert, og var 35 i antall. (Hoyos, 2015 s. 12). Det som skilte plebeierforsamlingen fra tribusforsamlingen var at i den førstnevnte var det kun plebeiere som kunne delta, patrisierne, Romas overklasse, var ekskludert, og man valgte folketribunen som hadde vetorett. Tribusforsamlingen derimot var åpen for alle borgere.

Disse forsamlingene fungerte som lovgivende organ og valg av lavere embetsmenn som ikke hadde militærkommando (Iddeng, 2014 s. 209-211). Forslag som ble vedtatt i forsamlingen ble kalt *lex*, og trådte i kraft med én gang. Romerne hadde ingen grunnlov som kunne virke dempende på lovgivningen som ble fremmet i folkeforsamlingene. Så en embetsmanns mulighet til å holde sine kolleger i sjakk og romerne konservative natur uttrykt gjennom *mos maiorum*, deres seder og skikker, var viktige faktorer for å hindre radikale omveltninger under den mellomrepublikanske periode (Iddeng, 2014 s. 199, 211; Hoyos, 2015 s. 11). Det var i løpet av denne perioden av kurieforsamlingen, *comitia curiata*, sluttet å være en folkeforsamling i ordets rette forstand og handlet mer om formelle seremonier. I denne forsamlingen stadfestet man *imperium* og man brukte kurieforsamlingen til religiøse ratifiseringer av adopsjoner og testamenter. Romernes respekt for *mos maiorum* ser ut til å ha vært en viktig grunn til at forsamlingen ikke ble fjernet, men fortsatte å bli regnet som et av de fire folkeforsamlingene (Iddeng, 2014 s. 211-212).

Folkeforsamlingene var ikke et sted for en bred debatt. Borgerne som møtte opp til forsamlingene kunne bare stemme. Om en borger ønsket å fremme en sak eller et forslag, måtte han gå til en embetsmann og overbevise ham om å ta det frem for forsamlingen. For det å fremme forslag var reservert for embetsmennene, de oppmøtte borgerne kunne bare avvise eller vedta det embetsmennene kom med (Iddeng, 2014 s. 212). Egne møter, *contiones*, gav embetsmennene muligheten til å presentere saken på Forum hvor folket kunne gi sin anerkjennelse ved utrop eller applaus. De hadde derimot ikke muligheten til å kommentere eller innta talerstolen, det å kommentere eller debattere var kun åpnet for andre embetsmenn, og som oftest ville saken ha vært diskutert med senatet før det ble lagt frem for forsamlingen (Iddeng, 2014 s. 212).

Dette var for Polybios de tre bestanddelene av statsforfatningen: konsulene, senatet og folket gjennom folkeforsamlingene. Den romerske forfatningen var dynamisk og gav rom for handlekraft som gjorde at konsulene, senatet og folkeforsamlingene var i stand til å skade eller hjelpe hverandre. Kriser som Roma hadde stått overfor hadde tvunget de tre bestanddelene til å hjelpe hverandre og dette samarbeidet hadde vist at de i stand til å håndtere hva enn Roma møtte (Polybios, 6.18, 6.50).

Vi har ikke mange detaljer om systemet som fantes i Kartago, men det var mange likheter mellom Roma og Kartagos statsforfatning. Begge var republikker basert på det Polybios kalte en blandingsforfatning (Polybios, 6.43, 6.51). Kartago hadde to årlig valgte overhoder lik en romersk konsul kalt *sufete*. I motsetning til konsulene var *softim* begrenset til det sivile aspektet ved ledelse av staten. Krigføring ble overlatt til generalene, *rab mahanet*, som ble valgt inn i generalembetet (Polybios, 6.51; Hoyos, 2015 s. 17; Lazenby, 1978 s. 4-5). Det var også et senat, *adirim*, mens folkeforsamlingene, *ham*, hadde sin rolle først når de to sistnevnte var uenige (Hoyos, 2015 s. 14-18; Lazenby, 1978 s. 4-5). Det var i tillegg to mindre råd, et bestående av 30 medlemmer og et bestående av 104 dommere, hvor den sistnevnte kunne dømme statens generaler. I tillegg hadde man egne embeter som hadde oppgaver som omfattet vedlikehold av templer og offentlige bygg, finanser, ol. (Hoyos, 2015 s. 17). Det var med andre ord mange likheter mellom Roma og Kartago, men opp gjennom årene hadde den puniske statsforfatningen gått nedover:

As for the Carthaginian constitution, I would say that its original design was good, at any rate where its main features are concerned. [...] The overall structure of the constitution was, in general, much the same as that of Rome or Sparta. By the time they embarked on the Hannibalic War, however, the Carthaginian system had become worse than that of Rome. (Polybios, 6.51)

4.2 Republikkens fordel: statens ledere

Livius har ikke den samme detaljrike beskrivelsen som Polybios, dog er både Polybios og Livius enige om at den republikanske statsformen til Roma var med på å gjøre romerne suksessfulle i krigføring, og det er det aspektet jeg vil fokusere på nå. Livius beskriver ikke selve oppbyggingen av statsforfatningen, men fokuserer heller på de ulike styreformenes styrker og svakheter (Livius, 9.18).

En sammenlignelse av monarkiet med en republikk mente Livius ville illustrere for mange at monarkiet har en bedre evne til besluttsomhet og utøvelse av kontroll enn en republikk (Livius, 9.18). Et monarki, især et av eneveldig natur, vil ha den fordel at makten ligger hos én person som ta de valg som er nødvendige, uavhengig av hva allmuen måtte mene. Tiltak og handlinger som trengs å gjøres kan bli gjort av en konge som, i motsetning til en ambisiøs leder i en republikk, ikke trenger å frykte upopularitet. Om det er en dyktig konge ville handlingsfriheten og mangelen på tidspress gjøre ham i stand til å utnytte sine talenter og effektivitet til det fulle og føre nasjonen inn i en gullalder (Livius, 9.17-19). Men en ulempe ved monarkiet var faren for at en god konge kunne forsvinne, dør kongen risikerer staten å stå uten en leder (Livius, 9.18). Den annen ulempe er at dersom kongen var middelmådig eller udugelig, ville det ha alvorlige konsekvenser. Siden kongen er så sterkt sammenflettet med staten, kan man forenklet si at en dårlig konge avler en dårlig stat (Livius, 9.18). Problemet med dårlige konger er ikke bare at dårlige valg blir tatt og ting ikke blir gjort skikkelig, men de er vanskelige å kvitte seg med.

Her kommer republikkens styrke inn. Den er organisert rundt det å skifte ledere slik hvis overhodet skulle dø før sitt embete var over ville det være mulig å erstatte ham fordi republikkens institusjoner tilrettelegger for en rask erstatning i alle lederposisjoner (Livius, 9.18; Hoyos, 2015 s. 149). Dette er et viktig element for det krigerske Roma. Konsuler var ikke bare ledere i det sivile, de var øverstkommanderende for Romas hærstyrker og skulle lede dem i krig der han ville være utsatt for mange farer. Det var ikke uhørt at romere i høye embeter, til og med konsuler selv, døde i krig og måtte erstattes av en annen mann slik at embetets oppgaver ikke forble ugjort, slik som etter de blodige nederlagene mot Hannibal (Livius, 9.18; Roth, 2009 s. 48; Hoyos, 2015 s. 127, 148-149).

Det er flere eksempler på at romerske ledere på høyt nivå døde under Hannibalkrigen: ved Cannae døde konsulen Aemilius og mange andre embetsmenn og senatorer, konsulen Postumius Albinus og hans hær ble massakrert i et gallisk bakholdsangrep, mens Tiberius Gracchus ble myrdet av offiserer som forrådet ham (Livius, 23.24; 25.16-18; Hoyos, 2015 s. 123, 127, 148). Men allikevel mistet aldri romerne motet, men fikk raskt erstattet sine ledere og tross all motgang fortsatte krigføringen under nye og energiske ledere som Quintus Fulvius Flaccus, Valerius Laevinus og den tidligere diktatoren Quintus Fabius Maximus (Hoyos, 2015 s. 136-137).

Det å kunne erstatte ledere gav også fordeler over lengre krigføring. Akkurat som Polybios mente at den romerske forfatningen ville vare lengre enn de andre, poengterer Livius at den romerske republikken var i stand til å holde ut over lengre tidsperioder enn det en monark ville klare:

[W]hen I reflect on our twenty-four years of naval fighting against the Carthaginians in the First Punic War, I think Alexander's life would hardly have been long enough for a single war (Livius, 9.19)

Der en konge ville føle alderens tunge åk komme krypende over seg, ville republikken kunne erstatte sine ledere med nye, energiske menn (Livius, 9.19; Hoyos, 2015 s. 127). En stat med monarki ville dets fremgang og suksess være avhengig av kongen, mens en republikk ville være i stand til å forstette kampen uavhengig om en leder døde, enten i krig eller av naturlige årsaker, for det ville være nok av ambisiøse menn som mer enn gjerne ville klatre opp karrierestigen og vinne heder og ære for seg selv og Roma (Livius, 9.18-19). Langvarige kriger kunne håndteres av en republikk, for en ny generasjon kan ta over styret uten store omveltninger eller politisk kaos, mens monarkiets krigføring ville være avhengig av kongens alder, og arvestrider var en reell fare.

Alexander som monark ville ha full kontroll over strategien for felttoget i Italia, mens en romersk konsul ville kun ha det for ett år og som i tillegg delte makten med en annen konsul. Men i løpet av Hannibalkrigen ble tiltak som å tillate gjenvalg av konsuler og utvidelse av deres *imperium* etter at deres embetsperiode var over mer vanlig, slik at de kunne fortsette sitt felttog uten å måtte bytte (Hoyos, 2015 s.138-139). Dette var tilfellet med Fabius som ble valgt til konsul i 215 og i 214, eller der en Scipio fortsatte å ha befal i Spania fra 218-211 og deretter den mest berømte fra den slekten, Publius Cornelius Scipio, kjent som *Africanus*, fra 210 til 206 i Spania, og senere på Sicilia og i Afrika som konsul og deretter prokonsul 205-201 (Hoyos, 2015 s. 136-137; Lazenby, 1978 s. 6).

På hvilken måte er republikkens fordeler over monarkiet relevant for romernes suksess i Hannibalkrigen? Konfliktene mellom Roma og Makedonia ville nok være et punkt. Men til tross for at Makedonia gikk inn i krigen på Hannibals side, ble ikke Roma og Makedonias styrker og svakheter virkelig testet. Makedonias kong Filip V oppnådde ingen resultater og forble fanget i konfliktene i Hellas i stedet for å stride mot romerne i Italia (Hoyos, 2015 s. 155-157). Republikkens fordeler over monarkiet som Livius tar opp er relevant fordi han nok

med stor sannsynlighet trakk paralleller mellom Alexanders den stores kontrafaktiske invasjon med sin hær og den reelle invasjonen Hannibal Barka utførte under krigen.

Hannibal var ikke en konge, men han deler mange av sidene ved en monark som jeg har tatt opp til nå. Han hadde ikke eneveldig makt, Barkidene hadde nok av politiske rivaler som kunne stikke kjepper i hjulene for dominansen til Barkidene. Hannibal var general og hadde strengt talt bare militær makt og var avhengig av sine støttespillere hjemme i Kartago (Hoyos, 2015 s. 86, 132; Lazenby, 1978 s. 5). Men Hannibal og Barkidene var mektige nok til å ha den overordnede strategien over krigføringen og plassere familie og støttespillere i militære lederposisjoner (Hoyos, 2015 s. 222-224). Slik som Livius beskrev Alexanders kontrafaktiske felttog, hvilte mye på monarkens skuldre. Døde Alexander var det ingen til å erstatte ham og felttoget ville raskt forvitne (Livius, 9.18). Det samme mener jeg ville være tilfellet med Hannibal. Om Hannibal døde, ville det ikke vært noen til å erstatte ham. Andre slektninger blant Barkidene kunne være kompetente ledere, men på ingen måte i nærheten av det nivået Hannibal var (Hoyos, s. 223-226). Hannibals død eller nederlag ville ha satt punktum på hans felttog. Roma var i stand til å holde sin krigsmaskin gående og fortsette å presse Kartago. Romerne viste seg å være kapable nok til å gjenreise seg fra flere nederlag og ledes død og deretter dekke og presse Kartago og deres allierte på mange fronter. Den puniske krigføringen hvilte derimot veldig sterkt på Hannibals skuldre (Hoyos, 2015 s. 132, 222).

Selv om han bare var en general og ikke hadde en rojal stilling ble Kartago og krigføringen sterkt sammenflettet med Hannibal til det punktet hvor Kartagos seier lå i hans hender. Så lenge Hannibal vant sine slag og forble ubeseiret med sin hær i Italia, fortsatte Kartago krigføringen. Romernes politiske system tillot at mange hadde tilgang til makten som gjorde at Roma opplevde flere ganger å velge middelmådige ledere, men allikevel generelt bedre enn lederne på punisk side, som betød at krigens suksess var like mye Hannibals ansvar som det ville ha vært Alexanders (Livius, 9.19; Hoyos, 2015 s. 225). Ved Trasimenersjøen tapte ikke Gaius Flaminius krigen, heller ikke ved Cannae kostet konsulene Lucius Paullus og Gaius Varro Roma sin endelige seier. Romerne tapte slagene, valgte nye ledere og fortsatte krigføringen. Både Mago og Hasdrubal ble nedkjempet mange år før krigen var omme uten at Kartago overga seg, men det var først da Hannibal selv tapte ved Zama i 202 at krigen kom til ende (Roth, 2009 s. 52). Slik som et nederlag for Alexanders kontrafaktiske felttog, var det å tape et slag for Hannibal det samme som å tape krigen (Livius, 9.19).

4.3 Republikkens fordel: indre stabilitet

Den romerske republikken hadde den fordel at som en blandingsforfatning var staten mer stabil enn andre. Det å ha unngå indre splid mente Polybios og Livius var viktig for en stats overlevelse (Livius, 9.19; Polybios, 6.46). Romas stabilitet kom av at den ikke var rent demokratisk som Athen, som ville lett ført til pøbelvelde og fraksjonering av staten, men heller ikke et monarki som var nødt til å sette statens ve og vel i hendene til én mann og som risikerte å utvikle seg til tyranni. Roma var blandet der konsulene, Senatet og folket kunne hjelpe hverandre, men også holde hverandre i sjakk for å hindre at konsulene blir tyranner eller at folket blir til pøbler (Polybios, 6.4, 6.11, 6.44).

Folket hadde sin innflytelse som ville ha hindret at det spriket for mye mellom eliten og allmuen, der folk kunne utvikle en følelse av indignasjon over å bli beordret til kriger de ikke ønsket. Ledere i republikken måtte ofte ta hensyn til folkelig opinion før man tok en beslutning i den forstand at det ofte krevde en forklaring og rimelig begrunnelse. Ved å nøre opp patriotiske følelser eller gi løfter om ære og krigsbytte, vil den valgte lederen kunne sette sin lit til at soldatene vil gjøre oppgaven med mer iver enn en soldat som ble beordret av en eneveldig konge (Champion, 2004 s. 30). Et eksempel på dette var da konsulen Galba ønsket en krig mot Filip V og tok opp saken til Centurieforsamlingen der krigserklæringen ble avvist (Livius, 31.5-6; Roth, 2009 s. 75). Konsulen kalte sammen forsamlingen igjen og måtte vise romerne hvorfor krigen mot Makedonia var av deres interesse. Det gjorde han ved å fremstille den som en forsvarskrig. Om Roma ikke slo til først ville Makedonia gjøre det, men krigen ville da befinne seg på romersk jord og det ville være romerske hjem og byer som ville være offer for krigen. Etter talen ble forslaget om krig mot Makedonia godkjent av Centurieforsamlingen (Livius, 31.6-8; Roth, 2009 s. 75-76).

En annen side som bidro til indre stabilitet var mangelen på konflikt mellom aristokratiske familier. Dette kom av at romerne valgte nye ledere med jevne mellomrom slik at flere familier, ikke bare én, hadde tilgang til makt og heder som de politiske embetene medførte (Hoyos, 2015 s. 10). En befolkning ville ha mange talentfulle menn, med drømmer om å gjøre det stort og tilegne seg heder og ære. I republikken var det mulig for ambisiøse aristokrater å oppnå politiske karrierer, jo høyere embetet desto mer prestisjefyllt var det (Hoyos, 2015 s. 10). En mann med et embete var forventet å utføre de plikter som embetet medførte, men det

aristokratene virkelig higet etter, heder og ære, kunne bare oppnås gjennom det romerne satte høyest, krig.

Det største en aristokrat kunne oppnå i krig var seier på slagmarken, for krig var den sikreste veien til heder, *gloria*, prisninger, *laus*, og ry, *fama* (Sabin, 2007 s. 486; Hoyos, 2015 s. 10; Erdkamp, 2011 s. 133). Det var intet skille mellom sivil og militær makt i Roma, de fleste posisjoner i politikken innebar militære plikter. Der skilte romerne seg fra andre stater, som Kartago og hellenistiske kongedømmer, som kunne være krigerske, men som opprettholdt et skille mellom det sivile og det militære (Roth, 2009 s. 62; Sabin, 2007 s. 485). Etter at konsulembetet var omme etter kun ett år, ville mange romere tilbringe tid i Senatet og deres autoritet og innflytelse var avhengig av deres bedrifter og bragder som ble oppnådd mens de var konsul (Sabin, 2007 s. 486; Hoyos, 2015 s. 11). Derfor gjaldt det å oppnå så mye som mulig i sitt år som konsul. Som konsul hadde man befall over en hær og konsulene var ikke nølende med å bruke hæren for å tilegne seg heder i krig som ville gi stor innflytelse i politikken etter konsulembetets ende (Sabin, 2007 s. 486-487).

Ettersom embetene varte kun ett år, ville posisjonen, og det potensielle hederen som fulgte med, være ledig for en annen ambisiøs aristokrat. Slik sammenflettet romersk politikk konkurranse og samarbeid (Hoyos, 2015 s. 10). Det var hard konkurranse om politiske embeter der man kappes om stemmer fra borgerbefolkningen og støtte fra innflytelsesrike personer. Konkurransen var hard, men det var allikevel en gjensidig respekt mellom senatorene med militære bedrifter og det er lite som tyder på familievendetta over flere generasjoner (Hoyos, 2015 s. 10; Sabin, 2007 s. 486).

For å oppsummere vil jeg si at den romerske statsforfatningen bidro til romersk suksess gjennom dets fleksible system, der konsulene, Senatet og folkeforsamlingene holdt hverandre i sjakk, men samtidig kunne hjelpe hverandre. Dette var det Polybios mente var årsaken til at Roma kunne svare på alle problemer og motgang som kom dets vei under Hannibalkrigen (Polybios, 6.18, 6.50). Statsforfatningen gjorde erstatning av ledere langt enklere for Roma. Dette hadde flere fordeler. Den første var at hele staten ikke hvilte på én manns evner. Om en leder var middelmådig eller tapte i strid, var ikke det ensbetydende med nederlag i selve krigen, og om en leder skulle dø hadde det ikke katastrofale konsekvenser for krigen, for Roma kunne utnevne en ny leder til å ta over. Skulle krigen vare over lengre tid, som Hannibalkrigen endte opp med å gjøre, kunne nye energiske ledere ta over i stedet for å se at

statens overhodet eldes. I tillegg var det å la flere ha tilgang til makt en fordel, fordi det skapte indre stabilitet når flere aristokratiske familier hadde tilgang til makten i stedet for å måtte kjempe blodig mot hverandre. Dermed kunne Roma stå samlet i møte mot sine ytre fiender.

5 Allianser og mannskapsressurser

Alexander would have found, as strong allies of Rome [...] all of Latium, together with the Sabines, the Volsci, the Aequi, and all of Campania. (Livius, 9.19)

5.1 Alliansesystemet

Mannskapsressursene tilgjengelig for Roma var et av de store fordelene som hun hadde i sine uttalige kriger (Livius, 9.17, 9.19). Den ene viktige siden var at det var mulig for romerne å mønstre store hærer som gav dem et tallmessig overlegenheter over de fleste motstandere de var i strid med (Livius, 9.19; Polybios, 6.20). De kunne overkjøre en fiendtlig hær med mange soldater, og i tillegg kunne de ha flere hærstyrker til å operere på de etter hvert mange frontene. Polybios er enig med Livius at mannskapsressurser er viktig og at Roma kunne holde antall tjenestedyktige borgere oppe gjennom alliansesystem. Han nevner det ikke spesifikk, men det kommer til syne gjennom hans sammenligning av hvordan Roma og Sparta politiske system var bygd opp og hvordan de behandlet allierte og nedkjempede motstandere (Polybios, 6.48-50). Ved denne sammenlignelsen viser Polybios fordelene romerne hadde. Den spartanske statsforfatningen hadde gjort byen mektig og befolkningen sterk som gav Sparta muligheten til å bli en dominerende makt i den greske verdenen. Men en akilleshæl for spartanerne var at de aldri hadde vært en folkerik stat, og gjorde ikke situasjonen noe bedre ved å ikke danne solide bånd til sine allierte (Polybios, 6.48-50).

Tvert imot var spartanerne flinkere til å indignere sine allierte gjennom deres aggressivitet og forferdelige behandling av helotene (Polybios, 6.48-50). Så selv om Spartas enestående soldater og byens institusjoner førte dem til en dominerende posisjon, var de ikke tallmessige nok til å beholde den. Selve den spartanske befolkningen var for liten og de kunne ikke sette sin lit til allierte styrker. Sparta hadde ikke muligheten til å erstatte tap i krig eller dekke de voksende antall fronter som krevde sin andel av krigsinnsatsen (Polybios, 6.48-50).

Roma derimot mener Polybios hadde institusjonene som innlemmet sine allierte mannskapsressurser inn i sin egen hær og den romerske politikken som ble ført sørget for at forbundsfellene ikke bare forsynte Roma med soldater, men holdt seg lojale når krig og kriser inntraff (Polybios, 6.50). Derfor var de romerske institusjonene, til tross for mange likheter, de spartanske overlegen, fordi Roma kunne på denne måten sikre seg de mannskapsressursene som krevdes for å vinne sine kriger og erobre verdenen (Polybios, 6.48-50).

Etter hvert som nabostater ble underlagt hennes herredømme fikk Roma stadig flere såkalte allierte som var pliktige til å forsyne Roma med soldater når romerne havnet i en krig. Polybios forteller at når legionene mønstres gis det beskjed til de allierte som ville møte opp på samme sted og tid som romerne med sin påkrevde kontingent av soldater (Polybios, 6.21, 6.26). Deres bidrag ville bestå av omtrent like mange infanterister som Roma, men langt mer kavaleri (Polybios, 6.26). Deres beste og mest erfarne menn ville samles til en felles bataljon av elitesoldater kalt *extraordinarii* (Polybios, 6.26). De var av den samme kulturen og folkeslag, men de ble også behandlet svært likt: de mottok den samme lønnen og rasjonen, og de kjempet sammen og bodde sammen i en felles leir (Polybios 6.52, 6.27-31, 6.39).

Slik organiserte romerne seg og integrerte sine allierte inn i hæren. Polybios fremhever forskjellen og effekten av Romas behandling av sine allierte ved å sammenligne den med spartanernes fremgangsmåte. Lykurgos mottar mye ros av Polybios for sine omfattende reformer av den spartanske forfatningen og levemåten. Viktigheten ved menneskeressurser og et solid alliansesystem er tydelig når Polybios viser de mange likhetene mellom Roma og Sparta, som deres blandingsforfatning og ikke minst deres krigerske kultur (Polybios, 6.48-50). Reformene til Lykurgos skapte var en bystat der borgerne var like og forent i enhet, fri fra indre splid og politisk, og borgerne var sterke, modige og disiplinerte; de mest perfekte krigere verden hadde sett (Polybios, 6.48). Som en mektig bystat hadde Sparta naturligvis store ambisjoner om å bli den dominerende makten i Hellas. Deres krigere og statsledere førte Sparta til en gresk stormakt, som var den ledende makten i den greske verdenen. Til tross for en blandingsforfatning inneholdt deres politiske system elementer som var dårlig egnet for å opprettholde deres dominans. Systemet som omformet dem til dyktige krigere, gjorde dem samtidig til elendige erobrere ifølge Polybios (Polybios, 6.48-50). Spartanerne var reserverte og forente i privatlivet, men disse kvalitetene inkluderte ikke andre grekere som fikk lide under spartansk aggresjon og maktlyst. I tillegg var ikke deres økonomiske system skapt for lange felttog og et stort politisk velde (Polybios, 6.48-50). De kunne utnytte nærområders ressurser og til dels Peloponnes, men var ikke i stand til å benytte mer fjerntliggende områder på noen effektiv måte, og deres valuta av jern gjorde vondt verre (Polybios, 6.49). Spartanernes politiske system ikke var godt egnet til å underlegge seg andre og innlemme dem til trofaste allierte. De var mange utmerkede sider ved den spartanske forfatningen, men den var ikke i stand til å skape et fellesskap som bandt forbundet sammen til en sterk og trofast allianse (Polybios, 6.48). Det var den romerske republikken i stand til.

Både Polybios og Livius legger vekt på at romerne hadde et alliansesystem, men ingen av dem går særlig i detalj om hvordan alliansesystemet fungerte, til tross for deres vektlegging av dets betydning. Men for meg er det viktig å gå inn på systemet og avklare det. Jeg vil begynne med dets opphav og deretter forklare hvordan det var oppbygd. Forholdet mellom Roma og dets latinske naboer la grunnlaget for alliansesystemet. Etter å ha beseiret dem i 338 inngikk de et forbund med dem der man stilte opp med soldater under romersk ledelse (Schreiner, 2006 s. 117). Etter hvert som Roma underla seg Italia utviklet alliansesystemet seg, der man hadde forskjellige grad av borgerrett og avtaler med Roma. De fremste var romerske borgere, *cives romani*, som hadde full borgerrett. De hadde stemmerett i forsamlingene og kunne besitte embeter, de hadde også en plikt å tjenestegjøre i Romas hærer. Romerske borgere omfattet borgere i Roma og innlemmede områder, og i tillegg mindre kolonier (Qviller, 1999 s. 52).

Så var det Romas allierte, *socii*. Den første gruppen hadde latinsk rett, *nomen latinum*. De var ikke romerske borgere og kunne derfor ikke stemme, men nøy allikevel flere privilegier. Borgere med latinsk rett måtte som de med full borgerrett utføre militærtjeneste i romerske hærer. Dersom en med latinsk rett flyttet til Roma, ville han få full borgerrett (Qviller, 1999 s. 54-55; Schreiner, 2006 118-119). Kolonister gikk under latinsk rett, der en koloni vanligvis bestod av rundt 3000 mannlige borgere (Qviller, 1999 54). Det var flere fordeler med koloniseringen: den dempet befolkningspresset i Roma; gav fattigere romere muligheten til å få jord, som igjen ville bety flere soldater og flere skattebetalende borgere; og de befolket områder langt unna Roma, ofte i mindre vennelige strøk, som styrket romersk dominans over Italia (Qviller, 1999 s. 54-55; Schreiner, 2006 118-119).

Deretter var det resten av de allierte, *socii*, de med halv borgerrett. De kunne ikke stemme, men var gjennom en permanent militærallianse med romerne påkrevet å stille opp med soldater for Romas hærer, de var *cives sine suffragio* (Erdkamp, 2011 s. 70; Qviller, 1999 s. 53; Schreiner, 2006 s. 117). De bodde i samfunn rundt om i Italia kalt *municipia*, hvis indre selvstyre varierte fordi de ulike samfunnene hadde ulike avtaler med Roma og hvorvidt de hadde kommet under romersk dominans frivillig eller påtvunget etter nederlag i krig (Schreiner, 2006 s. 117-119). Ved å romanisere sitt samfunn ville det være mulig for hvert enkelt alliansemedlem motta den romerske gunsten som var nødvendig for å forbedre sin status, og kanskje oppnå full borgerrett (Schreiner, 2006 s. 118). Dette var en effektiv måte å assimilere andre samfunn på uten å gripe for mye inn i hvert enkelt medlem, og heller belønne

lojalitet og assimilering. Romersk dominans av de italienske samfunnene ble oppnådd gjennom en kulturell påvirkning og hegemoni, i stedet for annekasjon og direkte kontroll (Qviller, 1999 s. 57).

Allierte embetsmenn ble tilkalt til Roma der de kom til enighet over hvor mange soldater hvert *municipia* skulle bidra med (Erdkamp, 2011 s. 68, 116). Organisering av romerske borgere som ble rekruttert til legionene foregikk i Roma ved Marsmarken ved Capitol, og det samme gjaldt det meste av mønstringen. Allierte mønstret sine soldater i sine egne områder som avtalt med romerne, denne kontingenten med soldater ble sendt til romernes hærstyrker (Erdkamp, 2011 s. 68, 116).

Hvorfor kjempet de allierte med Roma? Viktige årsaker kan være at latinere var kulturelt knyttet til romerne, mange var selv etterkommere av romere som hadde flyttet ut av Roma, de snakket det samme språket og tilba de samme gudene, de hadde mange rettigheter og deres institusjoner var lik romernes (Lazenby, 1978 s. 10). Mange *municipia* hadde blitt romanisert og kunne derfor, slik som latinerne, lettere identifisere seg med romerne, især når det var fremmede kulturer som punere eller gallere som var fienden; håpet om romersk gunst som kunne bety full borgerrett; man så seg tjent på indre fred i Italia (Lazenby, 1978 s. 9-10); men en annen viktig grunn var at selv det var Romas kriger de kjempet, kunne allierte soldater og offiserer tjene på krigføring på lik linje med romerne. Dette kom av at romerne straffet og belønte soldatene likt, enten de var romersk borger eller alliert (Erdkamp, 2011 s. 67). Rikdommer kunne tjenes ved å plyndre fiendtlig land og byer, dets erobrede verdier skulle fordeles mellom offiserer og soldatene, både romerske og allierte. Hvor mye man fikk var avhengig av ens grad innad i hæren og ikke borgerstatus (Roth, 2009 s. 71). Dette ville ha vært motiverende for allierte som ble kalt til strid når Roma gikk til krig.

5.2 Menneskeressursene

Livius kommer med en folketelling som viser at Roma hadde en stor befolkning som kunne utrustet når man befant seg i en krig, men deres allerede tallmessige fordel ble enda sterkere ved å inkludere sine forbundsfeller (Livius, 9.19). Han kunne nevner flere mektige byer i Italia som ville svare på Romas kall og hjelpe henne i strid, og sammen ville romerne og deres forbundsfeller være i stand til å mønstre flere legioner som kunne overvelde en fiendtlig hær

og dekke flere fronter i en krig (Livius, 9.19). Derfor var det ingen overraskelse at Livius anså mannskapsressurser som en vital faktor i krig for å oppleve suksess.

Roma alene hadde et stort antall borgere som var tjenestedyktige som gav dem et fortrinn over sine naboer. Det var en høye fødselsrate blant romerne. Selv om menn ble borte fra sine hjem over lengre perioder og mange ville dø i løpet av krigen, ser det ikke ut som krigføringen forstyrret fødselsraten hos romerne som holdt seg høyt (Erdkamp, 2011 s. 120). Romerne hadde en fødselsrate som jevnet ut høye tap i krig og gjorde at Roma kunne gjenreise seg etter en storkrig (Erdkamp, 2011 s. 127). Etter hvert som Italia ble forent under romersk dominans, økte antallet mennesker som var tilgjengelige. Ved å se på folketellingene kan man se at det stemmer og antallet er i antikk sammenheng enorme. I år 265, rett før den første puniske krig brøt ut, hadde Roma en borgerbefolkning på 292 234 mann (Erdkamp, 2011 s. 118). Store tap etter punerkrigen betydde at tallet gikk ned, men selv etter tiår med blodig krigføring mot Kartago holdt tallet seg langt over 250 000, slik at Roma hadde en solid tilgang på mennesker ved utbruddet av den andre puniske krigen (Erdkamp, 2011 s. 118). I år 209, da krigslykken begynte å snu etter ett tiår med katastrofale nederlag, ser man at borgerbefolkningen har gått ned til 137 108 mann, som ville ha vært et ufattelig tap av menneskeliv for den romerske staten (Erdkamp, 2011 s. 118). En del år senere, i 189, viser folketellingen en borgerbefolkning på 258 318 (Erdkamp, 2011 s. 118). Hvor eksakte tallene er vanskelig å si, men de illustrer poenget om at Roma var folkerikt. Selv etter katastrofale tap, var de mer folkerike enn mange andre stater, og ikke minst, de var i stand til å gjenreise seg etter blodige og kostbare kriger (Erdkamp, 2011 s. 114, 118).

Som Livius påpekte, i krig stod ikke Roma alene. Det var både latinske og italienske borgere som stod romerne bi i krig. Da Roma mønstret sine hærer, ville hærstyrken også bestå av allierte soldater sendt fra de områder under romersk dominans. Allierte soldater ser ut til å ha utgjort opp til 60 prosent av menneskeressursene som var tilgjengelig for Roma (Erdkamp, 2011 s. 117), som ville ha gjort de allerede høye tallene enda høyere. Men krigene på 200-tallet ble langvarige, blodige og dekket langt større områder enn det romerne var vant med tidligere. Dette krevde mer av den romerske republikken. Tall fra Dexter Hoyos' artikkel viser at romerne utrustet jevnlig 8 prosent av den tjenestedyktige befolkningen, og under den andre puniske krig var det 25 legioner i felten i år 212, som ville tilsa rundt 30 prosent av den mannlige borgerbefolkningen (Erdkamp, 2011 s. 65-66, 116). Fra disse tallene ser vi at Roma kunne mønstre store hærer, etter hvert som krigene ble større, la det mer press på Romas

allierte for å kunne fortsette krigføringen. Soldatkontingenten de allierte bidro med hadde et avgjørende bidrag til Romas krigføring (Erdkamp, 2011 s. 117).

Roma hadde en stor borgerbefolkning, men hvordan gav dette dem en fordel? Om man ser på de stater Roma kriget med i mellomrepublikken ser man at hærstyrkene som ble mønstret kunne være jevnbyrdige (Erdkamp, 2011 s. 73-74). Under den første puniske krig hadde puneren Hasdrubal i 261 en hær på 56 000 mann, og ved utbruddet av Hannibalkrigen hadde Kartago en styrke på 122 600 mann (Hoyos, 2015 s. 99). De hellenistiske kongene kunne også mønstre imponerende hærer; Filip V av Makedonia kunne mønstre en hær på 43 000 mann, den største makedonske hæren siden Alexander den store, mens selevkide kongen Antiokos III skal ha hatt i slaget mot romerne ved Magnesia en hær som talte 72 000 soldater (Erdkamp, 2011 s. 74).

Dette var hærer med et solid antall soldater, men fordelene til Roma som gjorde at man skilte seg ut fra disse hærene var at selv om staten kunne mønstre store og imponerende hærer var de fleste ikke i stand til å erstatte dem om de gikk tapt etter et slag eller forvitret under felttog. Det var helt omvendt hos romerne (Erdkamp, 2011 s. 73-74). Krigen mot Pyrrhos hadde allerede på begynnelsen av det tredje århundre vist at man kunne beseire romerne på slagmarken og allikevel tape krigen. Dette var en underlig side ved Roma der hærene kunne tape mange slag, men aldri en krig (Erdkamp, 2011 s. 114). Kartago og de hellenistiske statene slet med å fylle opp rekkene. Dette kom ikke av at alle statene var befolket tynnere enn Italia, men at de ikke utnyttet de menneskeressursene tilgjengelig like effektivt som romerne (Archer, 2003 s. 68).

Kartagos borgere tjenestegjorde kun som befal i deres egne hærer og flåter, borgerbefolkningen forøvrig ble vervet som soldater kun i nød og da innen eget territorium (Lazenby, 1978 s. 8-9). Slik som Roma hadde Kartago et nettverk av allianser, men i motsetning til systemet til romerne inkluderte avtalen med Kartago skatter og tributt, og pliktige soldatkontingenter var ikke sentralt i avtalene (Lazenby, 1978 s. 9). De kunne mønstre tropper fra de territorier de dominerte, men det bar mer preg av leiesoldater enn vervede borgersoldater (Lazenby, 1978 s. 9). Båndet mellom Kartago og hennes allierte var langt løsere enn den mellom Roma og hennes allierte, og det er ingen tegn som tyder på at Kartago forsøkte å styrke båndet og lojaliteten, ved for eksempel å utvide punisk statsborgerskap (Lazenby, 1978 s. 9).

De hellenistiske kongedømmene gjorde det heller ikke særlig bedre enn Kartago.

Selevkideriket dekket et stort og folkerikt område i Asia, men majoriteten blant folkegruppene som bodde i riket ble ikke innlemmet inn i selevkidenes militærapparat. Selevkidene var et fremmed gresk dynasti i Asia og rekrutterte til sine hærer blant en liten minoritet i sitt rike på grunn av en frykt for politiske uroligheter om for store deler av befolkningen var kampdyktige og ble væpnet (Archer, 2003 s. 68). Makedonia lå ikke bedre an enn Selevkideriket eller Kartago. Disse hellenistiske statene hadde et innsnevert borgerrett. Til forskjell fra romerne som kunne inkorporere flere folk inn i sin stat ved å gradere borgerretten, veide borgerretten langt tyngre hos de hellenistiske statene som betød at som oftest var man enten borger eller ikke (Schreiner, 2006 s. 117). Derfor, like før Hannibalkrigens utbrudd, hadde Roma og hennes allierte en borgerbefolkning som nærmet seg 1000 000 tjenestedyktige menn, mens Makedonia hadde kun 80 000 (Archer, 2003 s. 68).

Hvordan menneskeressurser var utnyttet

En ting var å ha en stor befolkning, men hvorfor var Roma i stand til å jevnlig mønstre like store hærer? Selv om man hadde mange innbyggere ville det ikke nødvendigvis være sikkert at de var rede til å gå til krig, i hvert fall etter motgang og flere nederlag. Grunnen til at romerske borgere lot seg verve til dets hærer kommer hovedsaklig av at de så det som interesse å kjempe. Den første grunnen var den materielle, det kunne være mye å tjene på i krig (Iddeng, 2003 s. 127, 136; Roth, 2009 s. 71). Generell plyndring av fiendtlig land, især når byer ble inntatt, kunne by på rikelige fortjenester for de deltagende soldatene. De velstående kunne bli enda rikere, mens for dårligere stilte borgere kunne krig være den eneste måten å tjene gode summer på og øke sin egen status (Roth, 2009 s. 71). Jo mer man regnet med på å kunne tjene på å krige, desto flere ville være entusiastiske for å verve seg til hæren (Erdkamp, 2011 s. 64).

Den andre grunnen går mer på det romerske samfunnet og kulturen. Roma kunne mønstre hærer fordi krigføring var et vanlig fenomen hos romerne, så å si alle romere ville oppleve militærtjeneste i sitt liv (Roth, 2009 s. 57). Det romerske samfunnet var krigersk av seg og hadde en kultur som fremmet et krigerideal. For de bedrestilte romerne som hadde en ambisiøs karriere var nødt til å involvere seg i krig, så den romerske eliten forble en krigersk elite (Livius, 9.17-18; Roth, 2009 s. 57). En politisk fremtid var umulig uten militær erfaring, borgerne som kunne stemme var jo selv soldater (Polybios, 6.19; Roth, 2009 s. 63). Derfor

var krig ansett som den raskeste veien til en god politisk karriere og for den jevne soldat var det også en god mulighet for spenning og tilgang til rikdommer via krigsbytte.

Ettersom det romerske samfunnet var krigersk av seg er det ikke unaturlig at kampviljen var sterk blant befolkningen. Romerne skilte seg ut ved å beholde en kampvilje i krig, selv når den vedvarte over den vanlige krigssesongen og ikke gikk i deres favør (Erdkamp, 2011 s. 67). Det å kunne berike seg på krigføring var en viktig grunn, og sikkert hovedgrunnen for mange, for at man vervet seg, men en følelse av å tjene det felles gode var også en viktig del. I det romerske samfunnet var det et samhold og fellesskap blant borgerne som gav en vilje til å tjenestegjøre i krig (Erdkamp, 2011 s. 67). Denne fellesskapsfølelsen kom til gav dem en viss patriotisk vilje hos romerne, og ikke usannsynlig italienerne også, som kan være med på å forklare hvorfor romere kjempet videre selv i møte med motgang (Livius, 9.19; Polybios, 6.52-54; Erdkamp, 2011 s. 67).

Samtidig må man ikke glemme at borgerne som tjenestegjorde i hæren var ikke profesjonelle soldater, mange av dem ville være bønder ellers. Påvirket langvarig tjeneste deres familie og gård, hvorfor var ikke militærtjeneste ansett mer som en byrde? Romerske menn ser ut til å ha hatt muligheten til å være fraværende fra sine gårder og hjem over lengre perioder. Blant annet fordi Roma begynte allerede på slutten av det fjerde århundre å lønne soldatene, som ville være borte fra sine sivile yrker, og god logistikk kunne forsyne sine hærer med utstyr, forsterkninger og proviant som tillot romerne å tjenestegjøre som soldater utover sommersesongen som var den tradisjonelle årstiden å kjempe på, slik at romerne kunne overvintre i en leir enten i felt eller i forbindelse med en beleiring (Erdkamp, 2011 s. 120; Roth, 2009 s. 43). Da Hannibalkrigen begynte i 218 kunne enda flere borgere enn tidligere delta i krigføringen. Romere flest var bønder, men økonomien stod ikke stille eller gårdene brakke, for mye av produksjonen og driften ville sannsynligvis bli opprettholdt av familiens kvinner, slik var romerske huster på landet i stand til å håndtere de negative sidene ved storrekruttering av mennene (Erdkamp, 2011 s. 120-121).

Antallet soldater kunne økes, ikke bare gjennom allierte, men ved å øke antall romerske borgere. Dette ble oppnådd via jordutdelinger og opprettelse av kolonier rundt om i Italia. Disse koloniene gav Roma to fordeler, at strategiske punkter ble holdt av vennlige borgere og at selve antallet av tjenestedyktige borgere økte. Det var et formuekrav for borgere som skulle verves, og ved å la dårligere stilte romere få land betød det at flere fylte minstekravet om

formuen (Iddeng, 2003 s. 129; Roth, 2009 s. 32). I Kartago var det annerledes. Nord-Afrika var i antikken et fruktbart område godt egnet for produktivt jordbruk som kunne brødfø en stor befolkning. Men i motsetning til Roma var ikke jorden fordelt mellom flere selvstendige bønder som kunne bli borgersoldater, men flere storgods med lokalbefolkningen i stedet som arbeidskraft (Schreiner, 2006 s. 123). Kartago var ikke bygd opp som Roma der borger, soldat og bonde var én og samme person, men satset heller på leiesoldater og rekruttere tropper fra sine territorier gjennom avtaler (Schreiner, 2006 s. 123). Alle tapene som romerne hadde lidd under Hannibalkrigen førte til at man slet med å verve nye soldater til sine hærer. Derfor ble det til at selve formuekravet opplevde også endringer opp gjennom årene for å tjene Romas behov, som for eksempel å senke kravet, som skjedde etter Cannae da krigen krevde flere tjenestedyktige menn enn noensinne (Erdkamp, 2011 s. 124-125; Lazenby, 1978 s. 100-101).

Hvordan menneskeressursene bidro til romersk seier

I Italia ville Alexander den store bli møtt av en stor romersk befolkning som var klare til å tjenestegjøre i Romas legioner som ville utgjøre langt flere soldater enn det Alexander ville være i stand til å fylle inn i sine falankser (Livius, 9.19). I sin krigføring i Italia ville Alexander ikke ha mulighet til å forsyne hæren sin med nye tropper etter hvert som hæren minsket. Kanskje blant den greske befolkningen i Tarentum og andre sørlige byer i Italia, om de var vennlig innstilte mot hærføreren som hadde frarøvet de greske polisene sin frihet, men selv med gresk støtte ville ikke Alexander kunne stå imot Roma og Latium langt større befolkninger (Livius, 9.19). Som påpekt i andre kapitler er dette nok en parallell til situasjonen som Hannibal befant seg i da han faktisk invaderte Italia. Som jeg nå vil vise, så ville Hannibal slite med tap slik som romerne, men i motsetning til dem fikk han ikke holdt hæren like slagkraftig.

Tidligere i kapitlet viste jeg tall hos Roma og diverse stater som danner et bilde av hvordan tilstanden hos dem når det gjelder menneskeressurser. For Livius var antall soldater et sentralt punkt og antall soldater slet ikke Roma eller Kartago å ha i sin hærstyrke (9.17). Roma kunne mønstre store hærer, for eksempel ved Cannae bestod hæren av opp til 80 000 mann, men det kunne også som nevnt romernes fiender også gjøre, Kartagos hærstyrker bestod av 122 600 mann, mens hovedhæren ble ledet av Hannibal selv og invaderte Italia med 90 000 infanterister og 12 000 kavalerister (Hoyos, 2015 s. 99; Lazenby, 1978 s. 33 Roth, 2009 s. 48). Roma og Kartago var med andre ord jevne når det gjaldt hærens antall, men der de skilte seg var muligheten til å erstatte sine tap som var et punkt Polybios og Livius tar opp. Livius

hevder at Romas styrke lå i antallet borgere, både romerske og allierte, som gjorde at man kunne fortsette krigføringen lengre enn det en fiende kunne (Livius, 9.18-19). Om man ser på blandingsforfatningen, var Kartago, Sparta og Roma like på mange måter, men de to førstnevnte ville ikke være i stand til å holde på sine erobringer på grunn av ineffektiv utnyttelse av sine menneskeressurser og derfor ble deres higen etter dominans årsaken til deres fall (Polybios, 6.48-51).

Hvor viktig var romernes evne til å erstatte tap for deres suksess? I alle kriger dør mennesker. Mange ville dø på slagmarken, men store tap kunne skje ellers. For eksempel til sjøs var det ikke uvanelig å miste hele eller deler av en flåte på grunn av ulykker. Under første puniske krig ser man tydelig hvor kostnadsstore kriger var på den tiden. En romersk flåte med et mannskap på rundt 80 000 mann opplevde havets vrede i 249 og gikk under (Erdkamp, 2011 s. 65). Så enten de dør i strid, av sykdommer, ulykker, skader eller på annet vis er av liten betydning, for konsekvensen er den samme: man trenger noen til å overta. Etter et slag ville mange ha blitt drept og enda flere vil også dø av skader eller være i fangenskap, så for at hæren skal ha den samme slagkraften og være like fungerende trenger man å fylle opp rekkene. Om vi tar for oss tapene romerne led etter nederlagene i begynnelsen av Hannibalkrigen ser man i hvilken gigantisk skala krigene hadde utviklet seg til i det tredje århundre og hvorfor det å ha tallene på sin side kunne avgjøre kriger (Erdkamp, 2011 s. 65). Hannibalkrigen overgikk det man var vant til fra før av som førte til at det krevdes mer av romerne og la betydelig press på menneskeressursene. I løpet av Hannibalkrigen førte romernes kampe mot Hannibal til at en av syv menn i tjenestedyktig alder som var i live august 218 var døde i august 216 (Erdkamp, 2011 s. 65; Hoyos, 2015 s. 124). Det var ikke bare romerne som mistet folk under krigene, Kartago mistet flåter og tapte slag, og selv om Cannae var en knusende seier for Hannibal døde rundt 6000-8000 av hans soldater, og marsjen over Alpene hadde vært dyrekjøpt der tusener av hans menn døde eller deserterte (Lazenby, 1978 s. 34; Roth, 2009 s. 48).

Her ligger kjernen til å forklare hvorfor menneskeressurser var viktige. Selv en briljant leder som Hannibal ville miste soldater i løpet av krigen og ville derfor behøve å erstatte alle tap for å ha en slagkraftig hær og mulighet til å utøve kontroll og innflytelse over store områder. Roma hadde en massiv borgerbefolkning ved Hannibalkrigens utbrudd, alle kunne ikke gjøres til soldater samtidig, men det gav Roma et stort antall menn i reserve som kunne fylle rekkene etter hvert som krigen tæret på hærstyrkene (Lazenby, 1978 s. 10). Etter slagene ved Trebia

og Trasimenersjøen hadde romerne og allierte mistet rundt 55 000 mann, og nederlaget ved Cannae alene kostet dem kanskje så mye som 45 000 døde og 19 000 fanget (Hoyos, 2015 s. 113, 123). Allikevel gjenreiste Roma seg etter hvert nederlag og fortsatte standhaftig krigføringen. Etter Trebia mønstret konsulen Gaius Flaminius en ny hær og gikk til strid mot Hannibal med en hær på 25 000 mann, og etter Trasimenersjøen tok den nyutnevnte diktatoren Quintus Fabius Maximus over en hær på 30 000 mann for å overvåke Hannibal og da hans strategi ble vraket av de nye konsulene, møtte Roma opp til Cannae med en hær på 80 000 romere og allierte. Selv etter massakren ved Cannae og flere italienske byers endring av lojalitet, klarte Roma allerede året etter nederlaget å verve nok menn til å ha 14 legioner i felt, til sammen 75 000 mann (Hoyos, 2015 s. 111, 135, 120, 136). Dette var ikke tilfelle for Hannibal og Kartago.

Kartagos vansker med sine menneskeressurser kom nok ikke av at byen eller dets rike var øde og lite befolket, alt tyder på at de var like befolket som hos romernes rike. Grunnen til strevet var at Kartago var ikke like flinke som romerne til å utnytte menneskeressursene tilgjengelig for dem (Hoyos, 2015 s. 221; Lazenby, 1978 s. 8-9; Schreiner, 2006 s. 123). Romerne hadde et system med borgerrettigheter av ulik grad og en behandling av erobrede og allierte som gjorde at de kunne utnytte deres menneskeressurser og deres kolonisering sørget for at Italia var dekket av flere samfunn med lojale borgere. Kartago hadde også et alliansesystem der punerne kunne verve tropper fra byer og samfunn innenfor deres dominans (Lazenby, 1978 s. 8-9; Qviller, 1999 s. 66). Men disse båndene mellom Kartago og de allierte var langt løsere enn den mellom Roma, latinerne og italienerne, og det virker ikke som om Kartago forsøkte å styrke båndene og lojaliteten ved å utvide eller belønne punisk borgerrett for deres undersåtter. Lite tyder på at det var mye frivillighet som preget systemet og at rekrutterte tropper ikke hadde noen form for borgerrett i Kartago (Hoyos, 2015 s. 221; Lazenby, 1978 s. 8-9, 12; Qviller, 1999 s. 66).

Mens Kartago forsynte frontene i Spania og Sicilia med numidiske, libyske og iberiske tropper, behøvde Hannibal å verve nye soldater lokalt i Italia. I kampene med Roma mistet han mange menn, selv da romerne begynte å unngå kamp tapte Hannibal menn, som for eksempel på grunn av desertering. Den puniske flåten var Roma langt underlegen under Hannibalkrigen, som tvang Hannibal til en dyrekjøpt marsj over Alpene og gjorde det som sagt vanskelig å motta forsterkninger fra Kartago (Hoyos, 2015 s. 99-100). Så han begynte å fylle opp rekkene etter kamper ved å rekruttere lokalt. Først gjennom keltiske leiesoldater og

deretter satset han på å bruke italienerne misfornøyde med Roma til å forsterke sin hær. Derfor forsøkte han å tiltrekke til seg Romas allierte samfunn ved å fremstille seg selv som en frigjører som ledet et felttog som skulle befri de italienske folkene fra romersk åk (Hoyos, 2015 s. 110).

Livius mente at latinerne og italienerne ville stå Roma bi i møte med invasjonshærer, mens Polybios hevdet at måten romerne hadde konstruert sitt alliansesystem og sin behandling av sine allierte ville sikre dem lojaliteten til latinerne og italienerne (Livius, 9.19; Polybios, 6.48-50). Ut i fra det som må ha vært Hannibals forventninger hadde Polybios og Livius rett. For selv på Romas lavpunkt forble deres allierte stort sett lojale og gikk ikke over til Kartago i de store antall som forventet, og de som gikk over gav ikke de resultater som Hannibal hadde håpet på (Schreiner, 2006 s. 124-125; Qviller, 1999 s. 66; Hoyos, 2015 s. 119). Samtidig da han oppholdt seg i sør var det noen italienske samfunn som begynte å vakle, især italienerne med kun halv borgerrett og greske byer som fremdeles oppfattet Roma som fremmed, etter løfter om uavhengighet og ingen punisk innblanding (Hoyos, 2015 s. 128-129, 131). De som skiftet side da Hannibal var på sin høyde i årene 216 og 215 regnet med, som Hannibal selv, at krigen snart var omme der Kartago var seirende. I sitt opphold i sør klarte Hannibal å verve italienerne til sin hær. I 212 hadde Hannibal kanskje rundt 60 000 mann, der majoriteten ville ha vært italienerne (Hoyos, 2015 s.128, 145).

Hvorfor fikk ikke Hannibal vervet flere italienerne til sin hær når han hadde nøye prøvd å skape et bilde av seg som en frigjører? Det kom nok av, som Dexter Hoyos påpeker, at de som hadde skiftet side hadde som oftest gjort det for å unngå innblanding utenfra og så seg lite villige til å bytte romersk dominans mot punisk innflytelse (Hoyos, 2015 s.145).

Italienerne på punisk side viste seg å være mer opptatt av å beskytte sine egne byer fra de romerske framstøtene. Mens Roma var øverstkommanderende for sine egne og allierte styrker og kunne kjempe som en enhet og med en felles strategi, slet Hannibal med å samle sine allierte under punisk befal, mange hadde tross alt skiftet side for å unngå innblanding og tvangsrekruttering som de hadde levd under romersk dominans (Hoyos, 2015 s.145).

Allikevel skulle ikke Hannibals nye italienske allierte bli til stor nytte for ham. Polybios og Livius hadde rett i at romernes alliansesystem var solid nok til å sverte det håp Hannibal måtte ha hatt om å overvinne flere byer og samfunn over til sin side. Men de som faktisk skiftet side var som oftest ikke av stor betydning eller opplevde å bli beleiret av romerne og kunne derfor

ikke tilby hjelp til Hannibal, men tvert imot trengte hjelp fra ham i stedet (Hoyos, 2015 s.131). Dette kom av at romerske og latinske kolonier i Italia var på viktige punkter og var av strategisk beliggenhet. De viste seg å være like vanskelige å lokke til å skifte side som de var å innta gjennom beleiring eller angrep (Hoyos, 2015 s.131). Selv om det var viktige byer som gikk over til Hannibal, som Capua og Tarentum, var de som de andre byene som hadde skiftet side spredt rundt om i Sør-Italia og fraskilt eller truet av allierte byer lojale mot Roma (Hoyos, 2015 s.131). Det var ingen enhet mellom dem og klarte derfor ikke å skape én felles front mot Roma, men ble holdt inne i sine byer eller områder av romerske hærstyrker eller befestede allierte byer og kunne derfor ikke hjelpe Hannibal i stor grad (Qviller, 1999 s. 66).

Hos Roma var det annerledes. Mange allierte forble lojale og holdt på viktige punkter, Roma var i stand til å rekruttere nye rekrutter. Som Livius påpekte ville en fremmed invasjonshær ikke bare møte Roma, men alle Italias viktigste byer forent under ett banner (Livius, 9.19), og Polybios viser at dette var mulig gjennom romernes politikk ved å integrere sine naboer og allierte slik at Romas sak ble alles sak (Polybios, 6.48-50). Ikke bare gjenreiste Roma seg etter nederlagene i begynnelsen av Hannibalkrigen, men kunne også rekruttere menn til å lage nok legioner til å gå tilbake på offensiven. Etter noen få år etter Cannae, rundt 212-211, var Romas styrker til og med på sin høyde under Hannibalkrigen. Det ble mønstret utrolige 25 legioner og 200 krigsskip, som ville bety at Roma og hennes allierte ville ha en styrke på opp til 233 000 mann (Erdkamp, 2011 s. 65). Med så mange menn kunne romerne dekke alle fronter og legge press på den ellers så seiersvante Hannibal. Roma hadde soldater nok til å holde øye med Hannibal, de kunne beleire og plyndre byer som hadde skiftet side og de kunne invadere Spania og holde Kartagos styrker fastlåst der langt unna der hvor de var sårt trengt hos Hannibal i Sør-Italia (Qviller, 1999 s. 66; Erdkamp, 2011 s. 66).

For å summere det opp var Roma aldri alene i møte med eksterne trusler og invasjoner. Romernes egen og deres allierte enorme borgermasse gav Roma et fortrinn over sine fiender. I kapittelet om soldatenes kvaliteter og kapittelet om organisering og utstyr viste de mange fordeler og kvaliteter romerne hadde, men de var ikke uovervinnelige. Hærene ledet av helleneren Pyrrhos, spartaneren Xanthippus og selvfølgelig Hannibal mot Roma hadde påført romerne nederlag, flere ganger ganske blodige nederlag. Allikevel var romerne i stand til å gjenreise seg etter flere tapte slag og katastrofer, erstatte sine tap og bygge opp nye hærer som til slutt ledet dem til seier. Krigen mot Roma ble ikke så kort og hurtig avgjort som Pyrrhos og Hannibal hadde håpet på. Selv etter å ha beseiret dem i kamp nektet romerne å gi opp og

mønstret heller en ny hær enn å inngå forhandlinger. Gjennom langvarige kriger der hærstyrkene ville forvitte opp gjennom årene kom romerne seirende ut fordi de hadde råd til å erstatte sine tap som deres fiender ikke var i stand til.

For Polybios og Livius var alliansesystemet og de mannskapsressursene som var tilgjengelig for Roma helt sentralt for å forklare Romas suksess. Romerne kunne opprette flere hærer samtidig og ha muligheten til å forsyne den og fylle opp rankene i løpet av en krig, slik bukket ikke romerne under av de flerfrontskrigene de utkjempet. Andre stater og ledere ville tape krigen om de mistet nok menn etter et slag, var romerne i stand til å overleve selv de verste nederlag og allikevel komme seirende ut av krigen. I tillegg bandt alliansesystemet riket sammen, i et gjensidig avhengighetsforhold mellom Roma og dets allierte. Romas alliansesystemet gjorde mange byer og kulturer til én, rede til å møte de største farer.

6 Lederskap

How many are the Roman commanders I could cite who never had an unsuccessful battle! (Livius, 9.18)

6.1 Bakgrunn: hvordan ledere ble til

Romas ledere, enten de satt i Senatet eller hadde befal over væpnede styrker, hadde ingen formell utdannelse som krigsstudier fra et militærakademi (Roth, 2009 s. 63). Kunnskap om krig ble opplært på annet vis. Unge aristokrater ville lære om krig fra slekten og fra sosial interaksjon med de som hadde erfaring fra hæren, og når de ble gamle nok ville de unge aristokratene selv tjenestegjøre i hæren (Livius, 9.17-18; Polybios, 6.52-54; Roth, 2009 s. 63). Romerske ledere lærte om krig gjennom praksis.

Senatet var på papiret et rådgivende organ, men i løpet av det tredje århundre økte dets autoritet betraktelig. Konsulen ville ha kommandoen i felt, men den overordnede strategi og politikken i krigføringen var i Senatets hender, og deres råd veide tungt (Polybios, 6.12-13, 6.15; Roth, 2009 s. 65; Hoyos, 2015 s. 11). Romernes hærer ble ledet av deres to konsulere med like mye makt, skulle det oppstå en konflikt mellom konsulene, var det Senatets sterke innflytelse som kunne holde krigsmaskineriet i gang inntil en løsning ble funnet (Livius, 9.17; Lazenby, 1978 s. 7; Roth, 2009 s. 65). Senatet bestod av Romas mektigste aristokrater og som nevnt i avsnittet over fikk romerne sin militære utdannelse gjennom praksis og erfaring, og ettersom senatorene selv var eller hadde vært offiserer i hæren, ville Senatet bestå av menn med stor kunnskap når det gjaldt militære avgjørelser, større enn om de var rent sivilister (Livius, 9.17; Polybios, 6.19, 6.51; Roth, 2009 s. 65). Romerne opprettholdt med andre ord ikke et skille mellom det militære og det sivile i sitt lederskap.

Slik form for utdannelse var vanlig i Hellenistiske stater, og Kartago var intet unntak, men romernes manglende skille mellom det militære og det sivile var ikke tilfelle hos punerne (Lazenby, 1978 s. 7). Hannibal og hans familie tilbrakte mange år i hæren, langt unna det politiske liv i Kartago. I Kartago hadde man et sivilt embete med politisk makt, eller så ble man valgt til et generalembete med militærmakt. Mens i Roma var det en krigerklasse som styrte både det militære og det sivile som hadde de samme verdier og erfaringer, var det i Kartago et klart skille (Lazenby, 1978 s. 7). Derfor så det puniske aristokratiet i de sivile embetene på sine generaler med mistenksomhet og følte et behov for å tøyse generalers

ambisjoner gjennom et organ som het 104-rådet, som stilte generaler for retten hvor straffen ble en grusom henrettelse (Lazenby, 1978 s. 7).

6.2 Generalene

Livius kan stolt ramse opp uttalige menn som har ledet Romas hærer til seier og suksess, ledere som hadde i seg viktige kvaliteter som mot, dristighet og oppfinnsomhet, herdet av generasjoner med krigføring, mens Polybios tar frem at romerske ledere hadde god militær erfaring og kom fra aristokratiet som i mellomrepublikansk tid var en glanstid for den romerske eliten ifølge ham (Livius, 9.17-18; Polybios, 6.17, 6.19, 6.51). Det er konsulen som er hærføreren og har kommandoen over legionen. Han har nærmest ubegrenset makt når det gjelder felttog og forberedelser til krig. Konsulens posisjon som hærfører gir ham makt til å utruste tropper, utdele stillinger, straffe soldater, ta pengestøtte fra statskassa og beordre allierte (Polybios, 6.12). Men hvor dyktige var egentlig de romerske hærførerne under Hannibalkrigen?

Begynnelsen av krigen taler ikke godt for romerske ledes kompetansenivå. De begynte overmodige og selvsikre, og ble knust i sine møter med Hannibal ved Trebia, Trasimenersjøen og Cannae der romernes ledere altfor overivrig gikk til strid og undervurderte punerne (Hoyos, 2015 s. 109, 119). Men dette var slag der romernes motstander var Hannibal, som var et militært geni. Jeg vil rette fokuset på de gjengse generalene. I det hele var de romerske generalene kompetente. Kanskje det viktigste, som Dexter Hoyos påpeker, var det at romerske generaler generelt var et hakk bedre enn de puniske (Hoyos, 2015 s. 225). Om man ser på hvordan det gikk da romerne tok i bruk Fabius sin strategi om å unngå slag med Hannibal og heller svekke ham ved å angripe andre mål, er det tydelige tegn på forbedringer. Hasdrubal ble nedkjempet ved Ebro i 215, ved Calor ble Hanno beseiret av Tiberius Gracchus i 214, og Quintus Fulvius Flaccus slo den puniske hæren under ledelse av Hanno da de samlet proviant ved Beneventum i 212. Romerske generaler kunne gjøre flere feil og hadde sine mangler, men som illustrert av noen av eksemplene her var ledere som Gracchus, Marcellus, Salinator, Nero eller Flaccus mer dyktige enn sine puniske motstandere (Livius, 23.32, 24.15, 25.13-14; Hoyos, 2015 s. 225; Lazenby, 1978 s. 98, 102, 112-113). Men også Kartagos store militære geni, Hannibal, viste et mangel i møte med romerne når det gjaldt overordnede strategier. Han hadde regnet med at en rekke romerske nederlag på egen jord og tap av allierte som skiftet side ville være nok til å tvinge romerne til forhandlingsbordet. Men det gjorde det ikke,

de fortsatte krigføringen (Hoyos, 2015 s. 222). Hannibal så ut til å ikke ha en reserveplan i tilfelle den originale slagplanen skulle slå feil. Han fortsatte med sin opprinnelige plan selv da Quintus Fabius Maximus innledet sin strategi om å unngå flere slag med Hannibal og heller konsentrere deres styrke andre steder og la Hannibals hær forvitte og demoraliseres, for Fabius forstod at flere tap mot Hannibal ville være ensbetydende med nederlag for romerne (Roth, 2009 s. 46). Det var tydelig at Hannibals opprinnelige plan ikke fungerte, men han kom ikke med noen endringer men fortsatte som før med å operere i Sør-Italia samtidig som romerne mønstret nye hærer og angrep Hannibals støttespillere og sakte snudde krigen til Romas favør.

Hvorfor var romerske generaler generelt bedre enn de puniske? Polybios og Livius tar opp de militære institusjonene som romerne hadde (Livius, 9.17-18; Polybios, 6.19-26, 6.42, 6.52). Basert på det historikeren Jonathan Roth har skrevet mener jeg at Polybios og Livius har rett i at det ligger flere fordeler ved å institusjonalisere det militære. Etersom romerne ofte valgte nye og forskjellige menn til posisjoner i samfunnet hvor de hadde befall, ville kvaliteten variere. Som et motvirke mot varierende kvalitet på generalen var romersk krigføring derfor standardisert der marsjering, leirbygging og konvensjonelle manøver gjorde det enklere å holde hjulene i gang hos hæren, uansett nivået av lederskap hos generalen (Roth, 2009 s. 63-64). Romernes rutiner og institusjonaliserte krigføring gjorde det enklere for de uerfarne å opplæres, men det gjorde også at middelmådige, romerske generaler hadde et velfungerende militærapparat som kunne seire over middelmådige, puniske generaler, eller i verste fall hindre alvorlige nederlag (Sabin, 2007 s. 374).

Med gode institusjoner og rutiner i hæren holdt Roma krigsmaskineriet gående, men når hæren kom i hendene på virkelig dyktige ledere vant romerne store seire. En leder ville ha liten kontroll under selve slaget. En leder brukte sine talenter før kamphandlingene begynte, dette kom av to grunner (Sabin, 2007 s. 406). Den første grunnen var at man måtte lokke fienden til å kjempe under ugunstige forhold og den andre var å legge slagplaner på forhånd. Taktikk måtte planlegges før slaget fordi nivået på kommunikasjonsteknologien var ikke avansert nok på denne tiden til at man kunne manøvrere under slaget i stor grad, og måtte da heller sørge for at hæren visste hva de skulle gjøre gjennom planlegging på forhånd (Sabin, 2007 s. 406).

Institusjonaliseringen gjorde at ulike menn kunne ta befalet over hæren og allikevel være kjent med prosedyrer og handlemåter. Men det betød ikke at ledere som viste seg å være dyktige ikke kunne ta initiativ. Som for eksempel den djerve aksjonen til konsulene Livius Salinator og Claudius Nero utførte da Hasdrubal marsjerte inn i Italia for å forsterke sin bror, Hannibal. Salinator var i Nord-Italia, mens Nero var i sør for å holde Hannibal i sjakk. Men Nero marsjerte nordover i en usedvanlig fart, og etterlot seg kun noen få soldater for å opprettholde inntrykket av hærens nærvær. Med de to hærene til konsulene forent knuste de Hasdrubal og hindret Hannibal å motta forsterkninger (Roth, 2009 s. 52).

Eller da Publius Cornelius Scipio, senere kjent som Africanus, mottok *imperium* og ble valgt av folkeforsamlingen i 210 til å lede hærstyrkene i Spania til tross for en ung og uerfaren alder (Roth, 2009 s. 49-50). Den romerske hæren var bygd opp på et visst vis, men det hindret ham ikke fra å se den statiske siden ved romersk taktikk som hadde gått mest ut på å overvelde fienden i antall og storme frem. Scipio, slik som Hannibal før ham, skjønnte at det ikke bare var antall som var viktig, men at den fungerer godt og at den er mer fleksibel ved å være mindre (Polybios, 3.35). Derfor delte han troppene inn i mindre og mer fleksible enheter. Dette krevde dog mer trening og disiplin om man skulle kjempe mobilt og utføre manøvre, og i tillegg virker det som kortsverdet *gladius* ble standardvåpenet (Fields, 2013, s. 53; Roth, 2009 s. 49). Med en godt trent og rustet hær med Scipio i spissen, opplevde romerne en rask fremgang som overrasket punerne. Scipio inntok de viktige punktene i punernes Spania og beseiret dem i to viktige slag som markerte slutten på punisk tilstedeværelse i Spania og begynnelsen på Romas (Roth, 2009 s. 49-52).

Offiserene

Romerske hærer hadde et godt organisert offiser korps bestående av menn med 5-10 års erfaring fra militærtjeneste. Infanteriet var ledet av diverse offiserer av ulik rang, fra tribun og infanteriets *centurion* til *optio* og kavaleriets av *decurion*. Hver avdeling hadde to underoffiserer slik at om den ene døde, ville det være en annen som kunne ta over kommandoen og hindre forvirring og panikk blant soldatene. En *centurion* ville ideelt sett for romerne være en naturlig leder, men som var mer stabil og standhaftig i sin lederstil enn dristig og initiativrik (Polybios 6.12; 6.19; 6.24). Underoffiserene skulle holde stand og hindre at linjen ble brutt som ville gi fienden en åpning for å nedkjempe hele hæren. Med den løse og mer fleksible formasjonen som romerne utviklet fikk offiserene en enda viktigere rolle. Der de før hadde vært en markør og samlingsfigur for soldatene, var de nå en viktig leder på

det lavere nivå, spesielt ettersom kommunikasjonsteknologien som sagt gav generalen mindre kontroll og som måtte da stole på at offiserene gjorde som de skulle og tok riktige valg (Roth, 2009 s. 65; Sabin, 2007 s. 408; Erdkamp, 2011 s. 141).

6.3 Statsforfatning og lederskap

Polybios fokuserte mer på samfunn og dets institusjoner for å avgjøre hvilke stater som ville ha suksess i krigføring. Gode systemer og institusjoner ville gjøre en stat mer suksessfull på lengre sikt, men de statene som ikke hadde det optimale samfunnsorganiseringen kunne allikevel blomstre takket være dyktig lederskap, dog ville storhetstiden være kortere enn en stat som er bygd opp rundt krig og statsutvidelse (Polybios, 6.2, 6.18, 6.48-50). Polybios så derfor også hvilken påvirkningskraft en leder kan ha. Det kunne tydeligst vises gjennom bystatene Athen og Theben, hvor begge to opplevde en kort storhetstid hvor de dominerte Hellas (Polybios, 6.43-44). Det var ingen tilfeldighet, hevder Polybios, at storhetstiden var samtidig med lederens mannsalder (Polybios, 6.43-44). Det var ikke noe politisk system eller institusjoner hos Theben som gjorde at de fikk deres glanstid, men deres ledere. Theben fikk sin storhetstid under Pelopidas og Epameinondas og da de ikke lenger var i live mistet Theben sin posisjon og det gikk nedover (Polybios, 6.43). Theben nådde aldri igjen sin tidligere status og stilling, og byen forvitret sakte helt dens undergang da Theben ble brent ned til grunnen av Alexander den store i år 335.

Livius bruker Alexander den store som et eksempel på hvordan en leder kan påvirke en hær og nasjon, på godt og vondt. De positive sidene ved Alexanders lederskap gjorde Makedonia til et storrike. Han var uten like når det kom til strategi, han var djerv og kreativ slik at hans taktikk ble uslåelig, samtidig var han også en inspirerende leder. Han ledet fra fronten og var ikke redd for å sette sitt liv i fare for å seire eller snu krigslykken, han kjente sine soldater og delte deres strev (Livius, 9.17). Men da Alexanders personlighet forandret seg, påvirket det hæren. Alexanders vaner med alkohol og beruselse begynte å forverre seg og han tok til seg uvaner, slik som det Livius anser som en østlig dekadanse og lot seiersrusen gå til hodet hans til den grad han begynte å anse seg selv som guddommelig (Livius, 9.18).

Dette ville ha vært den Alexander som romerne hadde møtt om han bestemte seg for en invasjon i vest. Den ellers så seiersvante kongen ville oppleve nederlag der. Alexander som nå ikke hadde det samme lederskap som før, men som fremdeles var leder, ville ikke kunne

beseire romerne og Alexander og hans hær ville møte sin undergang (Livius, 9.18) . Mens hans lederskap hadde forvitret, var det romerske lederskapet lik den unge Alexander. Romerne hadde solide menn til å lede sine hærer, som var dyktige både gjennom deres mot og kompetanse. Romas hærer ble ledet av menn som var lik Alexander på sin høyde; lederskap som var preget av mot og kreativitet, og lederne var dristige og som ikke ville vike unna en kamp (Livius, 9.17-18).

Igjen ser jeg en parallell som Livius trekker mellom Alexander den store og Hannibal, men også Polybios og hans beskrivelse av Theben vil minne om Kartago og Hannibal. Alexander og Hannibal hadde begge kontrollen over krigføringen og derfor ville krigen og generalen være tett knyttet sammen. I begynnelsen av krigen gikk det bra fordi Hannibal var en dyktig leder. Han satte i gang en dristig plan om å invadere Italia og føre krigen på romersk jord, og hans militære geni knuste alle de romerske hærene han møtte. Ved å knytte seg til italienske samfunn som mislikte romersk dominans og alliere seg med stater som fryktet Roma, fikk Hannibal omringet romerne. Men slik som Alexanders lederskap begynte å forvitte, og som ville ha gjort ham uegnet til å lede felttoget mot Roma om han hadde levd videre, dalte Hannibals egne lederevnet etter hvert som krigen varte (Livius, 9.18-19). Og slik Pelopidas og Epameinondas og Themistokles hadde ført sine bystater til storhet mens de levde, hadde Barkidene ført Kartago til storhet (Polybios, 6.43-44). Men slik lederskapet hos Athen og Theben bare varte i en mannsalder og dermed også deres bystats storhet, var det samme tilfelle hos Kartago.

I den siste halvdel av krigen var Hannibal annerledes og seg selv underlegen enn ved begynnelsen av krigen. Han lot flere sjanser gå fra seg og tok mindre initiativ, han fant ikke en måte å lokke romerske hærførere til strid nedkjempe dem som han hadde klart før. Dermed fikk han ikke hindret Marcus Claudius Marcellus å innta Syrakus eller Claudius Nero å knuse Hasdrubal sin hær i Nord-Italia, (Hoyos, 2015 s. 217, 222-223). Til slutt forlot han Italia og returnerte til Afrika der han møtte Scipio Africanus til slag ved Zama. Igjen var Hannibal annerledes enn sin yngre versjon, han lot Scipio ta initiativene og nølte med å ta i bruk sine reserver, mens Scipio hadde sikret seg støtte fra Massinissa og hans fremragende kavaleri, som hadde vært et mangel for romerske hærer, og Scipio brukte god taktikk for å håndtere Hannibals elefanter som stormet frem mot romerne (Livius, 30.33; Hoyos, 2015 s. 216-217). Slik som den eldre Alexander ville bli beseiret av romerske ledere, som Marcus Valerius Corvus eller Manius Curius, mener jeg at Livius impliserer at den eldre Hannibal ble beseiret

av romerske ledere som Quintus Fabius Maximus og Scipio Africanus (Livius, 9.17). Slik forklarer Polybios og Livius hvilken påvirkningskraft og rolle en fremragende leder og dyktig lederskap kan ha for en stat. Suksessen Makedonia, Athen og Theben opplevde var takket være de som ledet dem og derfor var suksessen kortvarig, for den vokste og visnet sammen med mannen som ledet staten. Det samme ville være for Kartago, der Hannibal ledet punerne til storhet, men ettersom Kartagos styrke lå sammen med Hannibal selv, betydde det at da det gikk nedover for Hannibal gikk det nedover for Kartago (Livius, 9.17-18; Polybios, 6.43-44).

Romersk statsforfatning og lederskap

Grunnen til at Roma fortsatte sin fremgang, til tross for tapet av flere konsuler var blant annet fordi staten ikke var avhengig av noen enkeltpersoner. Dette grunnes i hvordan den romerske staten er bygd opp (Livius, 9.18-19; Polybios, 6.2, 6.10). I motsetning til pøbelveldet hos Athen eller tyranniet hos makedonerne, var statsforfatningen i Roma konstruert på en måte som tok det beste fra de forskjellige styreformene. Den romerske staten hadde et politisk system som tillot at gode og dyktige menn kom til maktposisjoner hvor de kunne bruke sine evner til å tjene staten og fellesskapet hevder Polybios og Livius (Livius, 9.18; Polybios, 6.11-14; 6.51). I tillegg ville de som ledet hærene ha vært tidligere soldater som hadde bygget seg opp en karriere innenfor det militære og hadde derfor erfaringen som trengtes for å kunne lede en hær og operere i felt (Livius 9.17; Polybios, 6.19).

Romernes statsforfatning var bygd opp rundt det å hindre maktkonsentrasjon hos én person og byttet jevnlig konsuler og andre høyere offiserer. Dette betydde at nesten alle aristokrater i Roma ville oppnå militær erfaring og opprettholdt aristokratiet som en militarisert klasse (Roth, 2009 s. 57). Dermed hadde Roma et stort utvalg av erfarne menn å velge til sine embeter med militærmakt (Livius, 9.18-19; Polybios, 6.19; Sabin, 2007 s. 373). En annen positiv side ved denne formen for forfatning er at, slik som Polybios og Livius mener, at bytte av ledere går lettere. Ledere ville dø i krig, men romernes system tillot dem å bytte ut ledere og fortsette krigføringen uavhengig av en leders død. Som da konsulen Tiberius Gracchus ble drept i 212, var det et stort tap for romerne for han hadde vært en dyktig leder i kampen mot Hannibal. Men Tiberius' død lettet ikke presset for Hannibal, for konsulen ble raskt erstattet av andre energiske ledere (Hoyos, 2015 s.148-149).

Politikken ved å la konsulembetet vare kun i ett år gav flere aristokrater muligheten til å oppnå militær suksess, hvor valget av den unge Scipio Africanus som konsul er et godt

eksempel på hvordan en briljant mann fikk makt til å utnytte sine talenter for statens tjeneste. Dog førte den hyppige byttingen til komplikasjoner for et felttog når øverstkommanderende ble stadig erstattet. Romerne verdien ved å ha erfarne ledere kontinuerlig ha befal i løpet av Hannibalkrigen, og begynte å prioritere godt lederskap over at alle aristokrater skulle ha tilgang til heder på slagmarken. Det ble utnevnt flere diktatorer som hadde fullmakter til å handle på bekostning av de demokratiske elementene i den romerske republikken (Lazenby, 1978 s. 6-7). I tillegg begynte det å bli mer vanlig å la ledere fortsette å ha et befal, selv når deres tid i embetet var omme. De hadde ikke lenger embetet, men Senatet kunne utvide deres *imperium*, deres autoritet og befal. Dette var lite brukt tidligere, men krisen romerne opplevde under Hannibalkrigen tvang dem til å være mer fleksible politisk til fordel for det militære. Krigens omfang hadde gjort det å skifte ledere årlig til en umulighet (Hoyos, 2015 s.138-139). Et eksempel på dette var Scipio, ikke Africanus, som var konsul i 222-221, men ble utnevnt til *proconsul* med *imperium* i Spania fra 218 til hans død i 211. Etter hvert som krigen varte opparbeidet romerske ledere seg betydelig erfaring og man så tegn på den spede begynnelse på et profesjonelt befal (Lazenby, 1978 s. 6).

Mangelen på skille mellom det militære og det sivile ble en fordel for Roma. I Kartago kunne det være store spenninger mellom de militære og de sivile lederne i landet, dessuten hadde menn med manglende militær erfaring innflytelse på krigføringen gjennom sin politiske makt. Det romerske Senatet bestod som sagt av menn som var eller tidligere hadde vært offiserer. Senatet kunne utøve kontroll over krigføringen prioritere områder og strategier (Lazenby, 1978 s. 7). Kontrollen Senatet utøvde gav positive resultater fordi de bestod av menn med militær erfaring, i motsetning til i Kartago. Selv om flere generaler fra Romas politiske elite gjorde flere taktiske feil, gjorde Senatet ingen feil i sin langsiktige strategi (Lazenby, 1978 s. 7).

Senatet: god strategi og besluttsomhet

Det var ikke bare i felten at Roma behøvde solid lederskap, de som ledet statens politikk og strategi på lang sikt måtte også være i stand til å ta de rette avgjørelsene (Livius, 9.17; Polybios, 6.51). Godt lederskap kan ta de vanskelige, men dog korrekte valgene og derfor kom Roma seirende ut av krigen, fordi beslutninger ble tatt av menn som ikke lot følelser og tilfeldige innfall påvirke deres dømmekraft. Romerske ledere var i stand til å tenke langsiktig og på det felles beste, som kortsiktig kunne være bitter, men som til slutt gav en endelig seier (Livius, 9.17-18; Polybios, 6.8, 6.51, 6.58). Kartago hadde vist at å vinne på slagmarken ikke

nødvendigvis førte til fiendens undergang. Om man var i stand til å holde hodet kaldt og handle med besluttosmhet, kunne en fiende allikevel komme seirende ut av krigen til slutt.

På mange måter kan det virke besynderlig at romerne vant Hannibalkrigen. I 216 pekte alt mot en punisk seier: en rekke romerske hærer var totalt knust, allierte begynte å skifte side og stater utenfra ble trukket inn i krigen på Kartagos side. For mange stater var et nederlag i slag ensbetydende med å tape hele krigen, romerne hadde på dette tidspunktet tapt flere på rad (Sabin, 2007 s. 413). Dette ville ha vært tidspunktet da de fleste ville ha sett seg tvunget til forhandlingsbordet, om så bare for å kjøpe seg tid. Romerne gav ikke opp, men avviste alle forhandlinger og fortsatte krigføringen. Det er her det romerske lederskapets kvaliteter kommer best til syne. Først gjennom Senatets besluttosmhet og gode valg, og så gjennom generaler som viste dristighet.

Etter Polybios og Livius sine meninger ble disse korrekte avgjørelsene ble tatt fordi under Hannibalkrigen hadde Senatet en sentral stilling i styret av staten, der de gav råd og bestemte politikken og retningen (Livius, 9.17; Polybios, 6.51). Senatet bestod av tidligere embetsmenn og deres hovedoppgave var deres kontroll over statskassa og økonomien, og bestemte derfor hva statens utgifter skulle være. Utenrikspolitikken falt under Senatets ansvarsområde og det var de som tok seg av andre staters utsendinger. I krig hadde derfor Senatet en stor kontroll ved å bestemme hvor pengene skulle brukes og hva politikken skulle være overfor fiendtlige og allierte stater (Polybios, 6.13). Under Hannibalkrigen hadde Senatet vist sin verd og tross all motgang og dårlige tider visnet aldri deres standhaftighet, en besluttosmhet til å aldri gi opp uansett pris. Det var fordi Senatet bestod av Romas beste menn. De i Senatet kunne ta avgjørelser hvor de i plenum hadde tenkt langsiktig og beregnet konsekvensene, og ville ikke la følelser og emosjonelle innfall påvirke rasjonell tenkning, slik at riktige avgjørelsene ble tatt som ville tjene Roma best (Polybios, 6.8, 6.51, 6.58).

Til tross for motgang vaklet aldri lederskapet som romerne utviste, som i stedet viste besluttosmhet, standhaftighet og en vilje til å ofre mer enn det fienden var i stand til (Livy, 23.32; Lazenby, 1978 s. 95; Sabin, 2007 s. 374). Heller ikke nederlagene i alle slagene i starten av Hannibalkrigen fikk romerne til å forhandle med fienden og foretrakk å kjempe videre, slik som de hadde gjort under krigen mot Pyrrhos og den forrige krigen mot Kartago (Roth, 2009 s. 35, 43; Sabin, 2007 s. 433). Katastrofen som Cannae hadde medført var heller intet unntak. Senatet ble sikkert sjokkert over nederlaget, men lot ikke panikken bre om seg

eller nøle med hva som måtte gjøres. Krigen skulle fortsette, nye hærer skulle mønstres og ingen forhandlinger med Hannibal skulle innledes (Polybios, 6.58; Roth, 2009 s. 46).

Senatet levde opp til sin vilje om å ikke forhandle med fienden. Åtte tusen romerske soldater var tatt til fange etter Cannae. Hannibal sendte ti romerske offiserer tilbake til Roma for å gi beskjed om løsepengene romerne kunne utbetale for å få tilbake alle fangene i god behold (Polybios, 6.58). Vel fremme i Roma talte offiserene fangenes sak og oppfordret Senatet til å godta Hannibals krav slik at romerne i fangenskap skulle kunne få sin frihet og igjen se sine kjære. Soldatene fortjente tross alt å få sin frihet mot løsepengene for de hadde gjort sin plikt og tjent Roma i hennes krig, men hadde sett seg nødt til å overgi seg etter at slaget hadde endt i nederlag (Polybios, 6.58). Tilbudet ble avvist. Til tross for flere nederlag i krigen, tapet av flere allierte og den nære trusselen selve byen Roma var under, lot Senatet ikke den alvorlige situasjonen drive dem til forhastede og uansvarlige handlinger, men tok seg tid til å rasjonelt drøfte saken offiserene hadde fremlagt (Polybios, 6.58).

De gjennomskuet Hannibals intensjoner, som ikke barmhjertighet overfor de arme, romerske fangene, men å finansiere krigføringen sin ved å lure til seg Romas gull gjennom løsepenger. I tillegg ville Hannibal sette en demper for romernes kampiver på slagmarken ved å gjøre det klart at de kunne håpe på å overleve gjennom overgivelse og fangenskap etter et nederlag (Polybios, 6.58). Senatet ville at alle deres soldater skulle kjempe til døden ved å la dem vite at på slagmarken hadde de kun to valg: vinn eller død. Selv ikke medfølelse for de pårørende familiene eller den nytten åtte tusen soldater kunne være i fremtiden fikk Senatet til å endre sin mening. Hannibal skulle ikke få sin vilje og alle hans planer skulle forpurre til enhver pris (Polybios, 6.58).

Dermed var det klart at selv ikke for å betale løsepenger for krigsfanger ville Roma forhandle med Hannibal, for det å forhindre at han skulle motta penger nok til å fortsette å finansiere sin krigføring var langt viktigere for Senatet enn å få tilbake borgere som kunne brukes i nye hærer (Polybios, 6.58; Hoyos, 2015 s. 126). Det var ikke bare Cannae som testet Senatets kampvilje. Enda en katastrofe rammet romerne da konsulen Postumus Albinus og hans hær ble massakrert av keltere i 215 i Nord-Italia, mens i Sør-Italia begynte allierte å skifte side. Heller ikke disse hendelsene førte til at Senatet mistet motet eller sin vilje til å fortsette krigen (Hoyos, 2015 s. 127).

Mens Senatet ble en samlende institusjon og spilte en ledende rolle i krigføringen, hører man lite om Kartagos *adirim*, det puniske senatet. Både under den første og andre punerkrig ble det puniske senatet beskyldt for å gi manglende støtte til sine generaler. Hamilkar Barka var blant de dyktige puniske generalene under den første puniske krig, men mottok ikke nødvendig støtte og forsyninger til å kunne nedkjempe romerne som førte til hans nederlag (Roth, 2009 s. 43), og i Hannibalkrigen ble et fåtall soldater ble sendt til Hannibal mens andre steder fikk prioritering av puniske styrker. Det var som nevnt et spenningsforhold mellom sivile embetsmenn og generalene, som nok gav romerne en fordel som hadde en mer forent overklasse.

Med romerske soldater og romerske kommandanter var Senatet godt utrustet til krig og hamle opp med fiendtlige naboer. Slik forklarer Polybios og Livius den elementære rollen lederskap har i statens suksess. Fra lederne på slagmarken som førte Romas hærstyrker til mennene som styrte landet gjennom kriser og motgang fra Senatet, var romerne i besittelse av solid og godt lederskap. Senatets standhaftighet og besluttsomhet var definitivt en viktig årsak til at romerne vant Hannibalkrigen. Det er påfallende at uansett hvilken motgang Roma møtte fortsatte de krigen. Mens Kartago søkte om fred etter noen nederlag på egen jord og uten at det hadde opplevd den samme ødeleggelse som det sørlige Italia, stod det romerske Senatet stødig og selv ikke etter flere knusende nederlag og motgang fikk dem ikke til å forhandle om fred eller vurdere å kapitulere.

7 Organisering og utstyr

[T]he military discipline that had been a tradition since the city's inception had developed into a science organized on established principles (Livius, 9.17)

7.1 Bakgrunn

Romersk krigføring hadde sine røtter fra den klassiske kulturen hvor slagmarken var dominert av tungt bevæpnede hoplitter. Soldaten var utstyrt med lanse og beskyttet av hjelm og et stort, rundt og bredt skjold, og hæren var organisert inn i store grupper fordelt på tre linjer (Hoyos, 2015 s. 23-24; Erdkamp, 2011 s. 54). Men i løpet av slutten av det fjerde århundre begynte hoplittene å miste sin tidligere posisjon i antikk krigføring. Det skjedde store forandringer i antikk krigføring. Hoplittenes runde skjold fikk konkurranse med ovale skjold, *thyreos*, som ble kjent i den greske verdenen (Erdkamp, 2011 s. 55). Den romerske overgangen fra en hoplitt-basert hær til en manippelhær skjedde gradvis over lengre tid, men den fant sin endelige form i løpet av det tredje århundre. Man hadde fremdeles tre linjer av soldater som gikk under navnene *hastati*, *principes* og *triarii*, men hadde endret sin utrustning.

Hoplittenes kjente følgesvenn og kjennetegn, de store og runde skjoldene, ble etter hvert erstattet med *scutum*, det ovale skjoldet. Det hadde et avgjørende bidrag til prosessen fra hoplittformasjonen til manippelhæren fordi skjoldene var lettere enn hoplittskjoldene og gav soldaten mulighet til å bruke kastespyd og bruke andre våpen mer individuelt og var ikke totalbundet til formasjonen slik som en hoplitt var (Erdkamp, 2011 s. 54).

Med unntaket av *triarii* ble lansene ble omgjort til et kastespyd, *pilum*, og ble et standard våpen for infanteristene, men dets opphav og inntreden er diskuteres fremdeles. Det kan være tilfelle at romerne begynte å ta til seg kastespyd etter dødelig kontakt med de iberiske og keltiske leiesoldaters bruk av kastespyd under den første puniske krig eller begynte å eksperimentere med denne typen våpen på bakgrunn av sine erfaringer fra sine kriger med samnittene (Erdkamp, 2011 s. 54; Fields, 2012 s. 33). Samtidig som romerne tok bruk i *pilum*, gjorde også sverdet sitt inntog som deres foretrukne våpen i strid. Det er mulig at de ble kjent med det korte sverdet fra Iberia, kalt *gladius Hispaniensis*, etter å ha møtt iberiske leiesoldater i tjeneste hos Kartago under den første puniske krig (Fields, 2012 s. 37).

7.2 Organiseringen

Den romerske hæren bestod av borgersoldater, Roma skulle forsvares av dets egne innbyggere. Vanligvis ville man utføre militærplikten ett år av gangen og møte opp til neste års mønstring, men etter hvert som felttogene begynte i større grad å vare over lengre tidsrom og befinne seg i regioner stadig fjernere fra Roma og etter hvert Italia, så man seg nødt til å tjenestegjøre sammenhengende over lengre tid som var tilfellet ved Hannibalkrigen (Livius, 9.19; Polybios, 6.52; Erdkamp, 2011 s. 64, 68-69; Fields 2012 s. 14, 19). Hæren var dermed ikke en profesjonell styrke samlet for å utføre et oppdrag, men borgere tilkalt for forsvar av sitt land. Det var allikevel noen restriksjoner på hvem som kunne tjenestegjøre i Romas hærer. Man måtte være en mann i tjenestedyktig form mellom 17-46 år og i tillegg måtte man tilhøre en verdiklasse på minst 10 000 *asses* eller mer, noe som silte ut de fleste proletarer og de aller fattigste (Fields, 2012 s. 14). Fylte man disse kravene ville det ikke være usannsynlig at man ble kalt til å møte opp til de årlige mønstringene av lokale autoriteter. Man møtte opp i Roma og deltok i en rekrutteringsprosess der konsulene tok de mannskapene de trengte til sine legioner og delte dem deretter inn i avdelinger og grener basert på formue og klasse (Polybios, 6.19-21; Erdkamp, 2011 s. 68; Fields, 2012 s. 14).

En legion i mellomrepublikansk tid ville i teorien bestå av 4200 infanterister og 300 kavalerister. Romernes hovedelement i sine hærstyrker var linjeinfanteri. Legionen bestod av fem elementer: det linjeinfanteriet som var 1200 *hastati*, de yngste og minst erfarne; 1200 *principes* som var de mer voksne med erfaring; og *triarii*, de eldste og mest erfarne; *velites*, tiraljørene, utgjorde det resterende antall soldater; og det siste elementet var de 300 *equites*, det romerske kavaleriet (Polybios, 6.20-21, 6.25; Erdkamp, 2011 s. 55-56; Fields, 2012 s. 21-22). I kamp var legionen fordelt horisontalt på tre linjer, *triplex acies*, og vertikalt var den fordelt i manipuler. Den første linjen ville være *hastati*, den andre *principes* og den siste *triarii* (Polybios, 6.21-23; Erdkamp, 2011 s. 55-56; Fields, 2012 s. 21-22, 26). En rekruttert romer ville kunne forvente å bli fordelt til den grenen som passet hans alder, status og erfaring. Majoriteten av statens borgere ble en del av hærens kjerne, det tunge infanteriet. Høy status og formue derimot ville gi muligheten til å tjenestegjøre i det prestisjetunge kavaleriet, mens romerne av lav status og med dårlig råd ville befinne seg blant de lett bevæpnede tiraljørtroppene (Polybios, 6.21-25).

Eierskap av hester var i antikken sterkt forbundet med velstand og nobel byrd. Det var dyrt å eie og vedlikeholde hestebruk så derfor var soldater til hest forbeholdt de velstående som hadde råd til det. Grunnet dets kostnader og samfunnets konnotasjoner var kavaleriet en gren fylt med prestisje (Fields, 2012 s. 26). Hver legion hadde en kavalerikontingent på 300 ryttere. De var fordelt inn i 10 *turmae* som bestod av 30 ryttere. Hver *turmae* var ledet av tre offiserer kalt *decurio* og tre underoffiserer kalt *optio* (Polybios, 6.24-25; Erdkamp, 2011 s. 57; Fields, 2012 s. 26). Romerne hadde ingen kavaleritradisjoner på lik linje med enkelte andre kulturer som gjorde dem underlegne dyktige rytterfolk fra Nord-Afrika og blant keltiske stammer (Polybios, 6.25; Fields, 2012 s. 26).

En manippel, *manipulus*, betyr en håndfull og var en enhet som utgjorde 120 mann og utgjorde byggesteinene i den romerske legionen. Hver manippel var bygd opp av to *centuria* som bestod av 60 mann og ble ledet av en centurion som ble støttet av en underoffiser kalt *optio*. Underoffiserene stod bak den *centuria* de tilhørte for å holde mennene og formasjonen stødig. Ved å inndele hæren inn i mindre enheter gav befalet rom for å reagere på situasjoner på slagmarken og muligheten til å lettere forene, men også splitte, enheter og utføre komplekse operasjoner og manøver på slagmarken (Polybios, 6.21-24; Erdkamp, 2011 s. 55; Fields, 2012 s. 21-26).

Romerne var avhengige av deres alliertes kontingenter av soldater som i Hannibalkrigen utgjorde en stor del av hærstyrken. I kampformasjoner var Romas allierte vanligvis stasjonert på hærens ytre fløy og var underordnet romerske offiserer, *praefecti sociorum*, som bragte orden og sentralisert kontroll over en militærenhet som bestod av ulike italienske og latinske kulturgrupper, men mindre enheter kunne ha sine egne offiserer (Polybios, 6.26; Erdkamp, 2011 s. 52-53). Etter at romerne hadde erobret eller alliert seg med sine forbundsfeller begynte romernes metoder og organiseringsmåte å påvirke sine allierte soldater slik at det ble en utjevning av kampmetoder og taktikker (Erdkamp, 2011 s. 52-53).

Kartago

Vi vet lite om organiseringen av Kartagos hærer. Men noen forskjeller kommer frem. Den fremste var at det var ikke en allmenn militærtjeneste i Kartagos som hos romerne. Puniske borgere tjenestegjorde kun i sine flåter og som offiserer i sine hærer (Lazenby, 1978 s. 9, 14). Kartago brukte leiesoldater og mønstret soldatkontingenter fra sine territorier især libyere og iberere (Hoyos, 2015 s. 21-22). Soldatene fra territoriene ble mønstret basert på en viss kvote,

mens leiesoldater ble vervet enten av rekrutteringsoffiserer eller gjennom avtaler med vennlige stater som var i besittelse av troppetyper av interesse (Fields, 2010 s. 26-28). Det å ha profesjonelle soldater i sin hær var en stor fordel, dette var menn som ikke kjente noe annet liv enn krig og som tilbrakte sin tid til å mestre krigens kunst (Fields, 2010 s. 22). Men det var vanskelig og dyrt å oppdrive store hærer av leiesoldater (Lazenby, 1978 s. 8). Ved å erobre Spania kunne Kartago nå mønstre iberiske soldater i langt større grad enn det de kunne da de kun var leiesoldater. Iberere var krigere kjent for sin disiplin, utrustning, utholdenhet og lojalitet (Hoyos, 2015 s. 80). Slik som romerne var ibererne sverdmenn, dog i lettere utrustning, og de kan ha vært organisert på en måte som minnet om romernes manippel (Lazenby, 1978 s. 14). Da Hannibal befant seg i Sør-Italia var det vanskelig å oppdrive leiesoldater og han måtte legge mer vekt på rekruttering av italienere blant samfunn som hadde gått over til hans side. Etter hvert ville majoriteten bestå av vervede tropper fra Spania, Italia og Afrika, som ikke var leiesoldater og var da ikke mer profesjonelle enn det romerske borgersoldater var (Lazenby, 1978 s. 8).

7.3 Utrustningen

Romerne var påvirket av trendene innenfor antikk krigføring og i møte med andre kulturer. De var ikke redde for å lære av fienden og etter å ha kjempet mot diverse folkeslag tok til seg mange ulike taktikker og våpen som de anså som nyttige (Polybios, 6.26; Roth, 2009 s. 64). Den romerske infanteristen ville være godt beskyttet av en bronsehjelm. Romerne brukte ulike typer hjelmer, blant annet den greske hjelmen i attisk stil, men mest utbredt og populær var den som var kjent som Montefortino. Hjelmen gav god dekning av hodet, men la ingen hemninger på soldatens hørsel eller syn. På toppen av hjelmen festet romerne lange fjær for å få soldaten til å virke høyere (Polybios, 6.23; Fields, 2012 s. 27-30). Overkroppen til soldaten ville være dekket av en rustning, *lorica*. En firkantet bronseplate beskyttet hjertet og brystet, men de som hadde råd til det fortrakk en skjorte av ringbrynje som romerne kalte *lorica hamata*. Ringene ble laget av jern og var en utrolig fleksibel utrustning som, til tross for tyngden, var behageligere å ha på og gav mer bevegelsesfrihet enn mange andre typer rustninger (Polybios, 6.23; Fields, 2012 s. 31-32).

Romerne hadde tidligere brukt hoplittskjold som var store og tykke, men hadde gått over til ovale skjold som dekket kroppen godt, men som var tynnere. Dermed håndterte skjoldet, *scutum*, mindre penetrering enn hoplittskjoldet, men til gjengjeld dekket soldaten og gav ham

god mobilitet. Den var laget av 3 lag med tre og kanten hadde en stripe med metall for å beskytte og bevare skjoldet. Skjoldet ble både brukt til å beskytte soldaten og som et våpen som kunne hamres løs på fienden (Livius, 9.19; Polybios, 6.23; Fields, 2012 s. 39-40).

Som våpen brukte infanteriet hovedsakelig kastespyd og sverd. Kastespydet *pilum*, hadde en halvdel av tre og øverste delen var laget av jern (Livius, 9.19; Polybios, 6.23; Fields, 2012 s. 33). Jerndelen var spiss, men samtidig veldig tynn slik at den kunne penetrere både kropp og skjold, men ville bøye seg etter å ha truffet et mål slik at spydet ikke kunne kastes tilbake eller festet seg til fiendens skjold og dermed gjorde det ubrukelig (Fields, 2012 s. 33-36). Blant infanteriet var det bare *triararii* som ikke brukte kastespyd, men i stedet brukte den tradisjonelle lanser, kalt *hasta*, som sitt hovedvåpen (Polybios, 6.23; Fields, 2012 s. 33-36). Den romerske legionæren var utstyrt med et kort sverd, *gladius Hispaniensis* (Polybios, 6.23; Roth, 2009 s. 49). Sverdet var spisst og skarpt designet for å trenge gjennom rustning. Der mange andre sverdtyper ble brukt til å hogge ovenfra og ned som brakte mer skader på kroppens overdel enn dødelighet, var sverdet romerne brukte godt egnet til å stikke fienden fra undersiden som gikk rett inn i organene og påførte dødelige skader (Polybios, 6.23; Roth, 2009 s. 49; Fields, 2012 s. 37-38).

Romernes tiraljørtropper, *velites*, var blant de lavere klasser og var derfor ikke like godt utrustet som de andre infanteristene. De hadde ingen rustning, men hadde en hjelm, ofte tildekket av ulveskinn eller noe lignende, og beskyttet seg med et lite og lett skjold kalt *parma*. Våpnene de brukte var det korte sverdet og sine kastespyd som de ville bruke under trefninger (Polybios, 6.22; Fields, 2012 s. 41).

Til tross for at kavaleriet var prestisjetungt og bemannet av overklassen, var det romerske kavaleriet dårlig utrustet frem til kontakten med grekere (Polybios, 6.25; Fields, 2012 s. 41). Fra grekerne tok til seg deres hjelmer, lanser, som hadde metall i begge ender, og deres runde skjold. Det fantes en type sadel, men ingen stighbøyer (Polybios, 6.25; Fields, 2012 s. 41-44). Det gjorde at det krevdes mer av rytteren for å mestre ridning i strid, som understreker fordelene folkeslag som vokste opp i nær kontakt med hester hadde over de som ikke var vant til hestebruk i lik skala (Fields, 2012 s. 41-44).

Det er mye usikkerhet knyttet til utrustningen til Romas allierte for det er ikke skrevet mye om dem (Erdkamp, 2011 s. 52). Man regner med at de til å begynne med fortsatte å kjempe i

det utstyret som passet kampstilen deres, men at gjennom årene under romersk dominans påvirket hvordan de kjempet, organiserte og utrustet seg. I løpet av det tredje og andre århundre var den italienske soldat såpass integrert inn i det romerske militærvæsenet at utrustningen og kampstilen var nærmest identisk da Hannibalkrigen brøt ut (Erdkamp, 2011 s. 52).

Kartago

Kartagos hærer bestod for det meste av leiesoldater og soldatkontinenter fra sine allierte og deres utrustning ville nok speile deres egen kampstil og kultur. Kartago hadde soldater fra mange kulturer som ville utruste seg forskjellig. Mens romerne hadde et tyngre utrustet linjeinfanteri og lettere tiralljører, virker det som om soldatene i den puniske hæren stort sett var lettere utrustet enn romerne, inkludert deres linjeinfanterister (Lazenby, 1978 s. 14). Libyske og numidiske soldater, både kavalerister og infanterister, hadde lanser og kastespyd som våpen og var beskyttet av små skjold (Salimbeti, 2014 s. 32-34). Iberere brukte kastespyd og sverdet *falcata* som var rett og tveegget, beslektet med romernes eget *gladius hispaniensis*, mens skjoldene de brukte var enten mindre og runde eller ovale *thyreos* (Salimbeti, 2014 s. 39-40). Kelterne brukte lange sverd som lot dem hakke løs på fiender, men de brukte også våpen som lanser, slynge og kastespyd. De var beskyttet av hjelmer av bronse og store ovale skjold. Noen ville bære ringbrynje, men nakenhet i strid var ikke et ukjent fenomen og ble en kjent karakteristikk for keltiske krigere (Salimbeti, 2014 s. 39-45; Lazenby, 1978, s. 14).

7.4 Hvordan organisering og utrustning gav romerne suksess i krig

En stor forskjellen mellom romersk og hellenistisk infanteri var at sverdet var deres hovedvåpen i stedet for lanser. Dette medførte endringer i hvordan man utkjemper slag fordi en soldat med sverd trenger mer plass enn en bevæpnet med lanse. Dermed ble de tidligere tette formasjonene mer løse og fleksible (Livius, 9.19; Lazenby, 1978 s. 14). En manipel bestod av 120 mann og hele hæren bestod av flere slike mindre enheter i stedet for en lang og tett linje. En soldat bevæpnet med sverd og det lettere, ovale skjoldet tillot bevegelse og individuell kamp (Erdkamp, 2011 s. 57). Om en hoplitt i en falanks skulle kjempe individuelt kunne det bryte linjen som igjen ville risikere hele formasjonen ved å gi fienden en åpning (Erdkamp, 2011 s. 57). Utviklingen og bruken av manipelhæren gav romerne større bevegelse på slagmarken og med løsere og mindre enheter og mindre rigide formasjoner kunne romerne reagere på situasjoner som oppstod på slagmarken som ikke en solid og tett

formasjon var i stand til, og ved å ha flere linjer hadde romerne reserver som kunne forsterke utsatte områder (Livius, 9.19; Polybios, 6.24; Erdkamp, 2011 s. 55).

Enhetene i den romerske hæren hadde to offiserer, *centuriones*, og to underoffiserer, *optiones*. På slagmarken medførte den løse og mer fleksible formasjonen at offiserene fikk en mer sentral rolle. Generalen ville ha lite kontroll over slagmarken når slaget begynte og måtte sette sin lit til offiserene som kunne utføre sin plikt, men også å vise initiativ (Roth, 2009 s. 65; Sabin, 2007 s. 408; Erdkamp, 2011 s. 141). Med trening og i hendene på en dyktig general, kunne manippelhærens store bevegelighet og fleksibilitet brukes til sofistikerte manøvre (Iddeng, 2003 s. 130).

Dog var mindre og løse enheter ikke et ukjent fenomen, mange av troppene til Hannibal, slik som iberere og libyere, var utrustet og kjempet i en stil som krevde en mer fleksibel formasjon. Både keltere og iberere brukte hovedsakelig sverd som krevde plass og gav en mer individuell kampstil lik romerne (Lazenby, 1978 s. 14). Spesielt kavaleriet som Hannibal hadde tilgjengelig, som de høyt respekterte numidiske rytterne, var lett utrustet og væpnet, og deres løse formasjon og hurtighet var noe det romerske kavaleriet slet med å utmanøvre (Lazenby, 1978 s. 15). Til tross for noe likhet i formasjon mellom Roma og Kartago virker det som romerne var noe bedre utrustet, ettersom Hannibal vanligvis utstyrte sine egne soldater med romerske våpen og utrustninger kapret etter et slag (Hoyos, 2015 s. 21, 114; Sabin, 2007 s. 433).

Det romerske sverdet var mer effektivt til å drepe en fiende enn det de lengre sverdene var, og det korte sverdet ble et usedvanlig dødelig våpen i romerske hender som spredte skrekk og gru blant fiender som fikk se hvilken dødbringende effekt sverdet hadde (Livius, 31.34; Roth, 2009 s. 49). Men den store fordel romerne hadde når det gjaldt sin utrustning var at den var i stadig forandring for å forbedre seg og hvert møte med en fiende tok romerne til seg deres fordeler langt mer effektivt enn det romernes fiender gjorde (Sabin, 2007 s. 433; Roth, 2009 s. 64).

Som sammendrag vil jeg si at selv om Polybios kommer med lengre og langt mer detaljerte beskrivelser av den romerske hæren, er konklusjonen han trekker lik Livius sin. Begge var enige om at den romerske hæren hadde et fortrinn over sine fiender takket være deres organisering og utrustning. Deres mobile og åpne hæravdelinger gjorde den romerske hæren

mer fleksibel enn sine motstandere, og gav offiserene mulighet til å ta initiativet og svare på fiendtlige bevegelser og trekk. Utstyret romerne var utstyrt med gjorde deres soldater til dødelige og fryktingytende våpen. Deres store skjold beskyttet dem mot farer, mens deres sverd brakte død til den fiende som var så uheldig å komme på nært hold.

8 Kultur og religion

[T]he Romans also have customs that hugely help to foster a spirit of bravery in their young men (Polybios, 6.52)

8.1 Kultur som oppfordrer til krig og mot

Polybios skriver at enhver stat vernes av to faktorer: mot i møte med eksterne fiender og samhold mellom borgere (Polybios, 6.46). Disse to faktorene opprettholdes av statens kultur og tradisjoner. Som eksempel tar Polybios for seg en sammenlignelse av Sparta og Kreta. Sparta hadde en kultur som oppfordret til mot og holdt grådighet i sjakk slik at man fikk et samhold mellom borgere og et samfunn uten stridigheter, rede til å møte enhver fiende. Deres rake motsetning var Kreta, der kulturen ikke fordømte og kontrollerte grådighet. Derfor var samfunnet preget av splid og stridigheter, feider og borgerkriger, til tross for at den spartanske og kretiske statsforfatningen var svært like. Sparta unngikk samfunnsplagene som preget Kreta fordi spartanerne var modige og selvdisiplinerte; karakteristikk som tøyler laster, som at gjør både individer og samfunn ukuelige (Polybios, 6.46, 6.48).

Livius viser også sider ved romerne ved å bruke en annen kultur til sammenligning. For å vise viktigheten ved å ha en kultur som nærer krigerskhet, viser Livius til Østen (Livius, 9.17-19). Folket i Asia var ikke krigersk av seg, deres kultur oppfordret ikke til hardt, fysisk arbeid og selvopofrelse for fellesskapet (Livius, 9.18-19). Det var ingen disiplin eller kampvilje. Derfor var det ingen overraskelse at de asiatiske folkeslagene var et lett bytte for en ambisiøs erobrer (Livius, 9.17-18). Hadde Alexander kriget mot romerne ville han merket hvor forskjellig en krigersk kultur kunne være fra en dekadent:

Even if he met with initial success, he would certainly have often wished to be facing Persians, Indians, and unwarlike Asia, and would have admitted that war for him in the past had been with women. (Livius, 9.19)

Gjennom disse sammenlignelsene viste Polybios og Livius hvor viktig kultur og skikker var ettersom de som påvirket statens borgere. De mente at krig var naturlig for romerne som var modige soldater. Dette kom fra en krigersk oppfostring gjennom romerske skikker og kultur (Livius, 9.17-18; Polybios, 6.47, 6.52). Allerede som ung var krig var en del av livet for en borger. Slik sett var ikke romerne særegne for utdanning og oppdragelse i mange samfunn på denne tiden var forbundet med å lære dem opp til å bli krigere. Fra familie og venner, enten

man spiste sammen eller sosialiserte på annet vis, ville unge menn lære om krig gjennom å voksnes samtaler om sine erfaringer fra militærlivet, mens deres myter og sanger priste krigeridealet og var med på å inspirere og opplære unge menn som etter hvert kunne forvente å tjenestegjøre i hæren (Polybios, 6.54-55; Chaniotis, 2005 s. 47, 50; Roth, 2009 s. 66). Ungdommens fysiske aktiviteter, som lek og spill var også med på å forberede unge menn for krig, mens fysisk trening ved det lokale gymnasium der ulike idretter skulle styrke kroppen (Chaniotis, 2005 s. 47, 50; Roth, 2009 s. 66).

Som en voksen mann kunne en romer forvente å leve i et samfunn der heder og ære var verdsatt, hvor mot var det høyeste idealet for en mann, et ideal som bare kunne bevises på slagmarken. Mot på slagmarken var den største dyd og det fremste bevis på *virtus*, mannlighet og mot (Livius, 9.17-18; Polybios, 6.55; Sabin, 2007 s. 509-510). Det var en indre kvalitet og ikke noe som ble opplært, så ved å vise mot i krig viste man at man var i besittelse av *virtus*. Om man derimot opptrådte med feighet ble man ansett som verdiløs. Derfor ble de overlevende fra nederlaget ved Cannae ikke lenger ansett som fullverdige soldater og ble så å si bortvist til Sicilia i skam. Til tross for at Roma var i en alvorlig krise som følge av nederlagene vedvarte forakten for alle som hadde utvist noen form for feighet (Sabin, 2007 s. 509-510).

Krig var en naturlig del av det romerske samfunnet, og kvaliteter som mannlighet og mot var et ideal som gikk gjennom generasjonene (Livius, 9.17-18). Hærer kunne mønstres bestående av borgere villige til å gå gjennom krigens gru, og selv etter flere nederlag og motgang i Hannibalkrigen var det mulig for romerne å opprette nye hærer med soldater rede til å kjempe mot Romas fiender (Sabin, 2007 s. 514). En romer ville leve i en kultur der det ville være påminnelser om bragder som kunne oppnås i krig overalt i byen, som templer og minnesmerker finansiert av plyndregods (Sabin, 2007 s. 510). Derfor er det ikke rart at behovet leiesoldater var lite utbredt i Roma, de behøvde ikke å bruke store summer på å leie inn noen til å gjøre noe de var villige til å gjøre selv (Polybios, 6.52; Sabin, 2007 s. 508-510). Det var ikke bare blant aristokratiet, der politiske ambisjoner og store familie navn stod på spill, at *virtus* og bragder i krig ble priset. Denne kulturen var utbredt blant romere av alle slag (Sabin, 2007 s. 508-510).

Under Hannibalkrigen var det en hendelse som viste hvordan romernes higen etter ære på slagmarken kunne gjøre leiesoldater overflødig for Roma. Da Scipio ble konsul i 205 og ble

han en stor pådriver for en invasjon av Afrika for å tvinge Hannibal ut av Italia. Det var uenighet innad i Senatet om hvorvidt man skulle satse på en så risikabel strategi og det endte med et kompromiss (Roth, 2009 s. 52). Scipio kunne bruke Sicilia for å invadere Afrika, men fikk ikke befal over noen legioner. Han fikk derimot mønstret en hær til invasjonen bestående kun av frivillige, et godt eksempel på det Polybios mener er en fordel ved borgersoldater over leiesoldater (Polybios, 6.52). Borgerne vil samle seg om fellesskapet og kjempe for det, selv på en såpass risikabel strategi, mens en leiesoldat ville ha vært en utenforstående som kjempet kun fordi det var lønnsomt. Samtidig kunne romernes kampiver gi negative effekter, som nederlaget ved Cannae. Ved sin innmarsj inn i Italia hadde Hannibal knust alle romerske hærer han hadde møtt, som ledet til Fabius sin strategi om å unngå kamp for å forvitre og sulte den puniske hæren. Men iver og higen etter å vise sin verd på slagmarken satt dypt i det romersk sinn (Sabin, 2007 s. 514). Det endte med at man vek fra Fabius' strategi, som ble ansett som feigt og at man ble frarøvet sjansen til å vise sin verd og mulighet til å oppnå heder (Sabin, 2007 s. 514). Med nye konsuler yppet romerne til slag mot Hannibal ved Cannae hvor romerne led et gruffullt nederlag.

Romerne hadde mange skikker som fostret frem mot hos sine borgere. Men det mest kjente eksempelet er de romerske begravelser (Polybios, 6.52). Når en romer døde var det en romersk skikk at man bar ham frem i en prosesjon til Forum. Den avdøde ville vanligvis være i en sittende posisjon under opptoget for å være mer synlig for de fremmøtte. Fremme ved Forum ville et familiemedlem, helst en voksen sønn, tre frem for forsamlingen og holde en tale der den avdødes dygder og bragder ble prisert (Polybios, 6.53; Schreiner, 2006 s. 109-110).

Det var ikke bare den som nylig døde som ble hedret hos romerne. Det lages en maske av den avdødes ansikt som oppevares ved et alter hos familien. Ved helligdager dekorerer alle maskene og ved begravelser tas forfedrenes masker frem og mottar den ære som passet deres status da de ennå var i live (Polybios, 6.53). Maskene deltok i prosesjonen og personen som bar masken ble kledd opp i klær som viste den avdødes stilling og utmerkelser og red på en vogn. Fremme ved Forum satt alle forfedrene, representert gjennom de maskerte mennene, på stoler av elfenben. Etter at den som nylig døde hadde mottatt sin hyllest holdt man prisende taler for alle forfedrene, der man begynte med de eldste og jobbet seg nærmere samtiden (Polybios, 6.53). Deres bragder og heroiske drifter ble stadig fornyet og holdt i livet hos alle som deltok, generasjon etter generasjon. De levende kunne med beundring høre om deres

forfreses bragder, og hele ritualet styrket båndet mellom borgerne som deltok (Polybios, 6.53; Chaniotis, 2005 s. 52-53). Et flottere skue finnes ikke for en ambisiøs, ung mann med håp om bragder. Men det viktigste, hevder Polybios, er at unge menn blir inspirert til å drømme om den heder og ære som tilkommer den som er modig i heltedåder for fellesskapets beste. Derfor mener han at besluttsomhet og mot veves inn i hver generasjon gjennom romernes skikker (Polybios, 6.53-55).

Skikker i hæren

Innad i hæren hadde man flere måter å fremme mot og dyd, og metoder for å hindre feighet og mangel på disiplin. Romerne visste å belønne bragder i krig. Vanligvis kunne ikke hæren oppholde seg innenfor Roma, men det var et unntak. For en leder var det mulig å bli hedret offentlig, for om han hadde vunnet store seire i krig kunne han feire triumf (Roth, 2009 s. 66-67). En triumf var en romersk institusjon som skulle hedre suksessfulle generaler der hæren marsjerte i Romas gater blant jublende romere mens generalen selv ble kledd som guden Jupiter. Dette var absolutt største heder en general kunne motta, og ble blant annet tilegnet til den store helten fra Hannibalkrigen, Scipio Africanus, da han returnerte til Italia etter at Kartago hadde akseptert nederlag og hans fredsvilkår (Livius, 30.45; Polybios, 16.23; Roth, 2009 s. 66-67).

Men belønninger kunne også fordeles individuelt, som var for alle soldater. For å gjøre soldatene modige hadde romerne også et belønningssystem for dyktighet og tapperhet. Polybios kommer med flere eksempler på hvordan en romer kunne utvise mot og hvordan heltedåden kunne belønnes (Polybios, 6.39). Romerne kunne prise sine modigste gjennom noe som kunne minne om medaljeutdeling i våre dager. Det var en utdeling av priser for store dåder utført i krig. Det var flere ulike typer priser for diverse handlinger, eksempler på slike priser var *corona muralis*, for å ha vært førstemann til å ha besteget en bymur; *corona graminea*, for å ha reddet en legion i nød; eller *corona civica*, for å redde livet til en soldat, hvor redningsmannen i tillegg ville motta fra den han hadde reddet den samme respekt som man ville vise sin egen far (Polybios, 6.39; Roth, 2009 s. 67; Sabin, 2007 s. 513). Mottakelsen ville foregå under en seremoni hvor hele hæren var samlet og konsulen kaller frem de som har utmerket seg. Der ble de hedret og konsulen ville prise hver av dem individuelt, og ikke bare ta opp den tapperheten de hadde utvist, men også andre fremragende aspekter ved deres liv (Polybios, 6.39). Prisene var en fysisk manifestasjon på en manns *virtus* bevist i krig og hederen var heller ikke begrenset til hæren, for den ble vist frem med den aller største stolthet

i hjemmet, for mottakeren kunne utstille deres belønninger i sitt hjem og dermed vise for familie og alle gjester hvilket mot og bragd man hadde oppnådd i krig. Ved helligdager kunne de bære med seg sine priser og hadde en prominent del i parader og prosesjoner slik at alle tilskuere kunne se og beundre Romas aller modigste (Polybios, 6.39; Sabin, 2007 s. 510).

Romerne kunne også bruke piskan for å hindre laster i hæren. Polybios viser til eksempler på hvordan den romerske hæren opprettholdt disiplin ved forskjellige straffemetoder som ville spre skrekk blant soldatene og motvirke slette holdninger og handlinger. En offiser kunne straffe en soldat med bøter, inndra eiendeler eller piske ham (Polybios, 6.37; Roth, 2009 s. 69; Schreiner, 2006 s. 121). Enkeltsoldater kunne for eksempel risikere å bli slått i hjel for å sovne under sin vakt, mens hele enheter kunne også straffes for forsømmelse. Hadde en enhet i hæren nektet ordre eller vist feighet kunne konsulen få hver tiende i avdelingen henrettet, mens de resterende av avdelingen som ikke ble henrettet ble ydmyket med dårligere rasjoner og at teltene deres skulle settes opp utenfor leirens beskyttende palisader (Polybios, 6.37-38; Roth, 2009 s. 69; Schreiner, 2006 s. 121). Der en borger vanligvis var beskyttet av loven og kunne dømmes av en domstol var man som soldat underlagt konsulens autoritet. Befal med *imperium* kunne straffe, til og med henrette, en soldat uten en proper rettssak (Roth, 2009 s. 69; Schreiner, 2006 s. 121). Frykten for straff holdt disiplinen oppe og resulterte i at soldater ofte foretrakk døden i strid enn straffen fra offiserene, og skammen og forakten fra sine medsoldater (Polybios, 6.37-38). Polybios konkluderer at romernes skikker for straff og belønninger forklarer deres fremragende suksess i krig (Polybios, 6.39; Sabin, 2007 s. 510).

Det var som sagt ikke noe uvanlig ved å inspirere borgere og ungdommen til å bli krigere. Der romerne skilte seg mer ut var i den grad krig gjennomsyret samfunnet. Det som er usedvanlig med Roma er hvor sterkt krig var en del av deres samfunn, det var ikke uvanlig for dem å krige hvert år og i det tredje århundre var årene med fred få (Livius, 9.17-18; Sabin, 2007 s. 484-485, 512). Kulturen priste krig og det politiske systemet gjorde krig til en viktig karrierestige, en romer som ønsket å øke sin status kunne bare oppnå det gjennom en tjeneste i hæren (Sabin, 2007 s. 510). Det var nødvendig med militær erfaring for de som ønsket en politisk karriere, da helst også muligheten til å vise til store bragder på slagmarken og gjerne arr pådratt i strid. En romersk aristokrat var først og fremst en kriger, uansett yrke som sivilist (Hoyos, 2015 s. 10; Sabin, 2007 s. 510-511).

8.2 Kultur som skaper samhold

Nødvendigheten ved å være forent innad og stå samlet mot ytre trusler ble lagt vekt på av Polybios og Livius, og kulturen hadde en viktig rolle for å holde samfunnet sammen (Polybios, 6.46; Livius, 9.19). Kulturen i Roma forsterket romernes bånd til hverandre gjennom flere festivaler, helligdager og minnemarkeringer som påminnet dem om heroiske dåder, enten fra fortiden eller av mytisk opphav, som styrket og vedlikeholdt samholdet og en felles identitet og idealer. Deltagelse i kulturen opprettholdt solidaritet innad og samtidig skilte dem fra andre utenfor gruppen (Chaniotis, 2005 s. 52-53). Man hadde kulter for døde krigere, offer før slag og soldaters deltagelse i festivaler og høytider var noen eksempler på hvordan krig ble integrert inn i kulturen (Chaniotis, 2005 s. 144). Et av de mer kjente eksemplene på en kulturell rite som samlet romerne og inspirerte ungdommen var ritualene rundt begravelser som ble nevnt i forrige underkapittel (Polybios, 6.53-54). En begravelse ble ikke bare familiens måte å ta farvel med sitt avdøde medlem, men for samfunnet å vedlikeholde og styrke båndet mellom innbyggerne (Polybios, 6.53; Chaniotis, 2005 s. 144). Polybios forklarer hvordan begravelsestalen viste den avdødes tjeneste for staten og dets borgere, og forente alle i sorgen, ikke bare den nære familien:

This acts as a vivid reminder of the facts for the assembled people, whether or not they had been directly affected by his achievements, and they become so moved that the loss seems to be everyone's in common, not just a private family matter (Polybios, 6.53)

Et eksempel på hvor sterkt båndet og fellesskapsfølelsen var, kan man se da Hannibalkrigen fremdeles var i Kartagos favør og romerne slet økonomisk. Samholdet og fellesskapet i Roma kom tydelig frem da, på oppfordring av konsulen Marcus Valerius Laevinus i 210, donasjoner ble gitt til statskassen fra de som hadde råd til det i form eiendeler i gull og sølv og mynter til statskassen. Takket være donasjonene ble det årets militære utgifter dekket (Hoyos, 2015 s. 141).

Det virker også som om romernes positive syn på krig har vært et forenende element i samfunnet. Å vise sin verdt ble oppnådd gjennom krig og dette var et tankesett som var utbredt i det romerske samfunnet, både blant aristokratiet og allmuen. Selv under langvarige kriger med mye strev og motgang, slik som Hannibalkrigen, hører man lite indignasjon og store protester blant befolkningen (Sabin, 2007 s. 483-485). Det var uroligheter og panikk etter Cannae, og familier som klaget sin nød og høylytte sorg over familiemedlemmer som var

blitt krigsfanger etter slaget, men allikevel ikke ble løslatt mot løsepenger, men det ble ikke noe opprør (Livius, 22.60-61; Polybios, 6.58). Tvert imot, krigføringen fortsatte og nye hærer ble mønstret.

Antikke samfunn hadde et langt mer positivt syn på krig enn det man har i dag og krigere ble beundret og hyllet. Allikevel er det påfallende hvor mye krig gjennomsyret det romerske samfunnet. Det var ikke uvanlig at samfunnets overklasse og allmuen hadde ulikt syn på krig, der gjerne én side var krigshissige mens den andre var mer diplomatiske (Iddeng, 2003 s. 127; Schreiner, 2006 s. 120). I Roma derimot var det ønsket om krig fra det brede lag i samfunnet, og dog statsforfatningen hadde demokratiske elementer bidro, det ikke til noe splittelse i samfunnet. Faktisk var Roma relativt stabilt og det kom nok av at man ble forent gjennom krig mot ytre fiender, samtidig som borgerne som helhet samme kjerneverdier hvor der konsensus om at krig var noe positivt og ønskelig var bred. Fra krig kunne både generalen og den menige soldat oppnå godt ry og tjene liten formue, som gav den effekten at den roet ned spenninger innad i samfunnet (Iddeng, 2003 s. 127; Sabin, 2007 s. 483-485, 515).

Polybios og Livius var også enige om at en kultur kunne korrumpes og degenereres over tid og som resultater av situasjonen samfunnet befant seg i. En stat som, takket være sin makt og enorme rikdom, kunne hvile på sine laurbær ville være i fare (Polybios, 6.18). Den tidligere kulturen som fostret frem modige og dyktige krigere som seiret og erobret, ville på grunn av all den rikdom og luksus som krigerne tilegnet seg gjennom krig, korrumpes av nettopp det de hadde vunnet i strid og den nye kulturen som vokser frem vil skape slette verdier og grådige mennesker (Livius, 9.18; Polybios, 6.18, 6.57). Nasjonen vil oppleve indre stridigheter da folk vil kappes om rikdommen som finnes; lederne vil ikke lenger være nasjonens fremste, men en snyltende overklasse preget av latskap og grådighet; politikere vil være mer opptatt av å mele sin egen kake, bruke sine retoriske evner og store nettverk på å berike seg selv, i stedet for nasjonen; folk vil bli feige, fordi de har for mye å tape på å ta sjanser i strid, og penger vil bli den dominerende faktor (Polybios, 6.57-58).

8.3 Religion

En viktig og sentralt element i en kultur er dets religion. Livius tar ikke opp religion i bok 9 for å forklare romersk suksess, men det gjør Polybios. Men ettersom kultur og religion er

såpass tett knyttet sammen føler jeg at det er verdt å ta med religion som et underkapittel i kulturen. Polybios understreker hvor sentralt det overnaturlige var hos romerne:

In Rome, nothing plays a more elaborate or extensive role in people's private lives and in the political sphere than superstition (Polybios, 6.56)

Mange i den godt utdannede greske eliten kunne se på overtro med skepsis, men det er nettopp overtro som gav romerne mange fordeler (Polybios, 6.56). Religion og overtro var veldig viktig for soldatene. Døden kunne være en høy risiko i hæren og folk ville trenge alle mulige måter å beskytte seg på ved å forsikre seg gudenes velvilje. Når en ny hær ble mønstret utførte prester renselsesritualer og med hæren i felt fulgte det med prester og varselydere som kunne utføre nødvendige ritualer, som offerseremonier og tyding av offerdyrets innvoller før et slag. Man kunne ikke utkjempe et slag på ulykkesdager eller om det skulle være noe galt med offerdyrets innvoller (Roth, 2009 s. 61; Schreiner, 2006 s. 122). Slike ritualer og overtro var med på å gjøre romerne kampvillige og modige ved å forsikre dem om at de hadde gudenes gunst. Religiøse seremonier bandt også sammen soldatene i hæren. Offerseremonier var også viktig for de unge ved å forberede dem på krig ved å gjøre dem kjent med døden og normalisere det å ta liv og spille blod (Chaniotis, 2005 s. 53; Roth, 2009 s. 61).

Polybios mente at allmuen kunne være preget av sine impulser og følelser, og religion var et viktig element for å holde folks laster under kontroll (Polybios, 6.56). Fortellinger som inspirerer dem til å gjøre godt, men mest av alt, som skaper frykt for å følge sine impulser og slippe løs alle hemninger, setter allmuens laster under kontroll. Religion var en viktig del av borgeres hverdag, men også i det politiske liv (Polybios, 6.56; Schreiner, 2006 s. 122). Den bandt borgerne sammen fordi religionen hadde mange offentlige høytider og samlet samfunnet sammen til offerseremonier. Ved å delta på aktiviteter sammen ble borgermes felles verdier og kultur understreket slik at båndet mellom de som deltok ble vedlikeholdt (Chaniotis, 2005 s. 53).

Religion, akkurat som kulturen, skapte samhold og harmoni mellom romerne. Om den sosiale tilhørigheten og samholdet begynte å rakne og forvitte, ville det skape konflikter og splid innad det romerske samfunnet, som igjen hadde gjort det umulig for romerne å seire over Kartago, fordi det ville være like mange fiender på Forum som på slagmarken (Polybios, 6.46-47, 6.56). En slik oppløsning av samfunnet kan kun unngås ved at folk er moralske og

setter det felles gode foran seg selv. Samhold og beherskelse blant befolkningen, både blant det øvre og nedre samfunnslag, samt pålitelige menn i offentlig tjeneste gav den romerske republikken en styrket posisjon over de stater som manglet det eller i svakere grad (Polybios, 6.46-47, 6.56).

9 Soldatenes kvaliteter

[W]hat army could have broken Roman strength, which Caudium and Cannae failed to break? (Livius, 9.19)

9.1 Fysisk styrke

Når det gjelder det fysiske aspektet kan jeg bare gå ut i fra at soldatene som deltok i krig ville ha en kropp i god form. De fleste romere ville være i god form allerede i en ung alder ved å delta i lek og spill som holdt dem aktive og idretter som forberedte ungdommen til krig holdt kroppen i god form (Roth, 2009 s. 66; Chaniotis, 2005 s. 47, 50). Mens som soldat i felt kunne en romer forvente å marsjere lange distanser, bygge leirer og naturligvis utkjempe slag (Roth, 2009 s. 69). Alt dette krever en viss kroppslig styrke og utholdenhet, og ifølge Polybios og Livius var den romerske soldaten parat til å holde ut strev og hardt arbeid (Livius, 9.19; Polybios, 6.42). Både Polybios og Livius hevdet at romerne hadde et fortrinn over de sørlige og østlige folkeslagene når det kom til det fysiske og mentale (Livius, 9.17-19; Polybios, 6.52). Livius skriver:

Had he [Alexander] brought alongside them Persians, Indians, and other races, he would have been trailing around with him something that was more a hindrance than a help. [...] Even if he met with initial success, he would certainly have often wished to be facing Persians, Indians, and unwarlike Asia, and would have admitted that war for him in the past had been with women (Livius, 9.19)

Polybios hevder også at Roma hadde en fordel over Kartago:

Italians naturally have the edge on people of Phoenician and Libyan stock, in terms of both physical strength and mental daring (Polybios, 6.52)

Jeg har ikke funnet noen bøker eller artikler som tilfredsstillende besvarer hvorvidt en romer som levde under Hannibalkrigen var fysisk sett overlegen en puner eller andre folkeslag fra samme periode. Holdningene til Polybios og Livius kommer nok av gjengse oppfatninger på den tiden hvor stereotyper om folkeslags ulike attributter var utbredt; slik som at folk fra nord var sterke, men mindre intelligente, mens de fra sør og øst var mer intelligente, men svakere (Issac, 2004 s. 57-58, 70-71). Etter min mening vil det derfor være lite hold i å anta at de fysiske forskjellene mellom romere og andre folkeslag var av en slik skala at Roma hadde en klar fordel.

9.2 Mot, moral og kampvilje

Det var naturlige forskjeller ved alle folkeslag ifølge Livius, og Polybios er også av den samme oppfatning. Romerske soldater var tapre og modige, djerne og dristige, mens andre folkeslag hadde ulike kvaliteter og mangler (Livius, 9.17-19; Polybios, 6.37, 6.39, 6.46, 6.52). Spesielt Livius anser østlige folk for å være ukrigerske og feminine av seg (Livius, 9.18-19). Som nevnt i avsnittet over var det utbredt i antikken forestillingen om stereotyper og folkeslags ulike egenskaper. Punere ble ofte beskyldt for å være løgnaktige og slue handelsmenn, men samtidig dyktige sjøfolk og i besittelse av den østlige intelligens. Keltere ble ansett for å være dyktige krigere, men manglet selvbeherskelse og høyere intelligens. Grekere og romere anså seg selv som oftest for å være noe i midten på grunn av deres tempererte klima som gjorde at de var modige som kelterne, men intelligente som folk fra øst (Isaac, 57-58, 70-71, 326-327).

Men disse forestillingene ville som oftest bare være stereotyper. Kartago ble regnet som den fremste sjømakten og punere som dyktige sjøfolk, men allikevel var den puniske flåten under Hannibalkrigen så å si ikke-eksisterende, og Kartagos flåte var mindre aktiv enn det ryktet skulle tilsi og viste ingen form for initiativ eller dristighet (Hoyos, 2015 s. 23, 222). Keltere var kjent som gode krigere, men ville og udisiplinerte. Kampstilen deres kunne passe godt inn i dette bildet av dem, men i tjeneste under Hannibal viste kelterne god nok disiplin og at de var i stand til å utføre taktiske manøvre slik som ved Cannae (Hoyos, 2015 s. 122-123).

Moral var viktig i krig og ble derfor vedlikeholdt hos romerne (Livius, 9.17; Polybios, 6.52-55). En hær kunne lett falle sammen og bryte ut i panikk om moralen ble hardt rammet, som for eksempel gjennom angrep på flankene. Dessuten er det nødvendig med god moral og en vilje til å kjempe for å kunne kaste seg ut i strid, især nærkampen som behøvdes når man kjempet med sverd som romerne gjorde, for skadene fra det var langt mer makabre enn mange andre våpen. Livius beskriver frykten og gruen som spredte seg blant de makedonske soldatene da de så resultatene etter en trefning, der kroppene til deres døde var revnet og kuttet i stykker på en grusom måte de ikke var vant til å se (Livius, 31.34; Sabin, 2007 s. 429). I løpet av Hannibalkrigen hadde sverdet blitt standardvåpenet til romerne, og gjennom historien har det å kjempe i nærkamp vært nervepinende som forklarer blant annet hvorfor spyd, enten kastespyd eller lanse, var et utbredt våpen (Sabin, 2007 s. 428). Det viser en del

av romernes disiplin og mot når de kaster seg inn i nærkamper med sitt korte sverd der andre hærer foretrakk lanser og missile våpen (Sabin, 2007 s. 429).

Når det gjelder mot i krig ville jeg hevde at det var utbredt blant krigere fra de ulike kulturene. Punere, grekere, iberere, keltere og andre folkeslag hadde sine soldater som stilte opp til krig, enten for sin egen stat eller i tjeneste hos noe andre. Kartago vant slag både til lands og på havet, så det at punere og de i punisk tjeneste skulle være i mindre besittelse av dyder som mot og disiplin ville jeg hevde ikke er velbegrunnet. Iberiske soldater, som var en viktig del av Kartagos hærstyrker og utgjorde kjernen i Hannibals hær, var tross alt kjent for sin disiplin, utholdenhet og lojalitet (Hoyos, 2015 s. 80; Salimbeti, 2014 s. 21). Hannibal og Barkidene tilbrakte store deler av sitt liv i hæren og med sine hærstyrker oppnådde de mange seire. Derfor mener jeg at det ville bli ukorrekt å hevde at Kartago skulle være ukrigersk av seg, men heller at romerne var enda mer krigersk. Det var ikke det at punerne var ukrigerske eller tok avstand fra krig, men at romerne skilte seg ut i antikken ved å ha en kultur hvor krig gjennomsyret samfunnet mer enn det som var vanlig (Livius, 9.17-18; Iddeng, 2003 s. 127; Sabin, 2007 s. 484-485, 512).

Romerne var modige soldater for det å vise sitt mot på slagmarken var regnet som et av de fremste dyder. Rik eller fattig, offiser eller menig, ideen om å bevise sin *virtus*, mot og mannlighet, satt dypt i den romerske befolkningen og var et av deres kjerneverdier (Sabin, 2007 s. 508-509, 514). Dette gjorde romerne til modige og kampvillige soldater som ville kjempe innbitt. Disse kvalitetene som soldater mener historikerne Philip Sabin og Philip de Souza kommer til uttrykk ved at i møte med middelmådige generaler ville romernes påføre dem nederlag, som Hasdrubal i 215 eller Hanno i 214 (Sabin, 2007 s. 433). Om romerne tapte slaget ville det bli en blodig seier for seiersherren, slik som Cannae, en stor seier for Hannibal, men som allikevel kostet ham mange soldater. Når romerne selv ble ledet av dyktige hærførere, som Scipio Africanus, kunne romernes dyktige soldater vinne spektakulære seire for Roma (Roth, 2009 s. 48; Sabin, 2007 s. 433).

For å oppsummere vil jeg si at selv om stereotypene Polybios og Livius bruker kanskje bare forblir en fordom, har de allikevel rett i at soldatenes kvaliteter var viktige for suksess i krig. Kvalitetene som mot, disiplin, moral og kampvilje var viktige for å holde en formasjon, utføre offensiver og håndtere fiendtlige angrep mot egne soldater. Om motet sviktet og moralen sank var det fare for at panikk kunne spres i hæren som var ensbetydende med nederlag. Ut i fra det

romerne kjempet og holdt ut under Hannibalkrigen mener jeg at Polybios og Livius har rett i at de romerske soldatene viste at de var av kvalitet som viste sitt mot og utholdenhet gang på gang. Det betyr ikke at deres motstandere nødvendigvis var noe dårligere enn dem, tvert imot, de viste sine kvaliteter ved flere anledninger, som da de var tallmessig underlegne romerne ved Cannae, men klarte uansett å utmanøvre og nedkjempe den overveldende romerske hæren. Så soldatenes kvaliteter var viktige, uten dem ville slagene være tapt, men ettersom romerne og andre var jevnbyrdige når det gjaldt disse kvaliteter mener jeg at forklaringen på hvorfor Roma vant Hannibalkrigen hviler mer på andre steder.

10 Storhetstid

Everything [...] naturally goes through successive phases of growth, prime, and decline, and in every respect things are at their best during their prime (Polybios, 6.51)

På engelsk bruker de ordet "prime" som jeg i denne sammenheng oversetter med "storhetstid". Det engelske ordet betyr blant annet at noe er på sitt høyeste og sitt beste, og sitatet til Polybios som brukes ovenfor skriver han at alt, fra kropper til handlinger, går gjennom en syklus der noe vokser, når sin høyde og så opplever nedgang. Derfor blir det best å snakke om en storhetstid når man bruker ordet "prime" på engelsk, for det som betegnes av Polybios som en storhetstid er når all fungerer, systemet virker akkurat som det skal.

Polybios snakket om sykluser allerede under kapittelet om statsforfatningen, der institusjonene monarki, aristokrati og demokrati, og deres slette former tyranni, oligarki og oklokrati, stadig skiftet om hverandre i en naturlig syklus (Polybios, 6.9). Den gode styreformene blir etter hvert dårlig og erstattes med noe annet før den kommer tilbake da de andre styreformene har spilt sin rolle. Dog vil en statsforfatning som er blandet ha en lengre levetid enn de rene formene, fordi det er flere faktorer som holder hverandre i sjakk. Dette ble forstått av Lykurgos som forfattet den tidligste blandingsforfatningen, den spartanske. Romerne hadde også en blandingsforfatning, men basert på erfaring og prøvelser snarere enn tankevirksomheten til én mann (Polybios, 6.10-11, 6.18, 6.50).

For Polybios og Livius vil det som er på sitt beste og sin høyde være bedre stilt i strid med det som opplever en nedgangstid (Livius, 9.18; Polybios, 6.51). Tanken om storhetstider er en viktig forklaring hos både Polybios og Livius, der Polybios setter den romerske forfatningen opp mot den puniske, mens Livius bruker romersk lederskap og krigere mot den makedonske. I begge tilfeller kommer Roma ut som seiersherre ettersom deres motstanders storhetstid var forbi og kunne derfor ikke konkurrere med det unge og spirende romerriket (Livius, 9.17-18; Polybios, 6.51).

Som tidligere nevnt snakket Polybios om fordelene ved blandingsforfatninger, de to stormaktene Roma og Kartago var begge blandingsforfatninger (Polybios, 6.10, 6.48). De to forfatningene var veldig like og ledet begge stater til storhet, men deres storhet førte dem også til konflikt med hverandre som endte med krig. Til tross for likheten var det en viktig forskjell, Kartago hadde sin storhetstid før Roma (Polybios, 6.51). Idet konflikten mellom

dem blusset opp til krig var Kartago allerede i en nedgangstid. Det var fremdeles rikt og mektig, men institusjoner hadde begynt å rustne og rikdommen og velstanden som Kartago hadde opparbeidet seg takket være sin storhet hadde også tiltrukket seg personer som var mer villige til å kjempe for penger og maktposisjoner enn for fedreland og ære. I nedgangstiden vil velstanden storhetstiden gav dem være kilden til indre strid, for alle ville ha sin del av statens ressurser.

Dette var i kontrast med det yngre Roma som fremdeles var i sin storhetstid. Der Kartago hadde gått over i en mer demokratisk fase, der alle og enhver lot deres egoisme og griskhet påvirke politikken. Roma var nærmest fri for indre stridigheter, folk satte det felles gode foran egne interesser og byen var fremdeles i en sunn aristokratisk fase der statens handlinger ble besluttet av Romas beste menn (Polybios, 6.51, 6.54-55). Romerne var villige til å bære tunge byrder og leve gjennom harde tider for staten, mens det puniske folk som etter Kartagos storhetstid hadde blitt vant til en tilværelse i luksus, var derfor lite parate til å gjennomgå strev for fellesskapet. Når en stat går inn i en nedgangstid kan den ikke kappes med de som vokser og er på sitt beste, selv ikke briljante ledere som Hannibal kan reversere nasjonens skjebne. Derfor anser Polybios statenes storhetstid som en forklaring på Romas fremgang og suksess over andre makter som Kartago (Polybios, 6.9, 6.51, 6.54-55, 6.57-58).

Mens Polybios bruker et eksempel fra historien som faktisk skjedde, tar Livius i bruk et hypotetisk eksempel, men tenker på lik linje med Polybios i denne kontrafaktiske hendelsen. Livius spør, hva om Alexander ikke hadde dødd i en så ung alder og dermed kunne ha ledet sine hærstyrker over til Italia (Livius, 9.17)? Alexander og Makedonia var i sin nedgangstid. Hans lederskap var blitt sløvet ned etter mange år med suksess, og en personlighet som hadde blitt korrumpert av asiatisk dekadanse som stadig ble mer dominerende over hans styre, mens romerne hadde fremdeles dyktige ledere som satte Roma først (Livius, 9.17-18).

Ved å sette det korrumperte Makedonia opp mot det voksende Roma viser Livius de store forskjellene mellom de to statenes ledere og soldater. Slik som Polybios viser Romas styrke ved å sammenligne det med Kartago, gjør Livius det samme her og trekker den samme konklusjonen som Polybios. Alexander var på sin høyde da han begynte sin invasjon av perserriket, men ble korrumpert av sin egen suksess (Livius, 9.18). En stat som befinner seg i en nedgangstid vil ikke være i stand til å overvinne en voksende stat som er på sitt beste, og derfor vil Roma komme seirende ut av en krig mellom makedonerne og romerne.

Det var en utbredt tanke om at ting gikk i en syklus, det inkluderte stater, i antikken. Staten gikk fra en form til en annen, gjerne fra progresjon til regresjon (Polybios, 6.5). Det er noen punkter jeg vil gå inn på i dette kapittelet for å se om ideen om storhetstid har noe for seg. Hos Polybios kommer det frem at Roma og Kartago hadde tilnærmet like statsforfatninger i den forstand at de var blandingsformer, men Roma hadde den fordel at deres stat var yngre enn Kartagos som var ensbetydende med at Kartagos statsform hadde begynt å forvitte og gå over til en lastefull form (Polybios, 6.51). I mellomrepublikken da Hannibalkrigen brøt ut befant Roma seg i en periode der statsformen var på sin høyde og statens institusjoner fungerte og staten ble ledet av dyktige menn, mens i Kartago ville det være mer indre splid og populisme (Polybios, 6.51). Ligger det noe i dette?

I kapittelet om lederskap og statsforfatningen kommer det frem at Roma var under Hannibalkrigen på mange måter ledet av deres beste. Det hendte at de trådte feil, men deres overordnede strategi var solid og gav til slutt suksess (Livius, 9.17; Polybios, 6.51). Først under ledelse av Fabius som holdt ved strategien om å unngå slag med Hannibal, men heller svekke ham indirekte. Deretter da hærstyrker kom under Scipio Africanus sitt befal, som med sitt militærgeni vant seirene på slagmarken som Roma trengte, og hele krigen under Senatets besluttsomhet og standhaftighet til å fortsette krigen til tross all motgang og vilje ofre mer enn det fienden var (Roth, 2009 s. 46, 52; Sabin, 2007 s. 374).

Polybios hevdet at Kartagos endelige nederlag i Hannibalkrigen var grunnet gode beslutninger tatt av romernes beste menn og dårlige beslutninger tatt av punerne, men at disse avgjørelsene ble avgjort under det puniske folk innflytelse fordi Kartago hadde utviklet seg til det stadiet hvor folket hadde økt sin politiske dominans på bekostning av aristokratiet (Polybios, 6.51). Allikevel blir ikke folket nevnt når Polybios beskriver diskusjonen i Kartago angående krigsdeklarasjoner og fredsforhandlinger mellom Roma og Kartago. Det romerske folket derimot ble rådført hvorvidt de godtok krig mot Kartago eller ei (Livius, 21.17; Polybios, 3.20-21, 3.33, 15.19; Lazenby, 1978 s. 5).

Ut i fra det jeg har funnet tyder det mer på at Kartago ville befinne seg på det Polybios ville betegne som det oligarkiske stadiet enn det demokratiske eller oklokratiske. I Kartago, som i Roma, var formue og byrd viktige faktorer for en politisk karriere, og statens politikk var dominert av en velstående elite. Det å eie jord var en viktig inntektskilde for mange i eliten, men landskapet i det fruktbare Nord-Afrika var ikke preget av små gårder eid av vernepliktige

borgere, men flere storgods eid av eliten og med lokal arbeidskraft. Dessuten var handel, særlig maritim, utbredt blant den puniske eliten i den grad at kommersielle interesser påvirket politikken i Kartago (Hoyos, 2015 s. 18; Lazenby, 1978 s. 4; Schreiner, 2006 s. 123).

Statsforfatningen var på mange måter lik den man fant i Roma, det var to konsuler, *softim*; et senat, *adirim*; og en folkeforsamling, *ham*. Om Polybios skulle ha rett ville Kartagos *ham* ha størst innflytelse og ikke eliten som jeg beskrev i avsnittet ovenfor. Men politikken ser ut til å ha vært under kontroll av Kartagos *softim* og *adirim*, og ikke folket. Hvordan man ble valgt til posisjonen som *adirim* er uvisst, men det er mulig at de selv valgte nye medlemmer. Dette ville i så tilfelle bety at det puniske folk, *ham*, hadde noe mindre innflytelse over Senatets medlemmer enn det romerne hadde (Lazenby, 1978 s. 4). Folket ser ut til å ha kun blitt rådført når det var uenighet mellom *softim* og *adirim* og det var opp til *ham* å avklare stridigheten. Dessuten var det et enda mindre råd innad *adirim* bestående av tre menn, kanskje tidligere *softim*, selv om vi ikke vet hvilken rolle de hadde. Men det faktum at det finnes flere mindre råd som er utenfor folkets kontroll tyder på at Kartago ble styrt av en elite, kanskje smalere og mektigere enn i Roma (Hoyos, 2015 s. 16-18; Lazenby, 1978 s. 4-5).

Derfor virker det for meg at om man skal bruke syklusen funnet hos Polybios, var Kartago ikke oklokratisk, men oligarkisk. Det kan hende at Polybios ble påvirket av tilstanden Kartago var i da han skrev sine bøker. Rundt 160-150 var det urolige tider i Kartago der det politiske livet var mer åpnet og flere fraksjoner hadde dannet seg, hvor en side, under ledelse av en Hamilkar, var populistisk og ble kjent som den demokratiske fraksjonen som til slutt dominerte punisk politikk (Hoyos, 2015 s. 249-250). Men under Hannibalkrigen ville jeg hevde at Kartago var mer oligarkisk. Det passer jo dog inn i Polybios syklus, for oligarki er den regressive versjonen av aristokrati. Roma og Kartago var ledet av en elite, men romerne var på et tidspunkt hvor eliten var de beste, aristokratene, mens punerne var under de grådige, oligarkene.

10.1 Storhetstid hos Roma og Kartago

Var Kartagos storhetstid forbi da Hannibalkrigen brøt ut? Da krigen brøt ut var Kartago allerede et rike, selv etter å ha tapt flere territorier etter den første puniske krig, hadde punerne lagt under seg store områder i Spania. Og Hannibals felttog og mange seire ble beundret lenge etter hans egen tid. At Kartago var i stand til å utføre dette selv etter motgangen som møtte

dem etter den første puniske krig, og at de i tillegg hadde ressursene som var nødvendig for å slå Roma i den kommende krigen, kunne tyde på at Kartagos storhet ikke var over (Hoyos, 2015 s. 221-222). Det kan kanskje ha vært tilfellet at deres storhet raknet under krigen og fikk en brå slutt i stedet for å langsom forvitte fra sin høyde til undergang. Samtidig kan det hevdes at storheten var lenge forbi og Kartago langsomt gikk nedover, at bragdene til Barkidene i Spania og Italia bare var unntak for nedgangen.

Derimot mener jeg at man kan definitivt si at Kartagos storhetstid var over etter Hannibalkrigen. Fredsoppgjøret med Roma førte til at punernes oversjøiske landområder ble tapt, de måtte ha tillatelse for krigføring i Afrika og all krigføring utenfor var forbudt, mens kongedømmet til Massinissa ble en mektig nabo. Til sjøs fikk de kun opprettholde ti skip, bare av den mindre typen trireme (Hoyos, 2015 s. 217-218). Til tross for at Hannibal som sivil embetsmann utførte en del reformer og ordnet Kartagos økonomi i 196-190 og velstandens tilbakekomst, gjenreiste den tidligere stormakten seg aldri og konflikten med Massinissa ledet til romersk innblanding som ble starten på den tredje puniske krig der Kartago selv møtte en voldsom ende i år 146 (Hoyos, 2015 s. 240-241).

Polybios og Livius anser som noe å ha passert sin storhet når slette verdier i kulturen begynner å dominere. Eksempler på hva de anså som slett var forkjærlighet for penger og grådighet, rivalisering og det å sette egne interesser først i politikken, og ellers var det å fokusere på materialistiske ting og fornøyer (Livius, 9.18-19; Polybios, 6.8, 6.18, 6.46, 6.56-57). Kartago er blitt beskyldt for å ha vært preget av velstand og kommersielle interesser, med en politikk sabotert av rivalisering (Hoyos, 2015 s. 132; Lazenby, 1978 s. 5; Roth, 2009 s. 43; Schreiner, 2006 s. 123). Men mange av anklagene kan komme av miljøet som preget Kartago etter Hannibalkrigen. Etter at krigen var omme pekte de ulike fraksjonene dømmende fingre på hverandre for å fordele og fraskrive skyld over krigens utbrudd og nederlag. Politikken i landet var urolig og fylt med spenninger der fraksjonene knivet om dominans, mens økonomien gikk nedover, ødelagt av ustabilitet, korrupsjon og grådighet (Hoyos, 2015 s. 218-219, 223, 238-240). Dette vil tilsi at nedgangen begynte fullt ut etter Hannibalkrigen og ikke før.

Om man ser på Roma så man en kultur som satte krig og fellesskapet høyt. Det var tusener av romere som frivillig meldte seg til tjeneste da Scipio Africanus ville danne en hær til å invadere Afrika, mens mange av de velstående romerne donerte eiendeler for å finansiere

krigføringen, og andre eksempler som ble tatt opp i kapittelet om kultur (Hoyos, 2015 s. 141; Roth, 2009 s. 52). Det politiske systemet var mer stabilt enn det i Kartago, i hvert fall etter krigen. Som vist i statsforfatningskapittelet var det konkurranse i Roma, og den var hard, men samtidig var det gjensidig respekt for hverandres militære bedrifter og det var ikke dypt preget av noen form for familievendetta (Hoyos, 2015 s. 10; Sabin, 2007 s. 486). Alt pekte mot at institusjonene i Roma fungerte, og ut ifra det de utrettet og holdt ut under Hannibalkrigen ville jeg si, og som mange romere selv mente, at det var Romas storhetstid.

Til slutt vil jeg si at storhetstid, at noe er på sitt høyeste, er noe vi tilegner en stat enn at en stat har utviklet seg til et visst nivå. I ettertid er det lett å se mønstre hos stater og samfunn og deretter konkludere at mønsteret er naturlig og ikke noe vi mennesker har laget for å skape orden i noe som ellers kan virke kaotisk og uoversiktlig. Statens storhet og suksess kommer ikke av at det befinner seg i en fase hvor suksess kommer naturlig, men heller fordi institusjonene fungerer og derfor opplever staten mer suksess. Det er ikke feil å bruke begreper som storhetstid, eller "prime", men det er nok ikke den grunnleggende årsak og heller en passende beskrivelse som kommer i ettertiden. Derfor kan man si at Roma var i en storhetsperiode, mens Kartago ikke var det, eventuelt i en nedgangsperiode, som ville gi Roma en fordel over Kartago ettersom ledere satte fellesskapet først og institusjonene fungerte bedre og gav positive resultater, men at det ikke var noe overliggende sykles ved det.

10.2 Fortuna og Tyche

Fortuna var en viktig forklaring hos Livius, som kaller den for "a dominant force in all human activity, and especially in the military sphere" (Livius, 9.17). Polybios legger svært liten vekt på *Fortuna*, eller *Tyche* (τύχη) som han ville ha kalt det. Men som nevnt i tredje kapittel så utelukket ikke Polybios det overnaturlige fullstendig; det var bare ikke like viktig som andre faktorer. Men ettersom *Fortuna* er en viktig måte å forklare stater og lederes fremgang eller undergang for Livius, og det nevnes hos Polybios, har jeg valgt å inkludere dette, dog som et underkapittel i "Storhetstid" fordi *Fortuna* som noe skjebneaktig er tilknyttet ideen om storhetstid.

Fortuna og *Tyche* er begrep som ikke lar seg oversette. Slik som "storhetstid" er det behov for forklaring av begrepene som brukes. Livius bruker det latinske ordet *Fortuna*, mens Polybios bruker det tilsvarende greske *Tyche* (τύχη). Som nevnt kan disse ordene ikke oversettes med

noe tilsvarende norsk ord, jeg kan bare prøve å forklare dem. Begge ordene, til tross for å være på to forskjellige språk, har lik betydning i den forstand at de er knyttet til begrep som skjebne, hell og lykke (Marincola, 2011 s. 349-350; SNL Fortuna). *Fortuna* og *Tyche* kan være å ha hellet med seg, at skjebnen eller lykken står deg bi, slik som det engelske ordet *Fortune* brukes. Men de originale, antikke ordene har i tillegg mer guddommelig betydning, for både *Fortuna* og *Tyche* er navnene på en gudinne, gresk og romersk, for hell, lykke og skjebne (Marincola, 2011 s. 349-350; SNL Fortuna). Ettersom ordene ikke lar seg tilfredsstillende oversettes og på grunn av de konnotasjoner som er knyttet til ordene, kommer jeg ikke til å bruke en norsk oversettelse.

Polybios og Livius sitt forhold til *Fortuna* og *Tyche* er vanskelig å si med sikkerhet.

Det virker ikke som om Polybios eller Livius ofte anså *Fortuna* eller *Tyche* som en reell gudinne, men heller nærmere ideen om hell, lykke og skjebne. Men begrepene ble også brukt som ordspråk, det var en måte å uttrykke seg på. Polybios skriver i sammenheng med *Tyche* at det var "som om", og Livius brukte ofte *Fortuna* som en dramatisk effekt i sitt verk (Levene, 1993 s. 16; Marincola, 2011 s. 349, 351-353). Problemet med å virkelig forstå bruken er fordi både Polybios og Livius bruker begrepet forskjellig fra gang til gang. Noen ganger er det noe guddommelig eller skjebneaktig og andre ganger bare hell og flaks (Marincola, 2011 s. 353). Ut ifra bruken i sjette bok og niende bok virker det for meg at begrepet *Fortuna* og *Tyche* er nærmest skjebne og hell.

Det kommer frem hos Polybios og Livius at *Fortuna* er når ting går i ditt favør, da især når det gjelder det militære, for det er i sammenheng med krig at Livius tar opp *Fortuna*, mens Polybios om en stats fremgang (Livius, 9.17-18; Polybios, 6.43). Om du skulle være så heldig å ha mottatt en slik velsignende gunst ville ting absolutt gå i ditt favør, men ikke for alltid. *Fortuna* og *Tyche* kan komme, men like fort kan det også forsvinne og man vil oppleve motgang (Livius, 9.17-19; Polybios, 6.43). Livius nevner flere som hadde *Fortuna* på sin side og opplevde suksess på slagmarken, slik som perserkongen Kyros, men som til slutt opplevde at hellet snudde og ble drept i fremmed land (Livius, 9.17). Alexander den store hadde også *Fortuna* på sin side og erobret et verdensrike og forble ubeseiret i strid, men Livius mener at det kan komme av at Alexander døde i en så ung alder at han ikke levde lenge nok til å oppleve at *Fortuna* skulle gå imot ham (Livius, 9.17). Polybios tar opp bystatene Athen og Theben, som for en kort periode opplevde suksess og nådde en høyde der de var dominerende

i Hellas, for å så plutselig oppleve at hellet snudde og *Tyche* ikke lenger stod dem bi (Polybios, 6.43).

Hvordan kan *Fortuna* og *Tyche* brukes i Hannibalkrigen? Det ville først og fremst være hos Hannibal og Kartago. Byen og generalen opplevde en tid med mye fremgang og begynnelsen av krigen kunne det virke som om det var noe overnaturlig som fulgte med Hannibal under hans felttog. Da han gikk inn i Italia knuste han alle hærer han møtte, romerske allierte gikk over til hans side, Roma virket å være omringet fra alle kanter og seieren var innen rekkevidde. Men plutselig snudde det. Hærer under befal av Hannibals slektninger eller støttespillere ble nedkjempet, hans nylig tilegnede allierte gav ikke den støtten han hadde håpet på og romerne mønstret stadig nye legioner som presset Hannibal fra alle kanter, og til slutt ble han selv beseiret i slag. Slik som perserkongen Kyros før ham, hadde Hannibal levd lenge nok til å bevitne at *Fortuna* hadde forlatt ham.

Altså var *Fortuna* og *Tyche* noe foranderlig. Det kunne komme og gå, og det var noe mennesker hadde liten kontroll over. Det er der jeg mener at Polybios og Livius setter romernes styrke med tanke på *Fortuna* og *Tyche*. Styrken ligger i romernes statsforfatning der flere ledere kom til makten. Andre stater var tett knyttet opp til sin leder, og da lederen hadde *Fortuna* og *Tyche* med seg, opplevde både lederen og staten fremgang. Men da hellet snudde og *Fortuna* og *Tyche* forlot lederen, skjedde det samme for staten som da vil oppleve nedgang (Livius, 9.17-19; Polybios, 6.43-44, 29.22). Alexander den store gjorde Makedonia til et verdensrike, mens Epameinondas og Pelopidas førte Theben til topps i Hellas, men statens storhet varte like lenge som dem selv. I Roma derimot kunne det være en leder som hadde *Fortuna* med seg og så miste dets favør og oppleve nederlag, men da ville det være en ny leder til å ta over for Roma slik at den forriges motgang ikke ble ensbetydende for hele staten. Romerne opplevde flere ganger at *Fortuna* skiftet og forandret seg, men ble allikevel ikke beseiret i krig (Livius, 9.18; Polybios, 6.43). Ved å ha en god statsforfatning overlot man ikke hele statens fremtid over til *Fortunas* og *Tyches* hender, for da ville man ha en usikker fremtid i møte.

Jeg kan ikke tillegge romernes endelige seier i Hannibalkrigen over til noe overnaturlig eller guddommelig. Men jeg kan se litt på det å ha hellet med seg. Som jeg tok opp i kapittelet om menneskeressurser, så kunne mange av Romas fiender mønstre en hær som var jevnbyrdig med romernes egne hærstyrker i antall. Her er det kanskje det viktigste eksempelet på at

romerne hadde hellet med seg. For selv om Roma var omringet av fiendtlige stater, og flere av dem var involvert i Hannibalkrigen, kjempet Roma aldri mot mer enn én stormakt av gangen (Erdkamp, 2011 s. 73). Makedonia kjempet aldri direkte mot romerne, Syrakus var beleiret og Hannibals italienske allierte gjorde lite ut av seg. Andre hellenistiske kongedømmer holdt seg utenfor krigen, og keltiske stammer angrep romerne mer sporadisk enn et velorganisert angrep. Det var bare Hannibal og Kartago romerne trengte å fokusere på.

Ellers var romerne også heldige ved at Hannibal og punerne tok noen gale valg. Hannibal stormet aldri mot selve Roma under krigen, hverken etter seieren ved Trasimenersjøen eller den mer berømte episoden etter Cannae (Livius, 22.51; Hoyos, 2015 s. 222). Punerne i Spania gikk også glipp av flere muligheter, som å forsterke sitt grep og forsvar av Spania etter å ha nedkjempet den eldre Scipio i 211 og at det tok Hasdrubal syv år å komme til Italia for å støtte Hannibal. Romerne kunne også være takknemlige over at Kartago ikke hadde en skikkelig flåte ved krigens utbrudd og da de endelig bygde en flåte gjorde de lite ut av den (Hoyos, 2015 s. 222-223).

Men kanskje noe av det viktigste for Roma skjedde under slaget ved Cannae. Det var en katastrofe hvor titusener av romere ble drept, mange av dem prominente romere, men blant de få overlevende etter massakren på slagmarken var Publius Cornelius Scipio, mannen som skulle senere bli blant de største militærgeniene i Romas historie og som en dag skulle beseire Hannibal (Hoyos, 2015 s. 123). Dessuten var det utrolig at romerne valgte å gi denne Scipio befal over felttoget i Spania. Han var bare 25 år gammel og bare hatt en mindre embetsrolle tidligere, allikevel fikk han makt til å kommandere en romersk hærstyrke, og til Romas store lykke, så overgikk han alle som hadde hatt befalet før ham. Hans trening og disiplinering av hæren og hans militære geni brakte ham seier i Spania og senere i Kartagos hjemland der han nedkjempet Hannibal (Hoyos, 2015 s. 225; Roth, 2009 s. 49). Jeg vil nok ikke si at det var noe overnaturlig som ledet romerne til seier eller beskyttet romerne, men på bakgrunn av de eksemplene som jeg tok opp vil jeg allikevel si, om dog bare som uttrykk, at romerne hadde hellet med seg.

11 Oppsummering

I denne oppgaven har jeg gått gjennom Polybios og Livius som historikere og deres verk. Gjennom Polybios sjette bok og de tre kapitlene hos Livius' niende bok har jeg vist at de kommer med en rekke forklaringer på hvorfor romerne vant sine kriger, og jeg har satt dem sammen for å kunne se hvorvidt de kunne forklare Romas seier i Hannibalkrigen.

Statsforfatningen i Roma var en blandingsforfatning. Den lot romerne løse de utfordringer de møtte, hindret indre stridigheter i samfunnet, som gjorde at Roma stod sammen selv under motgangen de møtte i Hannibalkrigen. Forfatningen gjorde også at ledere som døde under krigen ikke skadet krigføringen som helhet fordi systemet gjorde det lett å erstatte ledere.

Allianser og menneskeressurser gav romerne de soldatene de trengte under krigen og kontroll over Italia. De enorme tapene Roma led i begynnelsen av Hannibalkrigen ble ikke undergangen for romerne som kunne mønstre nye hærer. Nettverket med allianser var med på å gi det allerede folkerike Roma enda flere tjenestedyktige soldater, men også å sikre romerne grep om landet gjennom vennlige byer og kolonier ved strategiske steder som sørget for at selv med Hannibals nærvær forble Italia under romersk kontroll.

Det lederskap som ble vist av Senatet under Hannibalkrigen var vitalt for Roma. Selv de verste katastrofer og nederlag påvirket ikke deres standhaftighet og besluttsomhet. De tok gode beslutninger og dannet en solid strategi med kun ett mål, å vinne krigen. Romerske generaler var med på bidra ved å være bedre enn de fleste puniske generalene, men da Romas hærstyrker kom under Scipio Africanus' ledelse viste romerne hva de kunne utrette, selv mot Hannibal.

Hæren var organisert slik at den var fleksibel og godt utrustet slik at den var dødelig. I møte med puniske generaler viste romernes hærer hvor godt de var bygget opp, og i hendene på et geni som Scipio Africanus, kunne den romerske hæren utføre komplekse taktiske manøvre som overvant selv Hannibal.

Kulturen og religionen i Roma skapte et samhold mellom borgerne slik at de stod sterkere mot sine fiender. Men viktigst var at den nøret opp gode egenskaper som mot og kampvilje, slik at Roma fikk soldater som var parate og ivrige til å kjempe mot fienden, men også at soldatene

hadde god moral. Og selv etter all motgangen Roma opplevde i begynnelsen av Hannibalkrigen, fortsatte romerne å verve seg til hærstyrkene og viste seg villige gang på gang å kjempe mot fienden. Soldatenes kvaliteter ble dermed gode. Kulturen i samfunnet og i hæren gjorde at romerne ble modige og med en sterk moral slik at de alltid kjempet innbitt, som førte til at selv i nederlag etter et slag kunne de påføre fienden store tap.

Man kan si at Roma var i en storhetstid, byen hadde tross alt overlevd all motgang og alle utfordringer som Hannibalkrigen hadde påført den. Flere ganger opplevde Roma å ha hellet med seg slik at det kunne virke som om deres seier var bestemt av skjebnen. Men å hevde at det var en overordnet og naturlig syklus eller en skjebne som gjorde at Roma hadde en fordel over Kartago mener jeg blir feil å si, slik som jeg forklarte i kapitlet.

Forklaringene er blitt tapp opp punktvis med hvert sitt kapittel, men alle er allikevel knyttet sammen. Menneskeressurser gjorde at Roma fikk mulighet til å overleve nederlag helt til drevne ledere tok kontroll; ledere ville ikke være i stand til å seire hvis ikke soldatene var dyktige og modige; soldatenes kvaliteter som mot ville ikke ha stor betydning hvis hæren ikke var organisert på en effektiv måte, osv. Jeg håper at oppgaven har vært belysende på hvordan Polybios og Livius forklarer romernes suksess i krigføring og hvordan disse forklaringene viser hvorfor Roma ble seiersherren i Hannibalkrigen.

Litteraturliste

Amundsen, Leiv; Kraggerud, Egil. *Fortuna*, Store Norske Leksion, <https://snl.no/Fortuna>
04.10.2016

Badian, E.: 1966. "The Early Historians", i T.A. Dorey (red.): *Latin Historians*, London:
Routledge, ss. 1-38

Beck, Hans: 2011. "The Early Roman Tradition", i John Marincola (red.): *A companion to
Greek and Roman historiography*, Malden, MA: Wiley-Blackwell, ss. 259-265

Chaniotis, Angelos. 2005, *War in the Hellenistic World*, MA.: Blackwell Publishing

Christon, Archer I.; Ferris, John R.; Herwig, Holger H.; Travers, Timothy H. E.. 2003, *World
History of Warfare*, London: University of Nebraska Press

Conte, Gian Biagio. 1999, *Latin Literature: A history*, overs. Joseph B. Solodow, London:
The Johns Hopkins University Press

Hoyos, Dexter: 2011. "The Age of Overseas Expansion (264-146 BC)", i Paul Erdkamp
(red.): *A Companion to the Roman Army*, Malden, MA: Blackwell Publishing, ss. 63-
76

Hoyos, Dexter. 2015, *Mastering the West: Rome and Carthage at War*, Oxford University
Press

Erdkamp, Paul: 2011. "War and State formation in the Roman Republic", i Paul Erdkamp
(red.): *A Companion to the Roman Army*, Malden, MA: Blackwell Publishing, ss. 96-
111

Fields, Nic. 2010, *Carthaginian Warrior 264-146 BC*, Osprey Publishing

Fields, Nic. 2012, *Roman Republican Legionary 298-105 BC*, Osprey Publishing

- Fields, Nic. 2013, *Roman Battle Tactics 390-110 BC*, Osprey Publishing
- Gruen, Erich S.: 2004. "Material Rewards and the Drive for Empire", i Craige B. Champion (red.): *Roman Imperialism: Readings and sources*, Blackwell Publishing, ss. 30
- Isaac, Benjamin. 2004, *The Invention of Racism in Classical Antiquity*, Princeton University Press
- Lazenby, J. F.. 1978, *Hannibal's War: A military history of the Second Punic War*, Warminster, England: Aris & Phillips Ltd
- Lendon, J. E.: 2007. "War and society" i Philip Sabin, Hans van Wees og Michael Whitby (red.): *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare: Volume I*, Cambridge University Press, ss. 498-516
- Levene, D. S.: 2011, "Roman Historiography in the Late Republic", i John Marincola (red.): *A companion to Greek and Roman historiography*, Malden, MA: Wiley-Blackwell, ss. 275-289
- Ligt, Luuk de: 2011. "Roman Manpower and Recruitment During the Middle Republic", i Paul Erdkamp (red.): *A Companion to the Roman Army*, Malden, MA: Blackwell Publishing, ss. 114-128
- Livy. 2008, *The Rise of Rome: Books 1-5*, overs. T.J. Luce, Oxford University Press
- Livy. 2013, *Rome's Italian Wars: Books 6-10*, overs. J. C. Yardley, Oxford University Press
- Livy. 2006, *Hannibal's War: Books 21-30*, overs. J. C. Yardley, Oxford University Press
- Livy. 2009, *The Dawn of the Roman Empire: Books 31-40*, overs. J. C. Yardley, Oxford University Press
- Mehl, Andreas. 2011, *Roman Historiography*, overs. Hans-Friedrich Mueller, Malden, MA: Wiley-Blackwell

Mellor, Ronald. 1999, *The Roman Historians*, London: Routledge

Polybios. 2010, *The Histories*, overs. Robin Waterfield, Oxford University Press

Qviller, Bjørn. 1999, *Romersk politisk kultur og sosiologisk historie*, Oslo: Cappelen Akademisk Forlag

Rawlings, Louis: 2011. "Army and Battle During the Conquest of Italy (350-264 BC)", i Paul Erdkamp (red.): *A Companion to the Roman Army*, Malden, MA: Blackwell Publishing, ss. 45-59

Roth, Jonathan P.: 2007. "War" i Philip Sabin, Hans van Wees og Michael Whitby (red.): *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare: Volume I*, Cambridge University Press, ss. 368-398

Roth, Jonathan P.. 2009, *Roman Warfare*, Cambridge University Press

Rosenstein, Nathan: 2011. "Military Command, Political Power, and the Republican Elite", i Paul Erdkamp (red.): *A Companion to the Roman Army*, Malden, MA: Blackwell Publishing, ss. 132-145

Sabin, Philip: 2007. "Battle" i Philip Sabin, Hans van Wees og Michael Whitby (red.): *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare: Volume I*, Cambridge University Press, ss. 399-433

Saïd, Suzanne; Trédé, Monique. 1999, *A Short History of Greek Literature*, London: Routledge

Salimbeti, Andrea; D'Amato, Raffaele. 2014, *The Carthaginians 6th-2nd Century BC*, Osprey Publishing

Serrati, John: 2007. "Warfare and the state" i Philip Sabin, Hans van Wees og Michael Whitby (red.): *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare: Volume I*, Cambridge University Press, ss. 461-497

Schepens, Guido: 2011. "History and Historia: Inquiry in the Greek Historians", i John Marincola (red.): *A companion to Greek and Roman historiography*, Malden, MA: Wiley-Blackwell, ss. 39-54

Schreiner, Johan Henrik. 2006, *Antikkens historie*, Oslo: J. H. Schreiner, Brødr. Fossum AS

Walbank, Frank W. 1990, *Polybius*, Berkeley: University of California Press

Walbank, Frank W.: 2011. "Fortune (*tyche*) in Polybios", i John Marincola (red.): *A companion to Greek and Roman historiography*, Malden, MA: Wiley-Blackwell, ss. 349-355

Walbank, Frank W.: 1966. "Polybios", i T.A. Dorey (red.): *Latin Historians*, London: Routledge, ss. 39-64

Ødegård, Knut: 2003. "Krig og folkelig politikk i republikkens Roma", i Jon W. Iddeng (red.): *Antikke samfunn i krig og fred*, Oslo: Novus Forlag, ss. 126-136

Ørsted, Peter. 1978, *Romersk historieskrivning*, København: Gyldendal.